

**UCHUNGUZI WA KISEMANTIKI WA MAJINA YA ASILI KATIKA
KOO ZA GINANTUZU**

NJANA TEGISI MASANJA

**TASNIFU ILIYOWASILISHWA IKIWA NI SHARTI PEKEE LA KUPATIWA
SHAHADA YA UZAMIVU YA ISIMU (PhD) YA CHUO KIKUU HURIA CHA
TANZANIA**

2019

UTHIBITISHO

Aliyetia sahihi hapa chini anathibitisha kwamba ameisoma Tasnifu yenye mada isemayo: ***“Uchunguzi wa Kisemantiki wa Majina ya Asili Katika Koo za **Ginantuzu**”*** na ameridhika kwamba inafaa kuwasilishwa kwa ajili ya utahini wa shahada ya Uzamivu ya Isimu (PhD) ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

.....
Dkt. Zelda Elisifa Sam

(Msimamizi)

.....
Tarehe

HAKIMILIKI

Sehemu yoyote ya tasnifu hii hairuhusiwi kukaririwa, kuigwa au kunakiliwa kwa namna yoyote ile ama kwa njia ya kielektroniki, kurudufu nakala, kurekodi au njia yoyote nyingine, bila ya idhini ya mwandishi wa tasnifu hii au Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kwa niaba ya mwandishi.

TAMKO

Mimi, **Njana Tegisi Masanja**, ninatamka na kuthibitisha kuwa tasnifu iitwayo “**Uchunguzi wa Kisemantiki wa Majina ya Asili Katika Koo za Ginantuzu**” ni kazi yangu halisi na kwamba haijawahi kuwasilishwa popote pale kwa ajili ya kutunukiwa shahada hii au shahada nyingine yoyote.

.....
Njana Tegisi Masanja

.....
Tarehe

TABARUKU

Kazi hii naitabaruku kwa mama yangu kipenzi Marehemu **Hollo Kalegi Mabula Mbehwadilu** aliyetangulia mbele za haki mwishoni mwa uandishi wa tasnifu hii. Hakika mwenyezi Mungu alitoa na pia ametwaa, jina lake lihimidiwe.

SHUKURANI

Kwanza kabisa, ninapenda kumshukuru Mwenyezi Mungu, muumba wa mbingu na nchi na vyote vilivyomo, kwa kuniumba, kunipa nguvu, afya na kuniwezesha kukamilisha kazi yangu hii. Hakika, Mungu ni mwema wakati wote.

Pili, shukurani za pekee ziende kwa msimamizi wangu, Dkt. Zelda Elisifa, kwa mwongozo, ushauri na jitihada zake makini zilizoniwezesha kuandaa wazo la utafiti, kuwasilisha pendekezo la utafiti, kufanya utafiti hadi kukamilisha kazi hii. Kwa juhudi zake, busara na hekima zake alinishauri, aliniongoza, na kunikosoia kila palipostahili bila kuchoka. Hakika, hakuna awezaye kumlipa ila Mungu pekee.

Tatu, shukurani za pekee ziende kwa mkuu wa mkoa wa Simiyu, ndugu Antony Mtaka, kwa kuniruhusu kuzuzungukia katika eneo la mkoa wake kwa ajili ya kuchukua data kwa watafitiwa bila kuwasahau watafitiwa wote ambao wameshiriki kwa njia moja au nyingine kufanikisha utafiti huu kwa kunipatia data sahihi.

Nne, sitatenda haki kama nitamsahau mke wangu kipenzi, Penina Joseph, kwa kutekeleza jukumu kubwa la kulea familia yangu kwa hali na mali kipindi chote nilipokuwa nikikabiliwa na masomo ya shahada hii. Hakika, alinipa nafasi ya kushughulikia masomo yangu bila mawazo wala hofu yoyote. Niwashukuru pia watoto wangu Someke, Esther, Hollo, Sumayi, Mawe na Negele bila kuwasahau wahadhiri wote pamoja na wanafunzi wote wa Kiswahili katika Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kwa kunitia moyo na kuniombea toka mwanzo hadi mwisho wa kazi hii. Mungu awabariki sana.

Mwisho, shukurani ziwaendee uongozi wa Chuo Kikuu cha Arusha kwa mchango wao walionipa bila kuwasahau idara yote ya Kiswahili ya Chuo Kikuu cha Arusha na Dkt Mnata Resana na Dkt Zabron Philipo wa Chuo Kikuu cha Dodoma kwa michango mikubwa ya kitaaluma waliyonipa kuhusu utafiti huu.

IKISIRI

Utafiti huu unahusu *Uchunguzi wa Kisemantiki wa Majina ya Asili Katika Koo za Ginantuzu*. Utafiti ulilenga: kuainisha majina ya asili; kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili na kubainisha miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Nadharia ya Uumbaji iliyoasisiwa na Sapir (1958) ndiyo iliyotumika kuongoza utafiti huu. Data za utafiti zilikusanywa katika mkoa wa Simiyu, wilaya ya Bariadi na Itilima. Jumla ya kata sita zilifanyiwa utafiti. Miongoni mwa kata hizo, vijiji kumi vilipitiwa na mtafiti. Jumla ya watafitiwa 80 walihusika katika kutoa taarifa zilizohusiana na mada ya utafiti. Watafitiwa hao walichaguliwa kwa kutumia usampulishaji nasibu na usampulishaji usio nasibu. Data za utafiti zilikusanywa kwa kutumia mbinu ya hojaji na mahojiano. Katika kuchambua na kuwasilisha data, utafiti kwa kiasi kikubwa ulitumia mkabala wa kimaielezo. Matokeo ya utafiti yamebaini kuwa, majina ya asili katika koo za Ginantuzu yamewekwa katika makundi kumi na saba. Makundi hayo ni majina yanayotokana na wanyama, vitendea kazi, mazao, vyakula, matukio, mahali pa kuzaliwa, tabia na matendo, jinsi mtoto alivyozaliwa, na matunda. Makundi mengine ni majina yanayotokana na utani, vitu, ukoo, mimea, mfuatano wa watoto, itikadi ya dini na utawala, ujio wa vitu vipya na unasibu. Utafiti pia umebaini kuwepo kwa vigezo 10 vilivyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Vigezo hivyo ni kigezo cha mazingira, utani, matukio yanayotokea, mahusiano katika familia, urithi, tabia na matendo, uchumi wa familia, ujio wa vitu vipya, mfuatano wa watoto na itikadi ya dini. Na mwisho utafiti umebaini kuwepo kwa miktadha 7 ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Miktadha hiyo ni muktadha unaodokeza ukubwa, udogo, uzuri, udunishaji, uhusiano katika familia, mazoea, na tabia na matendo.

YALIYOMO

UTHIBITISHO	ii
HAKIMILIKI.....	iii
TAMKO	iv
TABARUKU.....	v
SHUKURANI	vi
IKISIRI	viii
ORODHA YA MAJEDWALI	xv
ORODHA YA VIAMBATISHO	xvii
ORODHA YA VIFUPISHO.....	xviii
SURA YA KWANZA	1
UTANGULIZI.....	1
1.1 Ginantuzu kwa Ufupi.....	1
1.1.1 Koo za Ginantuzu	1
1.1.2 Shughuli za Koo za Ginantuzu	2
1.2 Usuli wa Tatizo la Utafiti.....	3
1.3 Tatizo la Utafiti.....	5
1.4 Malengo ya Utafiti	6
1.4.1 Lengo kuu	6
1.4.2 Malengo Mahsusi.....	6
1.5 Maswali ya Utafiti	6
1.6 Umuhimu wa Utafiti	6
1.6.1 Kitaaluma.....	7
1.6.2 Kijamii	7

1.6.3	Kiutamaduni.....	8
1.7	Mipaka ya Utafiti	9
1.8	Hitimisho	10
SURA YA PILI.....		11
MAPITIO YA TAFITI TANGULIZI		11
2.1	Utangulizi.....	11
2.2	Tafiti Zinazohusu Majina ya Mahali na Vitu.....	11
2.3	Tafiti Zinazohusu Majina ya Watu	16
2.3.1	Tafiti Zinazohusu Majina ya Watu Nje ya Tanzania.....	16
2.3.2	Tafiti Zinazohusu Majina ya Watu Ndani ya Tanzania.....	23
2.3.3	Tafiti Zinazohusu Majina ya Watu Usukumani.....	32
2.4	Pengo la Utafiti	33
2.5	Kiunzi cha Nadharia	34
2.5.1	Nadharia ya Uumbaji	35
2.5.2	Sababu za Kutumia Nadharia hii	39
2.6	Hitimisho la Sura	41
SURA YA TATU.....		42
MBINU ZA UTAFITI.....		42
3.1	Utangulizi.....	42
3.2	Eneo la Utafiti	42
3.3	Walengwa wa Utafiti	43
3.4	Sampuli na Usampulishaji	44
3.4.1	Sampuli	44
3.4.2	Usampulishaji	46

3.4.2.1	Usampulishaji Nasibu	46
3.4.2.2	Usampulishaji Usio Nasibu	47
3.5	Vyanzo vya Data.....	49
3.5.1	Data za Msingi	49
3.5.2	Data Fuatizi.....	50
3.6	Mkabala wa Utafiti	50
3.7	Mbinu ya Ukusanyaji Data	51
3.7.1	Hojaji	52
3.7.2	Mahojiano	53
3.8	Uchambuzi na Uwasilishaji wa Data	55
3.9	Hitimisho la Sura	56
SURA YA NNE		57
UWASILISHAJI NA UCHAMBUZI WA DATA.....		57
4.1	Utangulizi.....	57
4.2	Uwasilishaji na Uchambuzi wa Data	57
4.3	Makundi ya Majina ya Asili katika Koo za Ginantuzu	58
4.3.1	Majina Yanayotokana na Wanyama	59
4.3.1.1	Majina ya Watu Yanayotokana na Wanyama.....	60
4.3.1.2	Majina Yanayotokana na Ndege.....	63
4.3.1.3	Majina Yanayotokana na Wadudu.....	65
4.3.2	Majina Yanayotokana na Vitendea Kazi	67
4.3.3	Majina Yanayotokana na Mazao	69
4.3.4	Majina Yanayotokana na Vyakula.....	71
4.3.4.1	Majina Yanayotokana na Vyakula.....	72

4.3.4.2	Majina Yanayotokana na Mbogamboga na Viungo	74
4.3.5	Majina Yanayotokana na Matukio.....	75
4.3.5.1	Majina Yanayotokana na Matukio ya Vita	76
4.3.5.2	Majina Yanayotokana na Matukio ya Mungu	77
4.3.5.3	Majina Yanayotokana na Matukio ya Majanga.....	79
4.3.5.4	Majina Yanayotokana na Matukio ya Vipindi na Misimu	81
4.3.6	Majina Yanayotokana na Mahali pa Kuzaliwa.....	82
4.3.7	Majina Yanayotokana na Tabia na Matendo ya Watu.....	84
4.3.8	Majina Yanayotokana na Jinsi Mtoto Alivyozaliwa.....	86
4.3.9	Majina Yanayotokana na Matunda	87
4.3.10	Majina Yanayotokana na Utani	88
4.3.11	Majina Yanayotokana na Vitu	91
4.3.12	Majina Yanayotokana na Ukoo	93
4.3.1	Majina Yanayotokana na Mimea	95
4.3.14	Majina Yanayotokana na Mfuatano wa Watoto	96
4.3.15	Majina Yanayotokana na Itikadi ya Dini na Utawala.....	98
4.3.16	Majina Yanayotokana na Ujio wa Vitu Vipya.....	100
4.3.17	Maana ya Majina yenye Unasibu.....	101
4.3.18	Muhtasari	103
4.4	Vigezo Vinavyotumika Kuteua Majina ya Asili katika Koo za Ginantuzu. 104	
4.4.1	Kigezo cha Mazingira.....	104
4.4.1.1	Majina ya Watu kwa Kigezo cha Mahali pa Kuzaliwa	105
4.4.1.2	Majina ya Watu kwa Kigezo cha Wanyama.....	108
4.4.1.3	Majina ya Watu kwa Kigezo cha Vitendea Kazi Wanavyotumia	112

4.4.1.4	Majina ya Watu kwa Kigezo cha Mimea Inayopatikana.....	117
4.4.2	Kigezo cha Utani	120
4.4.3	Kigezo cha Matukio.....	125
4.4.4	Kigezo cha Mahusiano katika Familia.....	131
4.4.5	Kigezo cha Urithi.....	135
4.4.6	Kigezo cha Tabia na Matendo ya Mtu.....	136
4.4.7	Kigezo cha Uchumi wa Familia.....	141
4.4.8	Kigezo cha Ujio wa Vitu Vipya.....	145
4.4.9	Kigezo cha Mfuatano wa Watoto	148
4.4.10	Kigezo cha Itikadi ya Dini	151
4.5	Miktadha ya Majina ya Asili katika Koo za Ginantuzu.....	153
4.5.1	Muktadha wa Kudokeza Ukubwa.....	154
4.5.2	Muktadha wa Kudokeza Udogo	156
4.5.3	Muktadha wa Kudokeza uzuri	159
4.5.4	Muktadha wa Kudokeza Udunishaji.....	161
4.5.5	Muktadha wa Kudokeza Mahusiano katika Familia.....	166
4.5.6	Muktadha wa Kudokeza Mazoea.....	171
4.5.7	Muktadha wa Kudokeza Tabia na Matendo	173
4.7	Kitu kipya Katika Utafiti Huu	177
4.8	Hitimisho la Sura	178
	SURA YA TANO	181
	MUHTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO	181
5.1	Utangulizai.....	181
5.2	Muhtasari	181

5.2.1	Muhtasari wa Ujumla.....	181
5.2.2	Muhtasari wa Matokeo ya Utafiti	182
5.3	Hitimisho	184
5.4	Mapendekezo kwa Tafiti Fuatishi.....	184
MAREJELEO		186
VIAMBATISHO		193

ORODHA YA MAJEDWALI

Jedwali Na. 3.1: Sampuli ya Watafitiwa.....	48
Jedwali Na. 4.1: Majina Yanayotokana na Wanyama	61
Jedwali Na. 4.2: Majina Yanayotokana na Ndege	63
Jedwali Na. 4.3: Majina Yanayotokana na Wadudu	66
Jedwali Na. 4.4: Majina Yanayotokana na Vitendea Kazi	68
Jedwali Na. 4.5: Majina Yanayotokana na Mazao.....	70
Jedwali Na. 4.6: Majina Yanayotokana na Vyakula.....	73
Jedwali Na. 4.7: Majina Yanayotokana na Mbogamboga na Viungo	74
Jedwali Na. 4.8: Majina Yanayotokana na Matukio ya Vita	76
Jedwali Na. 4.9: Majina Yanayotokana na Matukio ya Mungu.....	78
Jedwali Na. 4.10: Majina Yanayotokana na Matukio ya Majanga	80
Jedwali Na. 4.11: Majina Yanayotokana na Matukio ya Vipindi au Misimu.....	81
Jedwali Na. 4.12: Majina Yanayotokana na Mahali pa Kuzaliwa	83
Jedwali Na. 4.13: Majina Yanayotokana na Tabia na Matendo ya Watu	85
Jedwali Na. 4.14: Majina Yanayotokana na Jinsi Mtoto Alivyozaaliwa.....	86
Jedwali Na. 4.15: Majina Yanayotokana na Matunda	87
Jedwali Na. 4.16: Majina Yanayotokana na Utani.....	90
Jedwali Na. 4.17: Majina Yanayotokana na Vitu	92
Jedwali Na. 4.18: Majina Yanayotokana na Ukoo.....	94
Jedwali Na. 4.19: Majina Yanayotokana na Mimea	96
Jedwali Na. 4.20: Majina Yanayotokana na Mfuatano wa Watoto	97
Jedwali Na. 4.21: Majina Yanayotokana na Itikadi ya Dini na Utawala.....	99
Jedwali Na. 4.22: Majina Yanayotokana na Ujio wa Vitu Vipya.....	100

Jedwali Na. 4.23: Majina Yenye Unasibu.....	102
Jedwali Na. 4.24: Vigezo vya Uteuzi wa Majina ya Asili Katika Koo za Ginantuzu	104
Jedwali Na. 4.25: Majina Yanayodokeza Ukubwa	155
Jedwali Na. 4.26: Majina Yanayodokeza Udogo.....	158
Jedwali Na. 4.27: Majina Yanayodokeza Uzuri	161
Jedwali Na. 4.28: Majina Yanayodokeza Uduni.....	165

ORODHA YA VIAMBATISHO

Kiambatisho Na. I: Hojaji	193
Kiambatisho Na. II: Mahojiano	197
Kiambatisho Na. III: Orodha ya Majina ya Ginantuzu na Maana Zake	200

ORODHA YA VIFUPISHO

CCM	Chama cha Mapinduzi
KE	Jinsi ya Kike
ME	Jinsi ya Kiume
TATAKI	Taasisi ya Taaluma za Kiswahili
TUKI	Taasisi ya Ukuzaji wa Kiswahili

SURA YA KWANZA

UTANGULIZI

1.1 Ginantuzu kwa Ufupi

Ginantuzu ni miongoni mwa lahaja inayopatikana katika lugha ya Kisukuma. Lahaja hii kwa jina jingine inajulikana kama *Kimnakiiya* yenye msimbo wa F.21C. Lahaja ya Ginantuzu inazungumzwa Mashariki mwa eneo la Usukumani katika wilaya ya Bariadi, Itilima na baadhi ya maeneo ya wilaya za Meatu, Maswa na Busega. Lahaja zingine za Kisukuma ni *Kimnasukuma* chenye msimbo wa F.21A lahaja inayozungumzwa Kaskazini mwa Usukumani, *Kimnang'weli* F.21B lahaja inayozungumzwa Magharibi mwa Usukumani, na *Kimnadakama* F.21D lahaja inayozungumzwa Kusini mwa Usukumani (Batibo, 1976).

Ginantuzu ni lahaja ya Kisukuma ambayo imetokana na mchanganyiko wa makabila mengi yanayozunguka mkoa wa Simiyu ambayo yalifika katika eneo husika kwa malengo tofauti tofauti na kujikuta wameunda jamii iliyosheheni utajiri wa misamiati mingi kutoka kwenye makabila hayo. Wapo waliofika katika eneo husika kwa ajili ya ufugaji, wengine walifika kwa ajili ya biashara na wengine walifika kwa malengo ya uwindaji. Wapo pia waliofika kwa ajili ya utawala, wengine kwa ajili ya kilimo na wengine kwa ajili ya kusaka makazi salama kulingana na changamoto zilizowasibu huko kwao. Baadhi ya makabila hayo ni pamoja na Wamasai, Wataturu, Wanyiramba, Watindiga, Wanyaturu, Washashi, Wanyamwezi na Wasukuma.

1.1.1 Koo za Ginantuzu

Lahaja ya Ginantuzu imeundwa na koo zipatazo 19. Koo hizo ni Babinza (Minza), Babungu (Mungu), Bachama (Nchama), Banega (Nega), Bahunda (Ng'hunda), Baasi

(Ng'wasi), Basaabi (Ng'wisabi), Bagolo (Ngolo), Bakamba (Nkamba), Bakela (Nkela), Bakwaya (Nkwaya), Bakwimba (Nkwimba), Basega (Nsega), Baselema (Nselema), Bashola (Nshola), Bashoma (Nshoma), Basiya (Nsiya), Balong'we (Long'we) na Bayemba (Nyemba). Majina yote yaliyopo katika mabano ndiwo waanzilishi halali wa koo za Ginantuzu ambapo majina haya yanabebwa na wanawake. Kulingana na majibu wa watafitiwa walibainisha kuwa koo za Ginantuzu ni za mama yaani mwanamke na baba yaani mwanaume hana ukoo wowote.

Hivyo mfumo wa maisha katika koo za Ginantuzu ni **mfumo jike** ikimaanisha kuwa mwanamke ndiye mlezi na mtawala wa familia na baba kazi yake ni kuzalisha na kutafuta kipato kitakachomudu kuiendesha familia yao. Waanzilishi wa koo hizi kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa, wanawake hawa walitoka sehemu na makabila mbalimbali ambao walifika katika eneo husika kwa malengo tofautitofauti. Kwa hali hii katika koo za Ginantuzu utasikia wanasema sisi asili yetu ni Wataturu, wengine wanasema sisi ni Washashi na wengine wanasema sisi ni Wanyanyembe n.k. Hii ndio maana lahaja hii ina misamiati mingi kuliko lahaja zingine za Kisukuma kwa sababu ya kukopa maneno mengi ya makabila mengine na hata majina ya watu wao yamechukua maana ya makabila yao.

1.1.2 Shughuli za Koo za Ginantuzu

Koo za Ginantuzu zinajishughulisha na shughuli mbalimbali kama vile shughuli za kiuchumi, kisiasa, kitaaluma, kijamii na kiutamaduni. Shughuli hizi zote ni kwa ajili ya kupambana na maisha katika sehemu wanayoishi. Baadhi ya shughuli za kiutamaduni zilizofanyika katika koo za Ginantuzu ni pamoja na kuabudu Mungu/miungu na kucheza ngoma maarufu kama *mbina* ambazo zinahusisha uchezaji

na uimbaji wa nyimbo kulingana na matukio yanayojitokeza katika jamii. Na shughuli za kiuchumi zilizofanywa ni pamoja na kilimo cha mazao ya chakula na biashara (kama mahindi, mtama, mpunga, maharage, viazi vitamu, kunde, pamba, mihogo, ufuta, karanga, dengue, mbaazi, alizeti na choroko). Shughuli nyingine ni ufugaji wa wanyama (ng'ombe, mbuzi, kondoo, mbwa, paka, kuku, bata, njiwa na punda), uwindaji wanyama, uchimbaji madini, uvuvi na biashara mbalimbali. Shughuli za kitaaluma zilizofanyika ni pamoja kufundishwa mbinu za kilimo, ufugaji na uendeshaji wa familia huku shughuli za kisiasa zilizofanywa ni pamoja na mambo ya utawala na uongozi katika jamii zao.

Kimsingi shughuli za kiuchumi, kisiasa, kitaaluma, kijamii na kiutamaduni huathiri uitaji, utoaji na utumiaji wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu kwa kiasi kikubwa kwani majina yaliyo mengi yanaakisi katika nyanja za kiuchumi na kiutamaduni na machache yanaakisi katika nyanja za kisiasa, kitaaluma na kijamii.

1.2 Usuli wa Tatizo la Utafiti

Majina ya asili ni majina ambayo chimbuko, historia, na maana yake hutokana na vigezo, taratibu na kanuni zilizobeba maana kulingana na mila, desturi na utamaduni wa jamii husika. Majina hayo hutolewa katika familia baada tu ya mtoto kuzaliwa na hutolewa kulingana na mila na desturi za jamii husika kwa kurithi kutoka kwenye majina ya ukoo, majina ya utani au matukio yaliyojitokeza katika jamii husika. Muzale (1998) anasema kuwa utoaji wa majina ya asili kwa mtoto ni tukio muhimu sana katika jamii za Kiafrika. Mbiti (1990) aliongezea kwa kusema kuwa, katika imani za Kiafrika majina yana athari katika tabia ya mtoto, afya ya mtoto, mwenendo, mafanikio na hata maendeleo ya mtoto baadaye.

Kimsingi suala la utoaji wa majina kwa watu na vitu ni mada ambayo imewavutia wanaisimu wengi duniani kote. Baadhi ya wanaisimu waliojijhusisha na mada ya majina ni pamoja na Rubanza (2000), Maho (2003) na Baitan (2010) waliochunguza kipengele cha dhima na saikolojia ya uteuzi wa majina yenye asili ya Kibantu. Mbiti (1990) yeye alijikita zaidi kuangalia dini za Kiafrika na falsafa ya uteuzi wa majina wakati Shani (2011) alichunguza dhima ya lakabu katika muziki wa Bongo Flewa. Wanaisimu wengine waliochunguza kipengele cha majina ni Elihaki (2012) aliyetafiti majina ya mahali katika jamiilugha ya Chasu, Azael (2013) alichunguza maana ya majina ya asili katika jamii ya Kiuru na Kategela (2013) alichuchunguza matumizi ya majina ya asili ya familia na utambulisho wa jamii ya Wanyakyusa. Wengine ni Nyanganywa (2013) aliyejikita na uchunguzi wa semantiki na taratibu za utoaji wa majina ya Kijita na Mapunda (2014) aliangalia majina ya utani wanayopewa wahadhiri katika Chuo Kikuu cha Dar es Salaam huku Manyasa (2009) yeye alimakinika kutafiti majina ya watu katika jamii ya Wasukuma katika mkoa wa Shinyanga.

Ingawa kipengele cha majina kinaonekana kushughulikiwa na wanaisimu wengi kama walivyotajwa hapo juu, tafiti zilizotajwa na watafiti waliotangulia zilimakinika zaidi katika kuchunguza majina ya watu na mahali na kusahau kushughulikia suala la majina ya ukoo. Kadhalika, kuhusu jamii ya Ginantuzu hakuna utafiti wowote ulifanywa juu ya majina katika koo za Ginantuzu. Kwa hiyo, utafiti huu unaziba pengo hilo kwa kuchunguza semantiki ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu kwani, kukosekana kwa tafiti za namna hii kunafanya jamii nyingine kutopata maarifa, kumbukumbu na uelewa muhimu wa kutumia majina ya asili katika kutambulisha jamii zao. Kwa ujumla utafiti huu ulifanya uchunguzi wa kisemantiki

wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu ili kubaini makundi ya majina ya asili, vigezo vinavyotumika kuteua majina ya asili na kubaini miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu hatimaye kubaini mbinu za kulinda, kuenzi na kudumisha majina ya asili na utamaduni wa Mwafrika.

1.3 Tatizo la Utafiti

Licha ya wanaisimu wengi kama Mbiti (1990), Zawawi (1993), (1998), Rubanza (2000), Maho (2003), Manyasa (2009), Baitan (2010), Shani (2011), Olenyo (2011), Elihaki (2012), Kategela (2013), Azael (2013), Abdul (2013), Nyanganywa (2013) Mapunda (2014) na Jonas (2014) kuchunguza majina ya watu na mahali ndani na nje ya Tanzania kama ilivyotajwa hapo juu katika kipengele cha 1.2, tafiti zote hizo hazijashughulikia suala la majina ya ukoo. Kadhalika, kuhusu jamii ya Ginantuzu hakuna utafiti wowote ulifanywa juu ya majina katika koo za Ginantuzu. Kwa hiyo, ili kuondokana na tatizo hilo, mtafiti aliamua kufanya utafiti huu katika vipengele vya makundi ya majina katika koo za Ginantuzu, vigezo wanavyotumia kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu na miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

Kwani mtafiti aliona kuna haja na umuhimu mkubwa wa kufanya utafiti huu ili kuziba pengo hilo. Kwa hiyo utafiti huu unaziba pengo hilo kwa kuangalia zaidi vipengele vya makundi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu, vigezo vinavyotumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu na kubainisha miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu kwani, kukosekana kwa tafiti za namna hii kunafanya jamii nyingine kutopata maarifa, kumbukumbu na uelewa muhimu wa kutumia majina ya asili katika kutambulisha koo zao.

1.4 Malengo ya Utafiti

Utafiti huu uliongozwa na malengo ya aina mbili yaani lengo kuu na malengo mahsusi.

1.4.1 Lengo kuu

Lengo kuu la utafiti huu ni kufanya uchunguzi wa kisemantiki wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

1.4.2 Malengo Mahsusi

Ili kufikia lengo kuu hilo utafiti huu ulikuwa na malengo mahsusi matatu kama ifuatavyo:

- (i) Kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu.
- (ii) Kuonesha vigezo vinavyotumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu.
- (iii) Kubainisha miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

1.5 Maswali ya Utafiti

- (i) Kuna makundi mangapi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu?
- (ii) Ni vigezo gani vinatumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu?
- (iii) Maana za majina ya asili katika koo za Ginantuzu huchukua miktadha ipi?

1.6 Umuhimu wa Utafiti

Kwa kuwa lengo kuu la utafiti huu ni kufanya uchunguzi wa kisemantiki kuhusu majina ya asili katika koo za Ginantuzu, utafiti huu utakuwa na mchango mkubwa katika nyanja za kitaaluma, kijamii na kiutamaduni kama inavyobainishwa hapa chini.

1.6.1 Kitaaluma

Kwa upande wa kitaaluma, utafiti huu utasaidia katika kutoa mchango wa kitaaluma hususani taaluma ya semantiki tawi linaloshughulika na maana. Matokeo ya utafiti pia yatakuwa ni marejeleo muhimu kwa walimu, wanafunzi na watafiti wengine watakaoshughulikia vipengele vingine vya majina katika lahaja ya Ginantuzu, lahaja zingine, na hata vipengele vingine vya majina katika lugha nyingine.

Utafiti huu pia utakuwa ni kichocheo kwa watafiti wengine katika kuchunguza na kubainisha uamilifu wa vipengele vingine vinavyohusiana na lugha ya Ginantuzu. Kupitia utafiti huu, watafiti fuatizi watakataa taarifa za upili zitakazotumika kushadidia taarifa za msingi katika vipengele watakavyovichunguza.

Kwa upande mwingine, matokeo ya utafiti huu yataweza kuwa ziada ya tafiti zilizofanywa awali juu ya majina, kwa vile maana, vigezo na miktadha ya majina zilibainishwa. Vilevile, utafiti utawanufaisha wachambuzi wa majina, kwa vile, umeweka mihimili itakayoweza kutumiwa kuchambua aina yoyote ya majina.

Pia, walimu na wataalamu wa lugha ya Kiswahili, watauona utafiti huu kuwa ni muhimu kwao katika kuandaa masomo kwa ajili ya wanafunzi wanaojifunza mada ya semantiki na pragmatiki. Utafiti pia, utatumika kama kichocheo cha kufanya utafiti zaidi katika tasnia ya majina, ambayo ni mojawapo ya vitanzu maarufu vya isimu.

1.6.2 Kijamii

Utafiti huu utasaidia kujenga kumbukumbu ya utajiri mkubwa wa majina uliopo katika jamii yetu unaopatikana katika kipengele cha majina. Vilevile, utasaidia katika kuongeza maarifa kwa wataalam wengine kama msingi wa kuanzisha utafiti mwingine katika jamii nyingine.

Utafiti pia utasaidia kuhifadhi hazina inayopatikana kwenye majina ya asili ambayo yamo hatarini kupotea kutokana na kupungua kwa kasi kwa matumizi ya majina hayo. Utafiti huu ni muhimu kutokana na ukweli kwamba, majina ya asili yanatumika kulinda na kuhifadhi utamaduni wa jamii husika. Ni katika ngazi hii ya majina, ambapo jamii huanza kujengwa na kukuzwa. Hivyo, majina yanafaa yachunguzwe kwani yanaweza kutengeneza jamii au kuharibu jamii.

Utafiti pia utawasaidia vijana na watu wa rika mbalimbali katika jamii mbalimbali kujifunza, kuenzi na kudumisha tamaduni zao ikiwa ni pamoja kuwafanya vijana na watu wengine wajivunie na waone fahari kuitwa kwa majina yao ya asili.

1.6.3 Kiutamaduni

Kwanza utafiti huu utatumika kuhifadhi utamaduni wa asili wa watu katika koo za Ginantuzu kupitia majina ya asili. Ni muhimu kutambua kuwa baada ya kuingia kwa Ukristo, Uislamu, na Utandawazi katika bara la Afrika hususani nchini Tanzania na hata maeneo ya usukumani, kumekuwa na mabadiliko. Mambo mengi sana ya asili yamebadilika na yanaendelea kubadilika. Vizazi vingi vya sasa katika jamii ya Ginantuzu na hata vijavyo, havina nafasi ya kutambua asili yao wala mila na desturi zao hususani majina ya asili ambayo ndiyo chanzo cha jamii hiyo.

Utafiti huu utahifadhi utamaduni wa majina ya asili kwa ajili ya vizazi vijavyo ili vipate kumbukumbu sahihi ya asili ya majina ya eneo la Ginantuzu. Kwa kuwa majina ni kipengele muhimu cha utamaduni, utafiti utasaidia watu wa rika mbalimbali kuelewa, kuthamini, kuenzi na kudumisha utamaduni wao. Jambo hili ni muhimu sana hasa katika kipindi hiki cha utandawazi ambapo vijana wengi wanaonekana kupenda

kuiga tamaduni za kigeni na kusahau utamaduni wao, hivyo kuwa na fikra za kuthamini kila kitu kutoka nje na kusahau vya kwao.

Kwa upande wa utamaduni wa Ginantuzu na lugha za Kibantu, utafiti pia utakuwa msaada kwa jamii ya Ginantuzu na jamii nyinginezo hasa za Kiafrika katika kufahamu na kuelewa maana, misingi na taratibu zilizopo kwenye majina ya Ginantuzu.

Vile vile, vijana na watu wa rika mbalimbali katika jamii za Ginantuzu utawasaidia kujifunza, kuenzi na kudumisha utamaduni wao ikiwa ni pamoja na kuwafanya wajivunie na kuona fahari kuitwa kwa majina yao ya asili tofauti na ilivyo sasa ambapo wanapenda sana kutumia majina ya kigeni.

Hali kadharika utafiti huu utakuwa msaada kama mbinu bora za kulinda, kuenzi, kuhifadhi na kudumisha utamaduni wa jamii ya Ginantuzu kupitia majina ya ukoo kwa ajili ya vizazi vijavyo ili vipate kumbukumbu sahihi kimaandishi kwani inaonekana kuwa haina machapisho mengi.

1.7 Mipaka ya Utafiti

Licha ya kwamba taaluma ya onomastiki ina matawi matatu yaani ethnonimia, anthroponimia na toponimia, utafiti huu haukushughulikia matawi yote hayo kwa ujumla wake bali ulishughulika na tawi la ethnonimia, tawi ambalo linachunguza majina ya watu wa jamii moja, kabila moja au ukoo mmoja kuhusu historia zao, mienendo yao, tamaduni zao na hata mila zao. Hata hivyo, majina ya watu ni mengi mno, hivyo, utafiti ulijikita na majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu kwa

kuangalia vipengele vya kuainisha majina, vigezo vinavyotumika kuteua majina na kubainisha miktadha mbalimbali ya majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu.

1.8 Hitimisho

Katika sura hii ya kwanza, mambo mbalimbali ya utangulizi wa utafiti uliofanywa yameelezwa. Mtafiti ameweka wazi usuli wa tatizo la utafiti, tatizo la utafiti, malengo, maswali ya utafiti na umuhimu wake. Sura inayofuata itahusu mapitio tangulizi yaliyopitiwa na mtafiti ili kubaini pengo la utafiti bila kusahau kiunzi cha nadharia kilichoongoza utafiti huu.

SURA YA PILI

MAPITIO YA TAFITI TANGULIZI

2.1 Utangulizi

Dhana ya majina ni eneo ambalo limeandikiwa na wataalamu mbalimbali. Sura hii inahusu mapitio ya kazi tangulizi mbalimbali zinazohusiana na mada ya majina katika lugha. Mapitio hayo yanahusu uchunguzi wa kina wa kazi zilizofanyika kuhusu majina ya watu, vitu na mahali ambayo yanapatikana katika vitabu, makala, majarida na tasnifu. Lengo la kupitia mapitio ya kazi tangulizi ni kupata uelewa wa jumla kuhusu majina na kubaini mapengo yaliyoachwa katika kazi tangulizi hizo. Sura imegawanyika katika sehemu zifuatazo yaani tafiti zinazohusu majina ya mahali na vitu, tafiti zinazohusu majina ya watu nje ya Tanzania, tafiti zinazohusu majina ya watu ndani ya Tanzania, na tafiti zinazohusu majina ya watu Usukumani. Vipengele vingine katika sehemu hii ni pengo la utafiti na kiunzi cha nadharia kilichotumika katika utafiti kama mhimili wa utafiti.

2.2 Tafiti Zinazohusu Majina ya Mahali na Vitu

Utoaji wa majina katika jamii za Afrika ikiwemo Tanzania ni muhimu sana na hubeba maana si tu katika majina ya watu bali pia hata katika majina ya mahali na vitu. Watafiti waliotafiti kuhusu majina ya mahali na vitu ni pamoja na Cameroon (1961), Boas (1964), Hymes (1964), Schotsman (2003), Rugemalira (2005), Buberwa (2010), na Elihaki (2012).

Cameroon (1961) anaelezea kuhusu utoaji wa majina ya mahali katika jamii ya Waingereza akiweka umakini katika uyakinishi wa awali unaohusiana na majina hayo.

Mtaalam huyu katika utafiti wake alibaini aina kuu mbili za majina ya mahali ambayo ni majina yanayohusiana na makazi na aina ya pili ni majina yanayohusiana na sura ya nchi kama vile mito na milima. Mtaalamu huyu anaeleza kwamba, watu wanapoanzisha makazi mahali fulani ambapo awali palikuwa hapaishi watu, hutumia kigezo cha sura ya nchi ya eneo hilo kutoa jina la mahali hapo. Mtaalam anatoa mfano wa jina kama vile “Greenhill” likimaanisha eneo lenye kilima chenye ukijani mwingi.

Anaeleza zaidi kwamba kadri makazi yanapoongezeka baadaye majina ya maeneo mengine huweza kutolewa kutokana na majina ya watu. Utafiti wa mtaalam huyu umekuwa kichecheo katika utafiti wetu kwa sababu utafiti wetu unahusiana na majina japo majina tunayoyashughulikia katika utafiti wetu ni majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Kazi ya mtafiti huyu ni muhimu katika utafiti wetu kwani imetupa muelekeo katika kuchambua majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

Boas (1964) anaeleza majina ya mahali katika jamii ya Kwakiutul India kwa kusema kwamba majina ya mahali huweza kutolewa kutokana na sura ya nchi ya eneo husika kama vile milima, mabonde, korongo n.k. Pia aliongeza kuwa majina ya mahali yanaweza kutokana na tabia nchi kama vile baridi sana au mvua nyingi. Majina pia yanaweza kutokana na nguvu za asili (super natural power). Rangi ni kigezo kingine kinachotumika kutolea majina ya mahali. Kwa mfano mto “Red river” umepewa jina hili kutokana na eneo lake kubwa kuwa na rangi (utando) nyekundu.

Ukubwa au udogo wa kitu/eneo ni kigezo kingine kinachoelezwa na mtaalamu huyu katika utoaji wa majina ya mahali. Akielezea kuhusu lugha na majina ya mahali anasema kuwa majina ya mahali hayategemei utamaduni pekee bali pia yanaathiriwa

na mfumo wa lugha. Ingawa utafiti huu ulijikita katika kuangalia majina ya mahali katika jamii ya Kwakiutul huko India na kubainisha baadhi ya vigezo vilivyotumika kupatikana kwa majina hayo kama rangi, ukubwa au udogo wa kitu au eneo. Utafiti huu umekuwa ni msaada sana katika utafiti wetu kwa sababu, mojawapo ya malengo mahsusi katika utafiti wetu ni kuonesha vigezo vilivyotumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Hivyo utafiti huu ulitupa dira ya kuchunguza vigezo vilivyotumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

Hymes (1964) naye alizungumzia juu ya majina ya mahali na kueleza kwamba majina ya mahali yanaakisi fikra za watu, tabia zao na kwa vipindi tofautitofauti. Aliongezea kwa kusema kuwa majina pia yanaakisi tamaduni na maisha ya watu. Anaeleza kwamba lugha ni miongoni mwa vipengele muhimu vya utamaduni. Kwa upande wa mwingiliano wa tamaduni mtaalam huyu anaeleza zaidi kwamba, baadhi ya vipengele vya utamaduni vinaweza kuchukuliwa kutoka jamii moja kwenda nyingine. Utafiti wa Hymes (keshatajwa) umekuwa mwanga mkubwa kwetu kwani mojawapo ya matokeo ya utafiti wetu yalionesha kuwa majina ya asili katika koo za Ginantuzu yanaakisi pia fikra za mtu, tabia ya mtu na hata utamaduni wa mtu. Hivyo kwa kusoma utafiti huu umetusaidia sana katika uchambuzi wa data za utafiti wetu.

Schotsman (2003) kwa upande wake alifanya utafiti kuhusu majina ya maeneo katika mkoa wa Dar es Salaam. Katika uchunguzi wake alijikita katika kuangalia majina ya vituo vya daladala katika mkoa wa Dar es Salaam. Lengo la uchunguzi wake lilikuwa kubaini maana na vigezo vilivyotumika kutoa majina ya vituo hivyo. Matokeo ya utafiti wake yalibaini kwamba majina ya mahali hutolewa kwa kuzingatia vigezo

tofautitofauti kama vile kuzingatia majengo yaliyopatikana katika maeneo husika kama vile shule, misikiti, makanisa, majina ya watu maarufu kama vile kituo cha kwa Mwalimu, majina ya mimea/miti mikubwa kama vile kituo cha Ubungo, jina lililotokana na mti wa mbungo ambao ulikuwapo katika eneo hilo.

Rugemalira (2005) naye alichunguza majina ya sehemu katika jamii ya Runyambo. Katika utafiti wake alichunguza mbinu za kimofolojia zinazotumika katika kuunda majina ya maeneo. Matokeo ya utafiti huo yalibaini kwamba majina katika jamii hiyo yanaundwa kwa kutumia utaratibu maalum wa kimofolojia. Hata hivyo, utafiti wa Rugemalira ulijikita kuchunguza majina ya mahali tu tofauti na utafiti wetu uliochunguza majina ya asili katika koo za Ginantuzu

Buberwa (2010) alitafiti majina ya mahali katika lahaja ya Ruhamba ambayo ni mojawapo ya lugha ya Kihaya. Lengo la utafiti wake lilikuwa ni kubaini maana na sababu za kiisimujamii katika utoaji wa majina hayo kwa jamii ya Wahaya. Utafiti wake ulifanyika katika wilaya ya Bukoba. Matokeo ya utafiti huo yalibaini kuwa majina ya maeneo katika jamii hiyo yalitokana na vigezo mbalimbali kama vile maliasili zinazopatikana katika maeneo hayo kama vile milima na mchanga. Jina kama Mishenye maana yake ni mchanga. Sababu ya kutumia jina hilo ni kutokana na sehemu husika kuwa na mchanga mwingi. Mfano mwingine ni Mugajwale lenye maana ya uvivu. Jina hilo lilitolewa kutokana na wakazi wa sehemu husika kuwa na tabia ya uvivu.

Katika utafiti huo pia alibaini kuwa kuna kategoria saba za majina ya mahali kwa kigezo cha kisemantiki. Kategoria hizo ni majina ya mimea, wanyama, majina ya

sehemu za mwiili, majina ya watu, kabila, utaifa wa mtu na kutohoa kutoka lugha nyingine. Vigezo hivi ndivyo huathiri utaji wa majina ya sehemu katika jamii ya Wahamba. Kutokana na tafiti zinazohusu majina ya watu na mahali yenye asili ya Kiafrika ni wazi kuwa Afrika ina hazina kubwa ya utamaduni uliokitwa katika majina. Pamoja na kusheheni utajiri huo wa kiutamaduni, bado lugha nyingi za Afrika hazijafanyiwa utafiti wa kutosha ili kubaini utajiri huo kwa ajili ya maendeleo ya utamaduni wa Afrika. Utafiti huu utapunguza pengo hili.

Elihaki (2012) naye alichunguza majina ya mahali katika jamii lugha ya Chasu (Wapare). Mojawapo ya malengo ya utafiti wake yalikuwa kuchunguza maana ya majina ya mahali katika jamii lugha ya Chasu. Matokeo ya utafiti huo yalibaini kuwa majina ya mahali katika jamii lugha ya Chasu yana maana. Maana hizo zinatokana na majina ya watu, koo za watu, wanyama, miti/mimea na maana zingine zinatokana na matukio mbalimbali.

Matokeo pia yalionesha kuwa majina katika jamiilugha ya Chasu hayakutolewa hivi hivi bali vigezo vya kiisimujamii kama vile matukio muhimu, tabia na sura ya nchi zilizingatiwa. Vile vile majina mengine ya mahali katika jamii hii yalitolewa kutokana na jamii nyingine zilizokuwa na uhusiano na jamii ya Waasu (Wapare).

Hata hivyo, utafiti huu haukuhusika na kuchunguza majina ya mahali kama walivyochunguza wataalam hawa bali ulichunguza majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Wataalam hawa walitusaidia sana katika kutupa mwanga na njia kuhusu maana, vigezo na sababu katika utoaji wa majina katika jamii za Kiafrika.

2.3 Tafiti Zinazohusu Majina ya Watu

2.3.1 Tafiti Zinazohusu Majina ya Watu Nje ya Tanzania

Kipengele cha majina ya watu ni eneo ambalo limeandikiwa na watalamu mbalimbali. Sehemu hii inahusu mapitio ya kazi tangulizi mbalimbali zinazohusiana na mada ya majina ya watu katika lugha. Mapitio hayo yanahusu uchunguzi wa kina wa kazi zilizofanyika kuhusu majina ya watu ambayo yanapatikana katika vitabu, makala, majarida na tasnifu. Watafiti waliotafiti kuhusu majina ya watu ni pamoja na Stayt (1931), Mahome (1972), Chulk (1992), Koopman (1986), Moyo (1996), Herbert (1996), Gray (1999), Kalkanova (1999), Rubanza (2000), Guma (2001), Ota (2002), Ogie (2002), Werner-Lewis (2003), Dawling (2004), Mphande (2006), Manyasa (2009), na Musere (2010).

Stayt (1931) alifanya utafiti wa majina ya watu katika jamii za Bapedi na Vhavenda. Katika utafiti huo alibaini kwamba majina ya watoto katika jamii hizi hutolewa na ndugu wa upande wa baba wa mtoto. Anaendelea kueleza kuwa shangazi (makhazi) au baba mkubwa (Khotsimunene) ndio wanaotoa jina katika jamii ya Vhavenda na kama hawatakuwepo wakati huo, basi jina la mtoto huweza kutolewa na ndugu mwingine wa upande wa baba wa mtoto. Kwa upande wa jamii ya Bapedi shangazi mkubwa wa mtoto ndiye anayetakiwa kutoa jina la mtoto japo mama wa mtoto huweza kutoa jina la muda ambalo likithibitishwa baadaye na baba mkubwa au shangazi wa mtoto huyo basi linakuwa ndilo jina la mtoto. Koopman (1986), Moyo (1996) na Herbert (1996) waliungana na Stayt (keshatajwa) kwa kusema kuwa utoaji wa majina ya watoto ni jukumu la wazazi, japo watu wengine kama babu, bibi, shangazi wa mtoto na ndugu wengine wanaweza kuhusishwa.

Ingawa utafiti wetu haukuhusika na kipengele cha nani anatakiwa kutoa jina kwa mtoto anayezaliwa katika jamii lakini utafiti huu umetusaidia sana hasa katika kipengele cha maana ya majina na misingi ya majina ya asili katika jamii za Kibantu. Utafiti huu umetupa misingi, mwanga na njia ya kutafiti utafiti wetu kwa kina kuhusu majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

Mahome (1972) katika utafiti wake alieleza kwamba katika jamii za Niitsitapi, majina yatolewayo huelezea historia ya watu ambayo yanapaswa kukumbukwa na kurithishwa katika kizazi kimoja hadi kizazi kingine. Mtaalam huyu anaendelea kueleza kwamba majina ya watoto yanayotolewa kwa kutumia upande wa baba au mama hudumisha majina ya wahenga na kuwafanya babu na bibi kuwa karibu na wajukuu wao. Ukaribu huo hutokana na imani kuwa jina analopewa mtoto hurejelea kwa babu au bibi ambaye kwa wakati huo anakuwa hayupo. Katika jamii hiyo ya Niitsitapi wanaamini kuwa, watoto wanaopewa majina hayo hutazamiwa kurithi tabia na matendo ya babu au bibi zao. Hata hivyo, utafiti huu ni tofauti sana na utafiti wetu kwani utafiti huu ulijikita sana kuchunguza dhima za majina ya watu katika jamii za Niitsitapi. Ijapokuwa utafiti huu ni tofauti na utafiti wetu, ila umekuwa mchango mkubwa sana katika utafiti wetu kwa kuwa umetuongezea maarifa mbalimbali ambayo yanawiana na mada yetu inayohusu majina. Kwa mfano kuainisha majina na kubainisha miktadha ya majina.

Chulk (1992) alitafiti majina ya watu wa Nigeria ambapo alieleza kuwa kawaida watu hupewa majina kutokana na matukio fulani, au vitu vikubwa vya kushangaza, au siku, na juma mtu aliozaliwa. Mfano "Aiende" Kiyoruba lina maana ya “tuliye kuwa tumemuomba/subiri”. Jina hili limetokana na familia ambayo muda mrefu haijapata

mtoto wa kiume. Utafiti huu pia ulichunguza maana za majina hivyo umemsaidia kugundua kuwa katika majina kuna maana zinazojificha na hujulikana na jamii au familia yenyewe tu. Ingawa utafiti huu haukuchunguza tu maana ya majina katika koo za Ginantuzu, mawazo yaliyotolewa na mtaalam huyu yalikuwa msaada pia katika utafiti wetu kwani mojawapo ya malengo mahsusi katika utafiti wetu yalihusu vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Hivyo katika kufuatilia kipengele cha vigezo vinavyotumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu utafiti huu umekuwa taa ya kutusaidia kulinganisha vigezo wanavyotumia katika jamii yao na vigezo tunavyotumia katika jamii ya Ginantuzu.

Guma (2001) alitafiti majina ya watu katika jamii ya Basotho huko Afrika ya kusini. Katika utafiti wake alibaini kuwa jina ni zaidi ya neno au maneno yanayomtambulisha mtu. Aliendelea kusema kuwa utoaji wa majina ni tukio la kijamii na kiutamaduni linaloonyesha historia ya jamii. Anaendelea kusema kuwa majina husimamia tajiriba ya mtu au kikundi cha watu, mila, desturi, hadhi na mamlaka katika jamii. Ingawa utafiti huu hauhusiki na majina ya watu kama utambulisho lakini utafiti wa mtaalamu huyu ulikuwa msaada mkubwa kwa sababu utafiti huu pia ulichunguza majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu tofauti na yeye aliyechunguza majina hayo katika jamii ya Basotho. Pamoja na kuwa utafiti huu ulibaini kuwa jina ni zaidi ya maneno yanayomtambulisha mtu, ipo haja pia katika mada ya majina kuchunguza vipengele vingine vinavyohusiana na majina kama maana, vigezo na mikitadha ya majina ya asili katika jamii za Kibantu.

Ota (2002) alitafiti majina ya watu ya asili katika jamii ya Edo nchini Nigeria. Katika utafiti wake anafafanua kuwa majina ya asili yamebeba dhima ya utambulisho wa dini

za Afrika na kwamba mtu anaposema jina la asili huonyesha ushiriki wake katika dini yake. Anaendelea kusema kuwa majina ya asili katika jamii za Kiafrika hayatolewi kiholela bali kuna kanuni mahsusi zinazozingatia utamaduni wa jamii husika, Ota (keshatajwa) aliendelea kusema kuwa majina katika jamii za Kiafrika hayatolewi bila kukusudiwa au kwa kutamkwa tu bali pia huakisi mtazamo mpana wa jamii kwani majina ya Edo huelezea imani na fikra za Edo. Kwa maelezo haya, Ota (keshatajwa) alisema kwamba mtazamo wa kuwa katika Afrika hakuna chochote katika majina ni kauli isiyo na mashiko katika jamii ya Afrika hasa kwa utamaduni wa Edo kwani majina ya asili ya jamii ya Kiafrika ikiwemo Edo yanabeba maana maalum tofauti kabisa na inavyotafisiriwa na wageni kutoka nje ya bara la Afrika kuwa, majina ya asili ya Kiafrika hayana maana na ni majina ya kishenzi.

Ingawa utafiti huu haukuchunguza semantiki ya majina ya asili, mawazo yaliyotolewa na mtaalam huyu yalikuwa msaada pia katika utafiti wetu kwani utafiti huu umeonesha pengo na utafiti wetu. Na pia lengo mojawapo la utafiti wetu ni kuchunguza miktadha ya majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu ili kuifanya jamii ya Ginantuzu kuendelea kuthamini, kudumisha, kuhifadhi na kulinda lugha na utamaduni wao.

Naye Ogie (2002) alichunguza ufafanuzi wa maana ya majina na namna maumbo ya majina ya watu yanavyojitokeza katika jamii ya Edo na alieleza kuwa licha ya kuwepo kwa maana mbalimbali za majina ya watu katika jamii ya Waedo, maana hizi hujidhihirisha katika maumbo yanayotumika ili kuunda majina hayo. Kwa mfano:

(a) *Ehiosu*

Ehi

o

su

Malaika mlezi kivumishi kulinda uhai

(Malaika mlinda uhai)

(b) Ehimwenmaa

Ehi mwen maa

Malaika mlinzi wangu mwema/mzuri

(Malaika wangu ni mwema)

Pia kuhusu utafiti wa majina ya watu wakitumia ubunifu wa kiisimu katika uundaji majina, wanaisimu Rubanza (2000), Mphande (2006) na Manyasa (2009) ambao walijihusisha na uchunguzi na ufafanuzi wa maana za majina na muktadha unaochochea uteuzi wa majina ya watu katika lugha na jamii za Kiafrika, wanasisitiza kwamba, maana ya majina ya watu hutegemea kusudi la mtoa jina na miktadha. Kwa kuzingatia ubunifu wao wanasema kwamba, kama ilivyo katika lugha nyingine za kibantu, majina ya watu hubeba maana kubwa. Maana hiyo hutegema mazingira alimozaliwa mtoto, hitaji la kuendeleza kizazi, migogoro na malumbano ya kifamilia au kijamii. Uteuzi huu hutegemea ujumbe au dhana inayobebwa na jina hilo. Licha ya wanaisimu hawa kutoa ufafanuzi juu ya majina ya watu, utafiti huu haukuweza kuchunguza majina ya watu katika jamii zote za Kiafrika bali ulichunguza majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Utafiti huu pia umetusaidia kupata vipengele tofauti kuhusu majina ambavyo havijafanyiwa uchunguzi katika mada ya majina kama vilivyoko katika malengo yetu mahsusi.

Werner-Lewis (2003) kwa upande wake alitafiti majina ya watu katika jamii lugha ya Afrika ya kati. Lengo la utafiti wake lilikuwa kutafiti majina na maana zake. Katika

utafiti huo alibaini kuwa majina hayatolewi kiholela katika jamii lugha husika bali utoaji wa majina hufuata kanuni na taratibu za jamii husika. Aliendelea kuelezea kuwa maana za majina hufungamana na tabia za watu, utamaduni wa watu, matukio na hali zinazojitokeza wakati wa kuzaliwa mtoto. Ingawa utafiti wetu unahusika na kipengele cha majina ya asili na maana kama kipengele kimojawapo kilichopo katika malengo ya utafiti, kutakuwa na tofauti kubwa na mtaalamu huyu kwani yeye alichunguza vipengele hivyo kwa jamiilugha ya Afrika ya kati ambapo ni dhahiri kuwa ndani ya jamiilugha hiyo kuna tamaduni tofautitofauti.

Hivyo hata majibu aliyoyapata yalikuwa ya jumla mno tofauti na utafiti wetu ambao ulijikita kuchunguza vipengele hivyo katika koo za Ginantuzu pekee. Hivyo matokeo yaliyopatikana katika utafiti wetu yamekuwa tofauti kabisa na utafiti wa mtaalam huyo ingawa utafiti wake ulikuwa ni njia na mwanga wa kutumlikia katika kazi yetu.

Dawling (2004) kwa upande wake katika kipengele cha majina ya watu anaeleza kwamba katika jamii za Kiafrika, majina huwa yanafungamana na maana mbalimbali. Anatoa mfano katika jamii za Kizulu kwa kueleza kuwa jina kama “Lindiwe” katika jamii ile lina maana ya ‘kutaraji’ na kuwa jina hili linatolewa kwa mtu aliyekaa kwa muda mrefu bila kuzaa lakini kwa kutarajia kwamba ipo siku atapata mtoto. Vile vile jina “Ntombizondwa” linatolewa katika familia iliyo na watoto wa kike pekee. Maelezo ya Dawling (keshatajwa) yanadhihirisha kwamba majina yanayotolewa kwa watu yanakuwa na maana na dhima mbalimbali katika jamii husika. Mawazo ya Dawling yaliungwa mkono na wataalam kama Gray (1999) na Kalkanova (1999) waliposema kuwa jina linaweza kutumika kumwakilisha mtu au jamii. Pia jina linaweza kuonesha uhusiano wa kijamii pamoja na kutunza hadhi ya jamii. Wataalam

hawa wanamalizia kwa kusema kwamba, utumiaji wa majina huwa unaendana na kanuni, sheria na desturi za jamii husika.

Kwa kurejelea utafiti wetu ni wazi kwamba majina ya asili katika koo za Ginantuzu yanabeba maana mbalimbali zinazotokana na mazingira ya jamii husika kwa maana, majina hayo yanapotumika huwa yanaitambulisha jamii hiyo. Kwa mfano, majina kama “Masunga”, “Masuke” na “Mabele” katika koo za Ginantuzu humaanisha aina za maziwa ya ng’ombe. Masunga ni maziwa ya ng’ombe ambayo hayajaganda na Masuke ni maziwa ya ng’ombe yaliyoganda na kuchekeshwa ili kutenganishwa maziwa na mafuta wakati Mabele ni maziwa yoyote ya ng’ombe.

Hivyo basi, majina hayo yanapotumika huwa ni utambulisho kwa jamii ya Ginantuzu kuwa ni wafugaji wa ng’ombe kutokana na upekee wake kimaana. Ingawa utafiti huu haukuchunguza utambulisho, mawazo yaliyotolewa na wataalamu hawa yamekuwa msaada pia katika kueleza maana ya majina, historia na uzoefu wa maisha ya watu katika jamii za Ginantuzu.

Mphande (2006) yeye alifanya utafiti wa majina ya watu katika jamii ya Kizulu huko Afrika kusini. Katika utafiti wake alichunguza michakato ya kifonolojia katika uundaji wa majina. Katika utafiti huo alisema kwamba katika lugha ya Kizulu ambayo ni lugha ambishi mchakato wa uundaji wa majina kwa kiasi kikubwa umejikita katika upachikaji wa viambishi ambavyo hupatanishwa na kanuni mahususi za kifonolojia. Katika kanuni za kifonolojia nomino au kitenzi, kinyambuo ‘O’ ni njia kuu katika uundaji wa majina na majina mengi ya Kizulu yanatokana na mchakato wa

unyambuzi wa vitenzi ambapo viambishi nyambuo hubadili kategoria ya neno na kuliweka katika kategoria nyingine. Kwa mfano:

- (a) Kitenzi *vusa* chenye maana ya *rudia* kinakuwa nomino *Vuso* kumaanisha *ufufuo*
- (b) Kitenzi *Zonda* chenye maana ya *chukia* kinakuwa nomino *Mzondi* kumaanisha *chukizo*
- (c) Kitenzi *Thankatha* chenye maana ya *loga* kinakuwa nomino *Mthankathi* kumaanisha *Mchawi*.

Musere (2010) naye alifanya utafiti wa majina ya watu ya jamii ya Wabaganda nchini Uganda. Katika utafiti wake alibaini kwamba majina ya watu yaliyo mengi katika jamii ya Baganda yananasibishwa na methali. Anaendelea kuelezea kuwa jina hilo linakuwa na heshima fulani ndani yake kwa kigezo cha kiakili, urafiki, ushirikiano, shukrani, utoaji, ujinga, kusifu n.k. Katika kushadidia hoja yake Musere (keshatajwa) alitoa majina yatokanayo na methali kama vile “*Ebigambo tebyasa (tibyasa) mutwe*” yaani maneno hayapasui kichwa. Kutokana na methali hiyo utakuta mtu anaitwa Tebyasa.

2.3.2 Tafiti Zinazohusu Majina ya Watu Ndani ya Tanzania

Watafiti waliojijusisha na kuchunguza kipengele cha majina ya watu katika jamii za Kitanzania ni pamoja na Omari (1970), Khamis na Madumula (1989), Muzale (1998), Rubanza (2000), Senkoro na Kahigi (2006), Msanjila na wanzake (2009), Baitan (2010), Olenyo (2011), Salapion (2011), Omari (2011), Jonas (2013), Kategela (2013), Nyanganywa (2013), Azael (2013) na Mapunda (2014).

Omari (1970) alifanya utafiti kuhusu majina ya watu katika jamiilugha ya Chasu (Wapare) na lengo la utafiti wake lilikuwa kubaini vigezo vya utoaji wa majina ya watu katika jamiilugha ya Chasu. Matokeo ya utafiti wake yalibaini kuwa utoaji wa majina katika jamii hii inaukiliwa zaidi na vigezo mbalimbali ikiwa ni pamoja na matukio yanayojitokeza katika kipindi cha kuzaliwa kwa mtoto. Kwa mfano jina *Senkondo* maana yake ni *aliyezaliwa wakati wa vita*. Jina hili hutolewa kwa mtoto wa kiume aliyezaliwa katika kipindi cha vita na jina *Nonkondo* maana yake pia ni wakati wa vita lakini jina hili hutolewa kwa mtoto wa kike. Mawazo yaliyotolewa na mtaalam huyu yalikuwa msaada katika utafiti wetu kwani lengo mojawapo la utafiti wetu lilikuwa kuchunguza vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu ili kuifanya jamii ya Ginantuzu kuendelea kuthamini, kudumisha, kuhifadhi na kulinda lugha na utamaduni wao.

Khamis na Madumulla (1989), wao walizungumzia majina yanayohusu watu na kusema kwamba majina ya watu yamegawanyika katika makundi sita. Makundi hayo ni pamoja na majina yanayoelezea hali ya kike au kiume, majina yanayoelezea mahali mtu anapotoka, majina yanayoelezea kabila au taifa lake, majina yanayoelezea wadhifa wa mtu, hadhi yake ya kijamii na pia dini, majina yanayotokana na tabia fulani ya watu kwa mfano Mlimi lina maana ya mtu mwongeeji sana na majina yanayotokana na kitu au kifaa atumiacho mtu katika shughuli zake mfano Mshona viatu.

Mawazo yaliyotolewa na wataalamu hawa yamekuwa msaada sana katika utafiti huu kwani katika utafiti wetu ukilinganisha na utafiti huu tumebaini kuwa jina la mtu hutolewa kulingana na mila, desturi na utamaduni unaomzunguka mtu huyo. Hivyo

mtu kutumia jina ambalo haliendani na mila, desturi na utamaduni unaomzunguka mtu huyo, ni dalili za mtu huyo kuzidharau kubeza na kupuuza mila, desturi na utamaduni wa jamii yake.

Muzale (1998) alichunguza majina ya watu katika jamii ya Rutara. Utafiti wake aliufanyia katika maeneo ya Nyanda za juu Magharibi kikiwemo Kihaya. Matokeo ya utafiti wake yalibaini kwamba utoaji wa majina unatokana na matukio mbalimbali yanayojitokeza katika jamii. Vile vile majina hayo yanapotolewa huwa yanabeba maana mbalimbali zinazoambatana na utamaduni husika. Utafiti huu ulikuwa mwanga kwa mtafiti kwa sababu baaada ya mtafiti kusoma utafiti huu, alipata nguvu na munkari ya kuchunguza vipengele vingine vya majina katika jamii za kibantu. Pia lengo mojawapo la mtafiti wetu lilikuwa kuchunguza vigezo vinavyotumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Katika kuchunguza vigezo hivyo, mtafiti alipata urahisi wa kufuatilia kipengele hiki kwa sababu alikuwa na mwanga kutoka utafiti uliofanywa na mtaalam tangulizi.

Rubanza (2000) yeye alichunguza kipengele cha maana katika majina na uchambuzi wake unajikita katika uchambuzi wa kimofolojia unaohusika na ubunifu wa kiisimu unaozingatiwa katika uundaji wa majina ya watu katika jamii ya Wahaya. Matokeo ya utafiti wake yalibaini kwamba maana za majina katika jamii hiyo hutokana na matukio mbalimbali yanayojitokeza katika jamii. Mtafiti aliyagawa matukio hayo katika makundi matano ambayo ni matukio yanayotokana na muundo wa familia, mtazamo wa jamii, matukio yanayotokea katika kipindi cha ujauzito na kipindi cha kuzaliwa mtoto na mwonekano wa mtoto anayezaliwa. Mawazo yaliyotolewa na mtaalam huyu yametusaia katika utafiti wetu hasa katika ukusanyaji na

uchanganuaji wa data tulizokusanya kutoka kwa watafitiwa. Pia, huu umekuwa ni msaada kwetu kwa sababu lengo mojawapo la utafiti wetu lilikuwa ni kubainisha miktadha ya majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu kwa ajili ya kuifanya jamii ya Ginantuzu kuendelea kuthamini, kudumisha, kuhifadhi na kulinda lugha na utamaduni wao kupitia majina ya asili.

Senkoro na Kahigi (2006) katika kuelezea uhusiano uliopo baina ya jamii, utamaduni na lugha wanaeleza kwamba kuna uhusiano uliopo baina ya lugha na utamaduni wa jamii na kwamba lugha ni mojawapo wa kipengele cha utamaduni wa jamii husika. Inaelezwa zaidi kuwa lugha inaweza kutumika kuelezea utamaduni wa jamii katika viwango kama vile tabia, rasilimali, mfumo wa ishara na imani. Hata hivyo utafiti huu umekuwa na tofauti sana na utafiti wetu kwani utafiti wetu ulihusu uchunguzi wa kisemantiki wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Utafiti huu umetusaidia sana hasa katika kuibua fikra kuhusu lugha na utamaduni kwa kuwa hata katika utafiti wetu unahusu majina ambayo yanatokana na lugha.

Msanjila na wanzake (2009) walizungumzia umuhimu wa majina katika swala zima la utambulisho. Wataalam hawa wanaeleza kuwa kuna uhusiano mkubwa miongoni mwa majina ya familia, majina ya vitu na majina ya matukio katika jamii husika. Katika majina ya familia wamebainisha kwamba majina mengi hutolewa kwa lugha inayozungumzwa na jamii husika, hivyo hubeba maana inayotokana na utamaduni wa mazingira ya jamii hiyo. Majina hayo hueleweka vizuri zaidi kwa wanajamii wenyewe kwani huchukuliwa kuwa wana maarifa, elimu na uzoefu wa maisha unaofanana. Maana ya mazingira hayo huwa na uhusiano na utamaduni wa

wazungumzaji, mazingira ya jamii husika, majira ya mwaka na matukio muhimu katika jamii inayohusika.

Kwa ufafanuzi zaidi wataalam hawa (wametajwa) wametoa majina ya wanafamilia katika jamii ya Wagogo ambao kwa asili wanaishi mkoa wa Dodoma nchini Tanzania. Wanasema kuwa katika jamii ya Wagogo majina yatolewayo huwa na maana mbalimbali kwa mfano:

Matonya ni jina la mtoto wa kiume linalotolewa wakati mvua inanyesha.

Mamvula ni jina la mtoto wa kike linatolewa wakati mvua inanyesha.

Mazengo ni jina la mtoto wa kiume linalotolewa wakati wa kukata miti ya kujengea nyumba.

Matika ni jina la mtoto wa kike ambalo hutolewa wakati vyakula shambani vimekomaa watu wanavuna.

Wataalamu hawa waliendelea kusema kuwa licha ya kuwa majina hayo yana maana iliyoelezwa hapo juu, pia mtu anaweza kupewa jina la aina hiyo kwa heshima ya kurithi tu kutoka kwa babu, bibi au ndugu wa karibu na si kwa sababu amezaliwa katika kipindi kinachohusiana na jina alilopewa. Hivyo mtu yoyote akitumia majina ya aina hiyo ni wazi kwamba atatambuliwa kuwa ametoka katika jamii ya Wagogo. Utafiti wa wataalamu hawa ulitusaidia sana hasa katika kuandaa maswali ya utafiti kwa kuwapatia watafitiwa ili kupata data ambazo zimeongoza utafiti wetu. Utafiti huu ulikuwa kama njia ya kutufikisha katika safari ya utafiti wetu.

Baitan (2010) naye alichunguza mofo–semantiki ya majina ya watu wa jamii ya Kihaya na makundi yake. Katika utafiti wake, Baitan (keshatajwa) alisukumwa zaidi na utafiti uliofanywa na Rubanza (2000) baada ya kugundua kwamba utafiti wake

ulikuwa na upungufu kutokana na uchache wa data zilizotumika na makosa mengine ya kimaumbo. Katika utafiti huo alibaini kuwa kama ilivyo katika lugha nyingine za kibantu, majina ya kihaya yana maana inayoakisi maisha na mazingira ya jamii yao. Hivyo utafiti huu ulitusaidia sana hasa katika lengo letu mahsusi la kwanza katika ukusanyaji na utafsiri wa data.

Olenyo (2011) katika mada ya majina alichunguza maana na asili ya majina ya watu katika jamii ya Lulogooli. Matokeo ya utafiti wake yalionesha kuwa maana inayopatikana katika majina mengi ya watu katika jamii ya Lulogooli ni maana ya msingi na majina machache yanaashiria maana ya ziada. Kuhusu asili ya majina hayo Olenyo (keshatajwa) anasema kuwa majina ya watu katika jamii ya Lulogooli yanaakisi utamaduni na hali halisi ya mazingira yanayowazunguka watu hawa kama vile tabia na mwonekano na maumbile, mazingira ya kuzaliwa kwa mtoto, hali zinazojitokeza kabla, wakati na baada ya kuzaliwa, matukio mbalimbali yanayojitokeza katika jamii husika, utajiri au umasikini unaojitokeza katika jamii, majira ya mwaka, mimea, sura ya nchi na muda au kipindi cha kuzaliwa kwa mtoto. Hata hivyo awazo yaliyotolewa na mtaalam huyu yamekuwa tofauti na utafiti wetu kwani, lengo mojawapo la utafiti ni kufanya uchunguzi wa kisemantiki wa majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu kwa ajili ya kuifanya jamii ya Ginantuzu kuendelea kuthamini, kudumisha, kuhifadhi na kulinda lugha na utamaduni wao kupitia majina ya asili.

Salapion (2011) yeye alitafiti majina ya watu ya asili katika jamii ya wahaya na kuunda kamusi ya wahidiya. Katika utafiti wake alisema kuwa, aliamua kuchukua

uamuzi huo ili kutatua tatizo la kutokuwa na kamusi maalum ya majina ya watu wa jamii lugha ya Wahaya na kuondoa kasumba ya kuona kuwa majina ya asili ni ya kishenzi. Hata hivyo anakiri kuwa hadi sasa bado wanajamii wa lugha ya Kihaya na jamii nyingine za Kitanzania zinaendelea kuwapa watoto wao majina ya kigeni.

Utafiti wake Ulibaini kuwa, changamoto zinazokabili majina ya asili ya Afrika haziwezi kutatuliwa kwa kutunga kamusi pekee ya majina ya asili kama alivyofanya Salapion badala yake ni kutafiti na kuchunguza kwa kina chanzo na sababu zinazofanya changamoto hizo ziendeleo kuwepo ili kupata mbinu mwafaka za kukabiliana nazo. Ingawa utafiti huu ni tofauti na utafiti wetu, utafiti umetupa mwanga na mahali pa kuanzia katika utafiti wetu hasa katika vipengele vilivyoko katika malengo yetu mahsusi. Utafiti huu pia ulitupa hamu ya kufanya utafiti wetu baada ya kuona kuwa, majina ya kigeni yanapewa nafasi kubwa huku majina ya asili katika jamii yetu yakizidi kubezwa na kudidimizwa kama alivyosema mtafiti kuhusu majina ya Kihaya.

Omari (2011) katika utafiti wake aliangalia dhima za lakabu katika muziki wa Bongo Fleva nchini Tanzania. Matokeo ya utafiti wake yalionesha kuwa matumizi ya lakabu katika muziki wa bongo flewa kama ilivyo katika nyanja nyingine yana dhima muhimu katika kuonesha utambulisho, utamaduni, tabia, wasifu, matendo, matumaini na njozi ya kitu fulani miongoni mwa watumiaji wake. Hata hivyo, utafiti wetu haukuhusika na kuchunguza lakabu kama alivyochunguza Omari (keshatajwa) bali utafiti ulichunguza majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Kutokana na uchunguzi wa mtafiti wa kazi hii, ni dhahiri kuwa, utafiti wake ulitusaidia katika kutupa mwanga na njia kuhusu majina ya watu.

Jonas (2013) alichunguza maana na misingi ya uteuzi wa majina ya watu katika lugha ya Kiha. Katika utafiti wake alibaini kuwa majina ya Waha ni nyenzo muhimu katika kutunza kumbukumbu za jamii yao. Aidha, majina ya watu ya Kiha hueleza historia, uchumi, mahusiano ya kijamii na kutunza kumbukumbu zinazohusu matukio mbalimbali yanayoihusu jamii yao. Utafiti wa Jonas una manufaa makubwa kwa utafiti wetu kwa sababu umetuongoza kujua maana, misingi na vigezo vinavyotumiwa katika uteuzi wa majina ya watu katika jamii yetu japo maana, misingi na vigezo hivyo vimetofautiana sana na vya mtafiti huyu. Pia, utafiti huu umetuongoza katika kuelewa kuwa majina ya watu ya asili yana maana ambayo imeakisi mila, desturi na utamaduni wa mtu huyo.

Kategela (2013) yeye alichunguza asili ya familia na utambulisho wa jamii ya Wanyakyusa. Katika utafiti wake alibaini kuwa, jamii ya Wanyakyusa wanavyo vigezo kadha wa kadha vinavyozingatiwa wakati wa kutoa majina. Vigezo hivyo ni namna mtoto alivyojaliwa, mahali mtoto alipojaliwa, muda na kipindi ambacho mtoto alizaliwa, hali ya ujauzito na matatizo ya uzazi uliotangulia, mfuatano wa watoto, hali ya kiuchumi ya familia, kurithi jina la mtu mwingine na kuzingatia aina ya jinsia. Utafiti huu ni msaada mkubwa sana katika wetu hasa katika kipengele cha maana ya majina japo jamii a liyoitafitia mtafiti ni Kinyakyusa tofauti na utafiti wetu ambao ulichunguza majina ya asli katika koo za Ginantuzu.

Nyanganywa (2013) alifanya utafiti kuhusu majina ya watu katika jamii ya Wajita huko Musoma. Katika utafiti huo alifanya uchunguzi wa kisemantiki na taratibu za utoaji wa majina ya Kijita na kubaini kuwa majina ya Kijita hayatolewi kiholela bali yanafuata taratibu mbalimbali zinazofumbata falsafa, mila na desturi za Kijita. Mtafiti

pia alibaini kuwa maana za majina mengi ya Kijita zinakiliwa katika kazi, matukio, vyakula, vitoweo na unasibishiwa majina ya wanyama. Utafiti huu ulikuwa taa na njia yangu katika kufanikisha utafiti unaosema uchunguzi wa kisemantiki wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu kwani katika kuchunguza maana, misingi na miktadha ya majina katika koo za Ginantuzu, utafiti wa Nyanganywa umekuwa ni taa na njia yangu kwa sababu mojawapo ya lengo letu mahsusi lilikuwa ni kuchunguza vigezo vilivyotumika katika kuteua majina ya asili kipengele ambacho mtafiti tangulizi alikigusia na kwenda kutofautiana katika jamii yu kwani yeye alichunguza kipengele cha majina katika jamii ya Wajita huku utafiti wetu umechunguza kipengele cha majina katika koo za Ginantuzu.

Azael (2013) yeye alichunguza maana ya majina ya asili katika jamii ya Kiuru. Katika utafiti huo alibaini kuwa majina ya Wauru hutolewa kwa kuzingatia hali halisi ya uzaliwaji wa mtoto na matatizo ama faraja alizokuwa nazo mama kipindi ama baada ujauzito. Mtafiti pia alibaini kuwa asili ya majina ya Kiuru hufungamana na mambo mbalimbali kama vile tabia ya mtoto, maumbile/mwonekano wa mtoto pindi azaliwapo au wakati wa makuzi, matukio mbalimbali ya kijamii, vipindi mbalimbali katika jamii na misingi ya imani na desturi ya wauru.

Maelezo haya yaliyotolewa na Azael (keshatajwa) yametusaikia kutafiti maana za majina katika koo za Ginantuzu. Mawazo yaliyotolewa na mtafiti huyu pia yamekuwa ni msaada mkubwa katika utafiti wetu kwani tulichunguza baadhi ya vipengele vilivyogusiwa na mtafiti kama kipengele cha maana na vigezo vinavyotumika kuteua majina ya asili japo sisi tumejikita sana kuangalia koo za Ginantuzu.

Mapunda (2014) naye katika utafiti wake alichunguza majina ya utani wanayopewa wahadhiri na wanafunzi wao katika Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. Matokeo ya utafiti wake yalionesha kuwa majina mengi ya utani wanayopewa wahadhiri na wanafunzi wao yanaakisi tabia ya kukubalika au kutokubalika kwa wanafunzi wao kitabia na kitaaluma katika masomo wanayofundisha. Matokeo pia yalionesha kuwa asilimia 55 ya wahadhiri katika Chuo Kikuu cha Dar es Salaam wanaopewa majina ya utani yanaashiria mtazamo hasi kwa wanafunzi wao, asilimia 15 yanaashiria mtazamo chanya na asilimia 34 yanaashiria mtazamo wa kati yaani si chanya na wala si hasi.

Utafiti wa Mapunda una manufaa makubwa katika utafiti wetu kwa sababu utafiti wake umetuongoza kujua kuwa majina ya utani wanayopewa watu katika jamii ya Ginantuzu kuwa yanaakisi tabia, mwenendo na matendo ya mwenye jina. Pia, utafiti huu umetuongoza katika kuelewa kuwa uitaji wa majina hasa ya utani katika jamii yoyote huakisi hali halisi ya maisha ya mtu huyo katika jamii yake anamoishi (anakubarika au hakubariki na jamii hiyo).

2.3.3 Tafiti Zinazohusu Majina ya Watu Usukumani

Majina ya watu katika jamiilugha ya Wasukuma mpaka sasa bado hayajawa na machapisho mengi na hayajatafitiwa sana kwani ni Manyasa (2009) pekee ndio aliangalia kipengele hiki cha majina katika jamii ya Wasukuma. Manyasa (keshatajwa) katika utafiti wake alimakinika katika kutafiti majina ya watu katika jamii ya Wasukuma katika mkoa wa Shinyanga nchini Tanzania. Lengo la uchunguzi wake lilikuwa kuchunguza maana za majina na kubaini vigezo vya utoaji wa majina ya watu katika jamiilugha ya Wasukuma. Matokeo ya utafiti wake yalibaini kuwa majina katika jamii hiyo yanabeba maana mbalimbali za kitamaduni zinazoukiliwa na

matukio yaliyojitokeza katika jamii wakati wa ujauzito na hata katika kipindi cha kujifungua. Mfano wa matukio hayo ni kama vile migogoro ya kifamilia na kuhama kwa watu kutoka eneo moja hadi jingine.

Utafiti wake pia ubebaini kuwa utoaji wa majina katika jamii ya wasukuma ni kipengele muhimu na kinachoheshimiwa sana kwani majina katika jamii hii hubeba maana na majina hayo hurithishwa toka kizazi kimoja hadi kingine. Urithishaji wa majina katika jamii ya Wasukuma humaanisha kuwa kifo sio mwisho wa maisha na kwamba aliyefariki atakuja kuzaliwa tena katika familia. Utafiti huu ulikuwa msaada mkubwa kwa sababu baadhi ya malengo ya utafiti huu ni kuchunguza maana na vigezo vinavyotumika kuteua majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu. Utofauti wa utafiti wetu na wa Manyasa ni kuwa, Manyasa aliyechunguza vipengele vya majina katika jamii ya Wasukuma kwa ujumla ili hali utafiti wetu umejikita na kuchunguza majina katika koo za Ginantuzu.

2.4 Pengo la Utafiti

Suala la utoaji wa majina kwa watu na vitu ni mada ambayo imewavutia wanaisimu wengi duniani kote. Baadhi ya wanaisimu waliojihusisha na mada ya majina ni pamoja na Muzale (1998), Zawawi (1993), Rubanza (2000), Maho (2003), Musere (2000), Manyasa (2009) na Baitan (2010) waliochunguza kipengele cha dhima na saikolojia ya uteuzi wa majina yenye asili ya kibantu. Mbiti (1990) yeye alijikita zaidi kuangalia dini za kiafrika na falsafa ya uteuzi wa majina, wakati Azael (2013) alichunguza maana ya majina ya asili katika jamii ya Kiuru na Elihaki (2012) alitafiti majina ya mahali katika jamiilugha ya Chasu. Shani (2011) alichunguza dhima ya lakabu katika muziki wa Bongo Flewa na Kategela (2013) alichuchunguza matumizi

ya majina ya asili ya familia na utambulisho wa jamii ya Wanyakyusa. Olenyo (2011) alichambua maana ya msingi na maana ya ziada ya majina ya watu katika jamii ya Lulogooli na Mapunda (2014) aliangalia majina ya utani wanayopewa wahadhiri katika Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. Wengine ni Abdul (2013) aliyechunguza maana na sababu za kiisimu jamii kwenye majina ya koo za Kiluguru na Nyanganywa (2013) aliyejikita na uchunguzi wa semantiki na taratibu za utoaji wa majina ya Kijita. Jonas (2014) alichunguza maana na misingi wa uteuzi wa majina ya watu katika lugha ya Kiha.

Ingawa kipengele cha majina kinaonekana kushughulikiwa na wanaisimu wengi kama walivyotajwa hapo juu, tafiti zote hizo hazijashughulikia suala la majina ya ukoo. Kadhalika, kuhusu jamii ya Ginantuzu hakuna utafiti wowote ulifanywa juu ya majina katika koo za Ginantuzu. Kwa hiyo utafiti huu unaziba pengo hilo kwa kuchunguza semantiki ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu kwani, kukosekana kwa tafiti za namna hii kunafanya jamii nyingine kutopata maarifa, kumbukumbu na uelewa muhimu wa kutumia majina ya asili katika kutambulisha jamii zao.

Kwa hiyo, utafiti huu umefanya juu ya vipengele hivyo kwa lengo la kutunza, kulinda, kuhifadhi, kuenzi na kudumisha majina ya asili katika utamaduni wa Ginantuzu badala ya kudunisha majina na utamaduni wa Ginantuzu.

2.5 Kiunzi cha Nadharia

Kiunzi cha nadharia katika utafiti kinalenga kuchunguza na kutoa mipaka ya utafiti kuliko kutumia tu kama chombo cha ukusanyaji na uchambuzi wa data. Tafiti tangulizi zilizosomwa na mtafiti zimedhihirisha kuwa majina ya watu na vitu huwa

yana maana. Zipo nadharia mbalimbali ambazo ziliweza kutumika katika kuchunguza majina ya watu na vitu ili kubaini maana na vipengele vingine vya kiisimu vya majina hayo. Baadhi ya nadharia hizo ni pamoja na Nadharia ya Semiotiki ya Ferdinand de Saussure na Charles Pierce (2002), Nadharia ya Uumbaji ya Sapir (1958), Nadharia Jumuishi ya Giles (1979), Nadharia ya Makutano na Mwachano ya Giles (1982), Nadharia ya Utambulisho wa Kijamii ya Tajfel (1982), Nadharia ya Tendo Uneni ya Austin (1962) na Nadharia ya Maana (Umaanishaji) ya Grice (1975).

Mtafiti aliamua kutumia nadharia ya Uumbaji ya Sapir (keshatajwa) katika utafiti huu badala ya nadharia nyinginezo kwa sababu misingi ya nadharia hii inahusiana moja kwa moja katika kuwezesha kuainisha maana ya majina ya asili, vigezo vinavyotumika kuteua majina ya asili na kubainisha miktadha mbalimbali ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

2.5.1 Nadharia ya Uumbaji

Nadharia ya Uumbaji iliasisiwa na mwanaisimu wa Kimarekani Edward Sapir (1958) na kuendelezwa na mwanafunzi wake Benjamin Lee Whorf (1958) ambaye baadaye mwanafunzi huyo alidai kuwa ni yake na akaiita *Dhanio la Whorf*. Mpaka sasa wataalam wengi wa isimu wanaiita kama nadharia jumuishi ya Sapir - Whorf.

Kimsingi nadharia hii inahusu lugha na utamaduni. Sapir aliamini kuwa upo uhusiano wa lugha na jamii na kusema kuwa lugha hutawala fikra za wazungumzaji wake na kuwapa namna ya kuusawiri ulimwengu wao. Sapir (keshatajwa) anaendelea kwa kusema kwamba lugha ndio msingi wa kuelewa ulimwengu. Unapojifunza lugha ni kama unatawaliwa na lugha hiyo. Hata dunia utakayoiumba akilini mwako itatokana

na dunia kama ilivyoratibiwa na wasemaji wake. Binadamu huuona ulimwengu kupitia taratibu zilizowekwa na lugha yake ya kwanza. Ni vigumu kuchukua jina la mtu kutoka katika jamii fulani na kumpa mtu wa jamiilugha nyingine kwa sababu jina la jamii moja hufungamana na imani hiyo ambayo huambatana na utamaduni wa jamii husika. Kutokana na maelezo hayo watu wenye misingi tofauti ya lugha hawapati picha sawia ya ulimwengu. Ulimwengu tunamoishi kwa kiasi kikubwa umejengwa kupitia lugha za jamii fulani. Jamii zinatofautiana katika kujenga fikra na mawazo kutokana na vitu mbalimba katika lugha husika kama ilivyo kwa majina ya asili ya jamiilugha moja na nyingine ulimwenguni hususani Barani Afrika. Sapir (1921) anaeleza kuwa, wanadamu hawaishi katika ulimwengu dhahiri wala wa pekee bali wanazungukwa na shughuli za kijamii na kuzama katika ulimwengu wa lugha ambao ndio njia pekee ya kujieleza katika jamii. Lugha huakisi ulimwengu halisi kwa kiasi kikubwa na ulimwengu wa lugha umefungamana na tabia za lugha ya kundi au jamii fulani. Watu huona, husikia na huwa na tajiriba ya mazingira yao kwa kuchukulia kuwa lugha zao hufafanua na kuelezea tajiriba zao na hivyo, huathiri maisha yao. Maoni ya Sapir yaliungwa mkono na Whorf aliposema kuwa wazungumzaji wa lugha zilizo na sarufi tofauti huelekezwa na sarufi za lugha zao kwa njia tofauti ya kuyaona mambo hayo. Whorf alifanya utafiti kwa kuchunguza lugha ya mzungumzaji mmoja wa lugha ya Hopi aliyekuwa anaishi katika jiji la New York Marekani. Katika utafiti huo alithibitisha kuwa wazungumzaji wa lugha ya Hopi hawazingatii sheria katika upande wa nyakati (njeo) wanapozungumza, kwa hiyo ni lazima watu hao wanausawiri wakati tofauti na watu wengine. Whorf (keshatajwa) alidai kuwa wazungumzaji wa lugha fulani huzungumzia vitu fulani kwa urahisi kwa vile wana msamiati wa kurejelea vitu hivyo.

Wataalamu hawa mwishoni waliungana na kuunda nadharia iliyojulikana kwa jina la Nadharia ya Uumbaji ya Sapir- Whorf. Wataalamu hawa kwa pamoja wanadai kuwa, muundo wa lugha huathiri jinsi ambavyo wazungumzaji wa lugha hiyo huufasiri ulimwengu na kuathiri pia mielekeo ya maisha yao. Mawazo yao yaliungwa mkono na Wardhaugh (1986) aliposema kuwa jamii fulani hutumia lugha kwa njia ambayo inaashiria wanachoamini katika utamaduni wao. Kwa maelezo ya wataalamu hao ni dhahiri kuwa, jamii fulani hutumia majina ambayo yanaashiria na kuakisi utamaduni wa watu hao.

Sapir na Whorf wanaendelea kusema kuwa, kuna uhusiano uliopo baina ya lugha na mawazo yaeleayo akilini mwa watu wa jamii moja itumiayo lugha. Lugha ina jukumu na jukumu hilo sio tu kama njia ya kutolea mawazo, bali kama kifaa cha kujengea wazo katika mawasiliano yetu. Lugha ndio msingi wa kuelewa ulimwengu wa jamii husika. Lugha za jamii yakiwepo majina yanasaidia kufahamu utamaduni, historia, mazingira, hali za kiuchumi na kisiasa katika jamii husika. Nadharia hii pia inasisitiza kuwa lugha hufungamana na jamii na bila jamii hakuna lugha. Kwa vile majina ya watu ni kipengele cha lugha ni dhahiri kuwa majina ya asili nayo yana uhusiano na jamii husika. Nadharia hii ya Uumbaji imejengwa katika mihimili/ misingi ifuatayo:

- (i) Lugha ndio msingi wa kuuelewa ulimwengu. Unapojifunza lugha ni kama unatawaliwa na lugha hiyo. Hata dunia utakayoiumba akilini mwako itatokana na dunia kama ilivyoratibiwa na wasemaji wake.
- (ii) Fikra za mtu yeyote huamuliwa na lugha anayozungumza. Hii inamaanisha kuwa, watu wanaufasili ulimwengu kulingana na jinsi unavyoendelezwa na lugha zao za mwanzo

- (iii) Lugha huathiri namna watu wanavyoumba ulimwengu wao. Hivyo, watu wanaozungumza lugha fulani huuona na kuufasili ulimwengu tofauti na wanaozungumza lugha nyingine.
- (iv) Hakuna jamiilugha mbili zinazoweza kuwa sawa, hivyo, hata maana ya majina katika jamii mbalimbali haziwezi kuwa sawa. Nadharia inasisistiza kuwa kama wazungumzaji wa jamiilugha fulani hawatakuwa tayari kudumisha lugha yao ya asili iliyobeba amali za jamii, kuna kila dalili kwamba utambulisho wa jamiilugha inaweza kupotea.

Ikiwa tabia za watu huathiriwa na lugha yakiwemo majina, basi ni vigumu wanaotumia majina ya lugha nyingine kuelewana na kuafikiana maishani. Ikiwa tutafuata usemi huu, basi ni wazi kwamba lugha zetu za kwanza yakiwepo majina ambayo tunatumia kufikiria ndiyo yaliyo na nguvu juu ya fikra, matendo na utamaduni wetu. Tunapotumia majina mengine basi hatuna budi kuyapa kipaumbele majina ya asili ambayo huumba fikra zetu.

Kwa kuwa hii ni nadharia na nadharia ni mwelekeo wa imani, wapo pia wanaopinga nadharia hii ya Uumbaji ya Sapir-Whorf na wanatoa sababu zifuatazo:

- (i) Nadharia ya Sapir-Whorf inafanya watu kuwa watumwa wa lugha zao ambazo zinadaiwa kudhibiti fikra zao
- (ii) Wanaanthropolojia wa utamaduni wamekubaliana kuwa watu wana uwezo wa kitu kinachozungumzwa hata ingawa msamiati unaotumiwa ni tofauti. Kwa mfano Wamarekani wana msamiati mwingi wa magari, lakini haimaanishi watu wengine hawatambui magari.

- (iii) Kama tungekuwa watumwa wa lugha zetu yakiwepo majina basi watu wawili wanaoishi nyumba moja na wanaotumia majina ya asili wangepikiri sawa.

Licha ya pingamizi hizi, nadharia hii inafaa sana katika utafiti huu. Sapir (1958) anasema kuwa, lugha huwa kizuizi cha kuleta maendeleo, hasa mashambani, kwa vile watu wengi wanepuuza dhima ya lugha katika kuleta maendeleo. Anadai kuwa, kusipokuwepo na uelewano baina ya mzungumzaji na mpokeaji habari, hakuna maendeleo yanayoweza kupatikana. Maoni hayo yanaungwa mkono na Musau (1999) aliposema kuwa, mnamizi ya lugha za kwanza yanaweza kuleta maendeleo mengi ya uchumi katika jamii zetu. Anasema mtaalamu wa kilimo anahitaji kuwafunza wakulima njia bora ya kilimo kwa kutumia lugha yao ya kwanza wanayofahamu vizuri.

Kutokana na majina haya ya asili tunaweza kusema kwamba jina linatunza historia ya jamii kwa usahihi kuliko hata maandishi ya vitabu vya historia. Hii ni kutokana na ukweli kwamba vitabu visipotunzwa huweza kupoteza historia ya jamii husika kwa kupoteza ubora wa maandishi, kuchanika au kupotea. Lakini kama majina yataendelea kurithishwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine ni dhahiri jamii zitaendeleza kutunza historia ya jamii husika kwa kupokea kutoka vizazi tangulizi. Hii inatodokeza kwamba majina yasiyo ya jamii husika hayawezi kueleza historia ya jamii hiyo kwani majina hayo ni urithi wa jamii nyingine ambayo kwayo hutambulishwa.

2.5.2 Sababu za Kutumia Nadharia hii

Tumeamua kutumia nadharia ya uumbaji kwa sababu ya kuzingatia misingi yake ambayo imewiana na malengo yetu mahsusi. Misingi hiyo imeelezwa hapo juu. Nadharia ya uumbaji pia ndio iliyoonesha mafanikio makubwa katika utafiti huu

kwani imewahi kutumiwa na watafiti wengi katika kutafiti maana za majina ya watu na mahali. Miongoni mwa watafiti waliotumia nadharia hii ya uumbaji ni pamoja na Azael (2013) katika utafiti wake wa maana ya majina ya asili katika jamii ya Kiuru. Nadharia hii iliweza kumsaidia kupata mafanikio makubwa katika kutoa maana ya majina ya asili katika jamii ya kiuru. Mtafiti mwingine aliyetumia nadharia hii ni Jonas (2013) aliyetafiti maana na misingi ya uteuzi wa majina ya watu katika lugha ya Kiha nadharia iliyoonesha mafanikio makubwa katika kufanikisha kazi yake.

Rashid (2017) naye alitumia nadharia hii ya uumbaji katika utafiti wake alioupa jina la michakato na mbinu zilizotumika katika uundaji wa majina ya mitaa katika wilaya ya Mjini Unguja. Katika utafiti huo Rashid alinufaika vizuri sana na nadharia ya uumbaji kwa sababu nadharia hiyo si tu ilimsaidia katika ukusanyaji wa data bali pia ilimsaidia katika kuchambua na kufasili data zake. Kutokana na mafanikio waliyoyapata baadhi ya watafiti hao tangulizi, tumeona ni vyema kutumia nadharia hii ya uumbaji katika utafiti wetu unaohusiana na maana, vigezo na miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu kutokana na sababu zifuatazo:

Kwanza, mtafiti iliweza kumsaidia wakati wa ukusanyaji wa data na jinsi ya kuainisha maana ya majina, kubaini vigezo na miktadha inayotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Pia wakati wa uchambuzi wa data, mtafiti alipochambua data alifanikiwa kukamilisha malengo yake kwani alibaini kwamba, majina ya asili katika koo za Ginantuzu yana maana ambayo inaakisi mila na desturi za utamaduni wa Ginantuzu.

Pili, tumeamua kutumia Nadharia ya uumbaji kwa sababu kwa kuzingatia misingi ya nadharia iliyoelezwa hapo juu, itakuwa rahisi kuainisha maana, vigezo vinavyotumika

kuteua majina ya asili na kubainisha miktadha mbalimbali ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Hivyo basi, nadharia hii itamsaidia kufahamu ulimwengu wa Ginantuzu unavyoyagawa majina ya Ginantuzu.

Nadharia hii pia imeteuliwa na mtafiti kwa sababu inaelezea jinsi watu walivyo na uzoefu katika mazingira yao. Mazingira hayo hutofautiana kwa kuwa jamii mbili tofauti huwa na uzoefu tofauti katika ulimwengu wa lugha.

Sababu nyingine ya kuchagua nadharia hii ni kuwa inafafanua kwa kina vipengele vya kiisimu vinavyotumika kuelezea jamii husika na kwamba lugha ni mojawapo ya vipengele vya msingi. Katika uchanganuzi wa data nadharia hii itafaa kulingana na mtazamo unaoelezea kwamba utoaji wa majina ya watu hufuata misingi ya kijamii na kiutamaduni ambayo huathiri uteuzi wa majina.

2.6 Hitimisho la Sura

Sura hii ilieleza mapitio ya tafiti tangulizi ambapo vipengele vya tafiti za majina ya mahali na vitu, majina ya watu katika jamii za Kiafrika, majina katika jamii za Kitanzania na majina ya watu katika jamii ya Wasukuma vimeelezwa bayana. Aidha pengo la utafiti, kiunzi cha nadharia na sababu za kutumia kiunzi hicho zimefafanuliwa kiunagaubaga. Sura inayofuata inahusu mbinu za utafiti.

SURA YA TATU

MBINU ZA UTAFITI

3.1 Utangulizi

Kadiri ya Kothari (2004), mbinu za utafiti ni njia zote zinazotumiwa na watafiti katika kufanya utafiti. Sura hii imeeleza jinsi utafiti ulivyofanyika. Sura imegawanyika katika sehemu nane. Sehemu ya kwanza imeeleza kuhusu eneo lililofanyiwa utafiti, sehemu ya pili imeeleza walengwa wa utafiti na sehemu ya tatu inahusu sampuli na usampulishaji huku sehemu ya nne ikieleza vyanzo vya data. Vipengele vingine vilivyoko katika sura hii ni mkabala wa utafiti ambao upo katika kipengele cha tano huku kipengele cha sita kikieleza mbinu za kukusanyia data. Kipengele cha saba kinaeleza uchambuzi na uwasilishaji wa data utakavyokuwa na kipengele cha mwisho kikimalizia na hitimisho la sura.

3.2 Eneo la Utafiti

Patton (2002) anaeleza kwamba uteuzi wa kimakusudi hutumiwa kuchagua eneo linaloaminika kuwa na data nyingi na mwafaka kwa utafiti husika. Hivyo, uteuzi wa eneo la utafiti huu ulikuwa wa kimakusudi. Kijiografia, utafiti huu ulifanyikia katika mkoa wa Simiyu katika wilaya ya Bariadi na Itilima. Kwa mujibu wa Sensa ya watu na makazi ya mwaka 2012, wilaya ya Bariadi na Itilima zilikuwa na jumla ya watu 422916 yaani wanaume 201718 na wanawake 221198. Kwa kuwa utafiti huu ulihusu uchunguzi wa kisemantiki wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu, data zilizotumiwa katika kujibu maswali ya utafiti huu na kufanikisha malengo yaliyokusudiwa na mtafiti zilikusanywa katika wilaya ya Bariadi na Itilima. Mtafiti amechagua wilaya ya Bariadi na Itilima kwa sababu kunapatikana koo za Ginantuzu

kama wakazi wa asili wa eneo husika ambao ndiwo wanaohusika na mada ya utafiti huu. Jumla ya kata sita zilifanyiwa utafiti. Kata hizi ni kata ya Sapiwi, Nkololo na Bariadi zilizoko wilaya ya Bariadi na kata ya Bumera, Lagangabilili, na Lugulu zilizoko wilaya ya Itilima. Mtafiti amechukua kata tajwa ili kupata urahisi wa kuweza kudhibiti katika kutoa taarifa na kumwezesha kupata data halisi isiyoegemea na kuathirika kwa njia moja au nyingine. Miongoni mwa kata hizo, kata tatu ziliateuliwa kutoka vijijini ambako hakuna mchanganyiko na jamii nyingine. Kata hizo ni Sapiwi, Bumera na Lagangabilili. Kata tatu pia zilikuwa karibu na mji ambapo ni kawaida kupata mchanganyiko wa watu kutoka jamii nyingine. Kata hizo ni Bariadi, Nkololo na Lugulu. Jumla ya vijiji kumi vilipitiwa na mtafiti. Vijiji hivyo ni pamoja na Igegu, Bariadi, Sapiwi, Nkololo, Lugulu, Bumera, Kidinda, Byuna, Lagangabilili na Bulolambeshi.

Mtafiti aliamua kuchagua eneo hilo katika kata sita na vijiji kumi kwa sababu zifuatazo: Kwanza, ni moja kati ya sehemu ambayo inakaliwa na koo za Ginantuzu na wanazungumza lugha ya Ginantuzu katika mawasiliano yao ya kila siku. Pili, ni miongoni mwa maeneo ambayo majina ya asili katika koo yanapatikana na yanatumika kwa kiasi kikubwa na wakazi wa maeneo hayo ambapo ndio msingi mkubwa wa utafiti huu. Tatu, mtafiti ana ufahamu wa kijiografia wa maeneo teule hivyo ilimrahisishia kazi ya kukusanya data. Hivyo, data iliyokusanywa katika maeneo haya, ni data halisi kutoka katika koo za Ginantuzu.

3.3 Walengwa wa Utafiti

Cooper (1989) anafasili kundi lengwa kuwa ni wanachama wote, mtu mmoja, kikundi au elementi ambazo mtafiti amezihusisha katika utafiti wake. Katika utafiti huu, kundi

lengwa lilikuwa ni Wanyantuzu wote wanaojua maana za majina ya watu yenye asili ya Ginantuzu. Walengwa waliokusudiwa ni watu wazima 80 wa jinsia zote kutoka katika jamii za Ginantuzu wenye umri kati ya miaka 25 – 85 ambao pia ni watumiaji wa majina ya asili katika ukoo zao. Walengwa hawa waliwekwa katika makundi mawili. Kundi la kwanza vijana 40 wa jinsia zote wenye umri kuanzia mika 25 – 54 na kundi la pili ni wazee 40 wa jinsia zote wenye umri wa kuanzia miaka 55 – 85.

Kundi hili la watu 80 lilitolewa kama matokeo ya aina ya usampulishaji nasibu na usio nasibu ambapo mtafiti alitathmini maana, vigezo na muktadha uliotumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Sababu kubwa ya mtafiti kuteua kundi lengwa hilo ni kwamba mtafiti angeweza kupata taarifa za kutosha, za uhakika na za kuaminika kutoka kwa watafitiwa. Hivyo basi kwa misingi hiyo, mtafiti aliweza kuwafikia watafitiwa kwa urahisi ambapo ilimsaidia katika kukamilisha malengo ya utafiti wake.

3.4 Sampuli na Usampulishaji

3.4.1 Sampuli

Kwa mujibu wa Kothari (2009), sampuli ni kundi dogo la watafitiwa lililoteuliwa na mtafiti litumike kuwakilisha kundi kubwa ambalo kwalo mtafiti hupata data na kutoa hitimisho la utafiti wake. Katika utafiti huu, kwa kutumia data za msingi, watu 80 walipatikana kwa kutumia usampulishaji nasibu na usio nasibu. Mtafiti alichagua sampuli ya watu hao akiongozwa na maoni ya Kothari (1990) anayesema sampuli inayoteuliwa haipaswi kuhusisha watu wachache sana au wengi sana, lakini yapaswa kuwa ile inayoweza kutosheleza mahitaji ya utafiti. Mtafiti alichagua sampuli kwa kuzingatia vigezo vya umri na jinsia ili kupata wawakilishi wa rika na jinsia zote.

Katika kigezo cha umri, makundi mawili ya watafitiwa yalipatikana. Kundi la wazee 40 wa jinsia zote wenye umri wa kuanzia miaka 55- 85 kwa uwiano sawa wa kijinsia. Watafitiwa hawa walichaguliwa kwa sababu: Kwanza, wanaaminiwa na mtafiti kuwa ndio watu wenye ufahamu na kumbukumbu nzuri kuhusiana na maswala muhimu ya kiutamaduni, yakiwemo maswala yanayohusu majina ya asili ukilinganisha na rika jingine lililo chini au zaidi ya umri huo. Pili, Mtafiti amewachagua watafitiwa hawa kwa sababu wanao upeo mzuri na wanao uwezo mkubwa wa kutoa taarifa zinazohitajika kwenye utafiti tofauti na kundi jingine.

Kundi la pili lilikuwa la watu 40 wa jinsia zote wenye umri wa kuanzia miaka 25–54 katika uwiano sawa wa kijinsia. Watafitiwa hawa walichaguliwa na mtafiti kwa sababu: Kwanza, kundi hili ndio washiriki wakuu katika kutumia majina yasiyo ya asili kwa watoto wao. Sababu ya pili ni kupata mchango wao kuhusu matumizi ya majina ya asili katika lugha yao.

Tatu, kundi hili limeathiriwa kwa kiasi kikubwa na matumizi ya majina yasiyo ya asili na huenda kundi hili likawa halina mapenzi na majina ya asili kwa watoto wao. Katika utafiti huu, majina zaidi ya 1000 ya asili katika koo za Ginantuzu yalipatikana. Majina haya yalipatikana kupitia mahojiano na hojaji zilizogawiwa kwa watafitiwa ambapo mtafitiwa alitoa maana na sababu za majina yaliyoorodheshwa na mtafiti katika hojaji kisha kumtaka mtafitiwa kuongeza majina mengine ya watu ya asili kuanzia 15–25 maana kuyatolea maana.

Wastani wa watu 8 kwa kila kijiji walipatikana katika jumla ya vijiji 10 kwa uwiano sawa wa kijinsia. Sababu ya kuchagua uwiano sawa wa kijinsia yaani wanaume na wanawake ni kuwa, katika koo za Ginantuzu jukumu la kutoa jina kwa mtoto

anayezaliwa ni kwa pande zote mbili yaani upande wa baba una jukumu la kutoa jina na upande wa mama una jukumu pia la kutoa jina kwa mtoto huyo huyo. Hivyo, mtoto katika koo za Ginantuzu huwa na majina ya asili zaidi ya moja.

3.4.2 Usampulishaji

Kwa mujibu wa Kothari (2004), usampulishaji ni mchakato wa kupata taarifa kuhusu kundi la watu/vitu kwa kuchunguza sehemu ndogo (sampuli) ya kundi hilo kwa kuzingatia vigezo alivyojiwekea mtafiti. Kwa hiyo tunaweza kusema kuwa usampulishaji ni mchakato wa kupata taarifa zinazohusu idadi kubwa ya watu/vitu kwa kuchagua sehemu ndogo ya kundi hilo. Zipo aina kuu mbili za usampulishaji yaani usampulishaji nasibu na usampulishaji usio nasibu. Katika utafiti huu, usampulishaji nasibu na usio nasibu ulitumika ambapo watu 80 walipatikana. Sababu ya kuchagua watu 80 tu kuwakilisha kundi kubwa ni kwamba, kwanza ni kupunguza utumiaji wa muda mwingi, nguvu na pesa. Katika utafiti huu ingekuwa vigumu kushughulikia watu wote wenye umri wa kuanzia miaka 25 hadi 85 kaika koo za Ginantuzu. Sababu nyingine ni kupata urahisi wa kuweza kuwadhhibiti katika kutoa taarifa. Maelezo haya yanashadidiwa na William (2003) pale aliposema kwamba, uchaguzi wa sampuli ya watu wachache ni bora zaidi katika kuwakilisha kundi kubwa la watu kuliko kutumia kundi kubwa.

3.4.2.1 Usampulishaji Nasibu

Usampulishaji nasibu ni ule ambao unaruhusu uwezekano wa kuchukua sampuli yoyote ile kuwakilisha sehemu kubwa ya sampuli. Katika aina hii ya sampuli, watafitiwa hupatikana kwa kigezo kwamba kila mtafitiwa huwa na nafasi sawa katika kushiriki utafiti (Kombo & Tromp, 2009:). Sampuli hii ilitumiwa kuwapata watu 80

kutoka jamii ya Ginantuzu. Aidha, sampuli hii ilitumiwa kupata kata 6 na vijiji 10 kutoka wilaya mbili zilizoko katika mkoa wa Simiyu. Mtafiti alitumia mbinu ya usampulishaji nasibu ili kupata idadi ya watafitiwa kutoka kila wilaya, kata na vijiji. Usampulishaji nasibu pia ulitumika mahali ambapo palikuwa na ugumu katika mawasiliano ambapo mtafiti aliweza kukutana na watafitiwa katika sehemu mbalimbali kama kanisani, sherehe na makutano ili kupata data anazohitaji. Mbinu hii ilitumiwa na mtafiti kwa sababu zifuatazo: Kwanza ni kuepuka upendeleo katika kuteua sampuli kutoka jamii ya watafitiwa. Pili ilikuwa njia mwafaka kutumiwa na mtafiti hasa alipochunguza maswala ya jinsia na makundi ya watu katika jamii. Tatu, njia hii iliruhusu kila mtu katika kundi kuwa na nafasi sawa ya kujumuishwa katika utafiti. Mwisho, fursa na utayari wa mtafitiwa katika kila kundi ulizingatiwa katika upatikanaji wa sampuli.

3.4.2.2 Usampulishaji Usio Nasibu

Usampulishaji usio nasibu ni ule ambao uchukuaji wa sampuli hauwezi kuruhusu kuchukua sampuli yoyote kuwakilisha sampuli bali sehemu lengwa tu ya uwakilishi huhusika. Patton & Cochran (2002) wanadokeza kuwa, katika aina hii ya sampuli, watafitiwa hupatikana kutokana na vigezo maalumu. Kwa maneno mengine, uchaguzi wa sampuli hukitwa katika sababu mahsusi kulingana na namna watafitiwa wanavyokidhi malengo ya utafiti husika. Mbinu hii ya usampulishaji isiyo nasibu ilitumiwa na mtafiti kwa sababu zifuatazo: Kwanza, sampuli lengwa ilikusudiwa kumsadia mtafiti kupata taarifa za kina kuhusu tatizo la utafiti. Pili, ilikusudiwa watafitiwa waweze kugawanywa kwa kuzingatia vigezo vilivyochaguliwa na mtafiti yaani kigezo cha umri na jinsia. Tatu, mtafiti alikuwa na taarifa fulani juu ya uwepo

wa makundi ambayo mtafiti anaamini kuwa na maarifa au uzoefu wa mada husika. Nne, Mtafiti aliamini kuwa si kila mtu anaweza kujua maana ya majina ya asili bali kundi la watu fulani ambalo ilibidi kuchaguliwa katika maeneo ya utafiti. Mwisho, mbinu hii pia inaokoa muda na pesa kwani ilikuwa ni vigumu kwa kuyapitia maeneo na watu wote wanaohusika katika eneo la utafiti. Hivyo, aina hii ya usampulishaji ilitumiwa kuwapata watafitiwa wafuatao: Kwanza, eneo la utafiti ambalo ni wilaya ya Bariadi na Itilima. Pili, umri wa watafitiwa ambo ni jamii ya Ginantuzu kuanzia miaka 25–85. Mwisho, vijana 40 wenye uwiano sawa wa kijinsia na wazee 40 wenye uwiano sawa wa kijinsia. Jedwali Na. 3.1 linaonesha mgawanyo wa watafitiwa mbali mbali waliosampuliwa.

Jedwali Na. 3.1: Sampuli ya Watafitiwa

Kata	Kijiji	Umri (Miaka)	Wanaume	Wanawake	Jumla
Sapiwi	Igegu	25 – 54	2	2	4
		55 – 85	2	2	4
	Sapiwi	25 – 54	2	2	4
		55 – 85	2	2	4
Nkololo	Nkololo	25 – 54	2	2	4
		55 – 85	2	2	4
	Byuna	25 – 54	2	2	4
		55 – 85	2	2	4
Bariadi	Bariadi	25 – 54	2	2	4
		55 – 85	2	2	4
	Kidinda	25 – 54	2	2	4
		55 – 85	2	2	4
Bumera	Bumera	25 – 54	2	2	4
		55 – 85	2	2	4
	Bulolambeshi	25 – 54	2	2	4
		55 – 85	2	2	4
Lagangabilili	Lagangabilili	25 – 54	2	2	4
		55 – 85	2	2	4
Lugulu	Lugulu	25 – 54	2	2	4
		55 – 85	2	2	4
6	10	Jumla	40	40	80

3.5 Vyanzo vya Data

Baraza la Kiswahili la Zanzibar (2010) linasema kuwa, data ni mkusanyiko wa taarifa za kiuchunguzi wa kitaalamu unaopelekea kupata usahihi wa jambo. Utafiti wowote wa kitaaluma mara nyingi huwa na data za aina mbili. Data za msingi na upande mwingine huwa data fuatizi. Mtafiti alitumia aina mbili za data yaani data za msingi ambazo alizipata kutoka kwa watafitiwa, na data fuatizi alizozipata kutoka maktabani ili kukamilisha utafiti wake.

3.5.1 Data za Msingi

Benard na Edmord (2012) wanasema kuwa, data za msingi ni zile anazozipata mtafiti moja kwa moja kutoka kwa watafitiwa. Hivyo basi, data hizi ni zile ambazo hukusanywa kwa mara ya kwanza na hazijawahi kukusanywa na mtafiti yeyote kwa madhumuni ya matumizi kama yaliyofanywa na mtafiti wa kwanza. Hivyo, kwa jina jingine huitwa data ghafi kwa sababu zilikusanywa kwa mara ya kwanza kutoka uwandani, aidha zikisha chambuliwa na kuchanganuliwa kisha zikaandikwa katika ripoti au tasnifu hupata jina jipya na kuwa data fuatizi. Data za msingi kwa utafiti huu zilikusanywa uwandani kwa kutumia mbinu ya hojaji na mahojiano. Utafiti ulitumia data za msingi kwa kiasi kikubwa katika kufanikisha kazi hii. Data hizi zilisaidia kukusanya na kupata taarifa sahihi kuhusiana na mada, kama tunavyoelewa kuwa taarifa hizi hupatikana mpaka mtafiti awatembelee watafitiwa ili aweze kupata taarifa juu ya kile alichokusudia kutafiti. Hata hivyo mtafiti aliwatembelea watafitiwa na kuweza kukusanya taarifa zake zinazohusiana na maada yake. Sababu za kwenda uwandani ni pamoja na kutimiza lengo la utafiti kwani utafiti huu toka awali ulikusudiwa kufanyika uwandani kuchunguza na kubainisha makundi ya majina ya

asili katika koo za Ginantuzu, kuonesha vigezo vilivyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu na kubainisha miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Vilevile, hatukutegemea sana data za maktabani kutokana na sababu mbalimbali. Sababu hizo ni pamoja na ukweli kwamba, hakuna data za kutosha zilizohifadhiwa kuhusu maana, vigezo, miktadha na sababu ya kupungua kwa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Mtafiti alitumia mbinu ya hojaji na mahojiano katika kukusanya data, jambo ambalo alinufaika nalo kwa kupata data za msingi.

3.5.2 Data Fuatizi

Data fuatizi ni taarifa ambazo tayari zilishakusanywa na kutumiwa na watu wengine. Data hizi zinapatikana katika makala, majalida, tasnifu, vitabu na magazeti. Hivyo, wakati wa utafiti huu, tulijaribu kusoma na kuchambua kazi za waandishi hasa zile ambazo ziliendana na maada ya utafiti. Kabla ya kufanya utafiti, tulipitia vitabu na majarida ili kuona watafiti walivyotatua na kutoa maoni juu ya tafiti zao. Maandishi mbalimbali yalipitiwa maktabani, ikiwa ni pamoja na vitabu, makala, majarida na kwenye mtandao wa mawasiliano ili kupata mwelekeo muafaka kuhusu mada ya utafiti. Aidha tafiti tangulizi zimesomwa kupata mwangaza kuhusu nadharia, mbinu za ukusanyaji data, uwasilishaji, na uchanganuzi wa matokeo ya utafiti. Vitabu na tasnifu juu ya majina ya watu na vitu vilitiliwa mkazo zaidi kwani ndicho kiini cha utafiti huu. Maandishi yahasuyo jamii ya Wasukuma pia yaliufaa utafiti huu kwa kupata historia na maelezo kuhusu utamaduni wa Ginantuzu.

3.6 Mkabala wa Utafiti

Mkabala wa utafiti ni muundo wa kidhanifu/kinadharia ambao huongoza mpangilio au utaratibu wa kukusanya na kuwasilisha data katika hali ambayo inalenga kufikia

malengo ya utafiti (Kombo na Tromp, 2006). Kwa kawaida, ipo mikabala mikuu miwili ambayo ni mkabala wa kimaelezo na mkabala usio wa maelezo/kiidadi. Kwa kuwa lengo la utafiti huu ni uchunguzi wa kisemantiki wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu, utafiti huu ulitumia zaidi mkabala wa kimaelezo.

Mkabala wa kimaelezo ni mkabala unaotumika kufafanua jinsi watu wanavyofikiria na kuhisi kuhusu kitu au jambo fulani kwa njia ya maelezo (Kothari. 2004). Mkabala huu ni mzuri kwa sababu unatumika kueleza mawazo ya watu, mitazamo yao, tabia zao na maswala mbalimbali ya kijamii. Mkabala huu umetumika kufafanua vipengele vya makundi ya majina ya asili, vigezo vinavyotumika kuteua majina ya asili na miktadha mbalimbali ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

3.7 Mbinu ya Ukusanyaji Data

Kwa kawaida, data za utafiti wa kimaelezo hupatikana katika muundo wa maneno na siyo namba (idadi). Ili kuhakikisha kuwa data za utafiti huu ni thabiti na halali kwa kiwango cha kuridhisha, mbinu tofautitofauti za kukusanya data zilitumiwa. Katika utafiti huu mtafiti alitumia mbinu ya hojaji na mbinu ya mahojiano kwa kukusanya data za msingi kwenye uwanda wa utafiti. Mtafiti alitumia mbinu hizi mchanganyiko kwa lengo la kupata matokeo yaliyo bora. Kama walivyobainisha na Best na Khan (1993) kwamba, mbinu moja haijitoshelezi katika kupata data zinazoaminika na kukubalika katika utafiti. Lengo la mtafiti kutumia mbinu hizi ni kwamba; Kwanza, ni kupata uthabiti wa matokeo ya utafiti aliokusudia kuufanya. Pili, mbinu hizi zilimsaidia kukusanya data kwa haraka na kwa wingi. tatu, mbinu hizi zilimsaidia kuhakiki data iliyokusanywa na mtafiti.

3.7.1 Hojaji

Hojaji ni miongoni mwa mbinu zinazotumika kukusanyia data. Kwa mujibu wa Kothari (2004) hojaji ni mbinu ya kukusanyia data ambapo mtafiti huandika maswali na kisha kuyapeleka kwa watoa taarifa ili wayajibu na baadae kumrudishia mtafiti yakiwa tayari yemeshajibiwa. Mbinu hii ilitumiwa sana kwa watafitiwa lengwa ambao wanajua kusoma na kuandika. Aidha, mbinu hii ilitumika ili kuhakiki, kulinganisha, na kuthibitisha data zilizotokana na mapitio ya nyaraka ili kupata mtazamo kuhusu makundi ya majina ya asili, vigezo vilivyotumika kuteua majina ya asili na miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

Mbinu hii ilitumika kujibu maswali yote matano ya utafiti wetu, Hojaji ilitumika kwa Sampuli ya jamii ya Ginantuzu wenye umri wa kuanzia miaka 25 – 85 ambao idadi yao walikuwa 40, yaani vijana 20 wenye umri wa miaka 25-54 kwa uwiano sawa wa kijinsia na wazee 20 wenye umri kuanzia miaka 55-85 kwa uwiano sawa wa kijinsia. Mbinu hii iliwapa fursa watafitiwa hao kutoa maelezo ya kina na yenye hoja za kitaaluma. Mbinu ilimsaidia mtafiti kupata taarifa mbalimba kuhusu makundi ya majina ya asili, vigezo vilivyotumika kuteua majina ya asili na miktadha mbalimbali ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu kupitia maswali yote yaliyoandaliwa na mtafiti. Faida zifuatazo tulizipata kwa kutumia mbinu hii:

- (i) Mbinu hii ilimsaidia mtafiti kwa kuwa ina gharama ndogo na ni rahisi kutumika kupata taarifa nyingi kwa muda mfupi.
- (ii) Mbinu hii iliweza kuibua taarifa nyingi na ilimsaidia mtafiti kukusanya data nyingi kwa watafitiwa wengi kwa wakati mmoja.

- (iii) Mbinu hii ilimpa mtafitiwa uhuru wa kujieleza na kujaza kile anachokifahamu kulingana na uwezo, uelewa na tajiriba yao kuhusu maswali aliyoulizwa kwenye hojaji.
- (iv) Mbinu hii ilikuwa na hojaji iliyoandaliwa ikiwa na orodha ya maswali sawa na yanayofanana kwa watafitiwa wote ili kumsaidia mtafiti kufanya ulinganifu wa majibu kutoka kwa watafitiwa.

Aidha aina ya data zilizokusanywa katika njia hii ya hojaji ni data za msingi. Hapa mtafiti aliorodhesha maswali aliyotaka yajibiwe na watafitiwa na kuyapeleka uwandani. Maswali hayo yote yalilenga kujibu vipengele vya makundi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu, vigezo vilivyotumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu na miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Majibu ya maswali hayo yaliweza kutimiza malengo mahususi matatu ya utafiti. Katika njia hii, jumla ya watafitiwa 40 tu kutoka katika vijiji vyote 10 ndio waliohusishwa, kwa kuwa ndio waliokuwa wanajua kusoma na kuandika. Aidha watafitiwa wote 40 walirejesha majibu yao, tena kwa wakati uliopangwa. Pamoja na mafanikio makubwa yaliyopatikana katika mbinu ya hojaji kulikuwa na kasoro zifuatazo kama baadhi ya watafitiwa uandishi wao ulikuwa haufahamiki. Pia watafitiwa ambao walikuwa hawajui kusoma na kuandika walishindwa kutoa taarifa za utafiti. Kutokana na watafitiwa kutojua kusoma na kuandika, mtafiti alitumia mbinu ya mahojiano ili kuweza kuziba kasoro hizo ziliyojitokeza.

3.7.2 Mahojiano

Mahojiano (usaili) ni majibizano ya ana kwa ana, simu, dijitali au barua pepe kati ya watu wawili au zaidi kwa lengo la kukusanya taarifa au maoni kuhusu suala fulani la kiutafiti lililoainishwa (Kombo na Tromp, 2006). Ingawa mbinu hii inaweza

kufanywa kwa simu, dijitali au barua pepe, uulizaji wa maswali ya ana kwa ana au majadiliano ndio uliotumika zaidi katika utafiti huu. Aidha aina ya data zilizokusanywa katika njia hii ya mahojiano ni data za msingi. Katika mbinu hii, wahojiwa 20 wenye umri kati ya 25-54 na wahojiwa 20 wenye umri kati ya 55-85 kutoka sampuli ya watu 40 walifikwa na mtafiti. Mbinu hii ilitumiwa kwa watu 40. Mtafiti aliichagua njia hii kwa sababu zifuatazo:

- (i) Mbinu hii ilitoa fursa kwa watafitiwa ambao hawajui kusoma na kuandika kuweza kushiriki katika kutoa taarifa za kutosha na za kina kuhusu utafiti.
- (ii) Mbinu hii ilimsaidia mtafiti kupata taarifa nyingine ambazo zisingepatikana kwa mbinu ya hojaji.
- (iii) Mbinu hii ilitoa fursa ya kuuliza maswali ya ziada na kujibu maswali tokezi/ibukizi yaliyojitokeza katika mahojiano kati ya mtafiti na mtafitiwa.
- (iv) Njia hii pia ilimsaisia mtafitiwa kuelewa swali ipasavyo kwani ni mbinu pekee inayotoa fursa kwa mtafiti kutoa maelezo zaidi kwa swali ambalo halikueleweka kwa mtafitiwa.
- (v) Njia hii inatoa mwanya kwa maswali mengine ya kujieleza yaani maswali ambayo yako nje ya yale yaliyolizwa (maswali ibukizi).
- (vi) Mbinu hii ilimpa fursa mtafitiwa kueleza hisia zake binafsi kuhusu mada inayotafitiwa.

Mbinu ya mahojiano ilimwezesha mtafiti kukusanya data zilizohusiana na makundi ya majina, vigezo walivyotumia kuteua majina na mazingira yanayopelekea watu kupewa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Hivyo basi, mchakato wa mahojiano ulifanywa na mtafiti mwenyewe katika mazingira aliyoyaona yanafaa kutokana na

upatikanaji wa watafitiwa. Mahojiano yaliendeshwa kwa lugha ya Kiswahili kwa watafitiwa wanaoweza kutumia lugha ya Kiswahili. Watafitiwa walioshindwa kutumia lugha ya Kiswahili mahojiano yaliendeshwa kwa lugha ya Ginantuzu kwa kuwa mtafiti naye ni mzungumzaji wa lugha ya Ginantuzu. Data zilizopatikana katika mbinu hii zilinukuliwa na kuhifadhiwa kwa lugha ya Kiswahili kwa njia ya maandishi.

3.8 Uchambuzi na Uwasilishaji wa Data

Uchambuzi wa data ni mchakato unaohusiana na uhakiki, uwekaji misimbo, uainishaji, utafsiri na ujedwalishaji (Kothari, 1990). Katika kuchambua na kuwasilisha data, mtafiti aliongozwa na Nadharia ya Uumbaji ya Sapir (1958). Data zilizokusanywa kwa kutumia mbinu mbili yaani mbinu ya mahojiano na hojaji zilichambuliwa na kuwasilishwa kwa mkabala wa kimaalezo.

Katika kuchambua na kuwasilisha data, utafiti huu kwa kiasi kikubwa ulitumia mkabala wa kimaalezo. Sababu ya kutumia mkabala wa kimaalezo ni kutokana na mada yenyewe ya utafiti ambayo ilihitaji maelezo ya kina katika kutoa ufafanuzi kuhusu matokeo yaliyopatikana baada ya kukusanya data na kuifanyia uchanganuzi. Hata hivyo, pamoja na kutumia mkabala wa kimaalezo, mtafiti alitumia njia ya majedwali ili kuziweka data katika hali ya uwazi na kueleweka zaidi. Wazo hili liliungwa mkono na Kothari (2009) aliposema kwamba, katika kutumia mkabala wa kimaalezo haina maana kwamba namba hazitatumika kabisa, bali maelezo yatapewa msisitizo zaidi. Katika uwasilishaji wa data, majedwali na takwimu zilitumika ingawa ni kwa kiasi kidogo hususani katika kupanga makundi tofauti ya majina kulingana na

vigezo na sifa zinazofanana na majina hayo. Pia uwasilishaji wa data ulifanyika kwa kuzingatia malengo ya utafiti, maswali ya utafiti na njia zilizotumika kukusanyia data.

3.9 Hitimisho la Sura

Sura hii imeeleza mbinu za utafiti zilizotumika katika utafiti ambapo vipengele vya eneo la utafiti, walengwa wa utafiti na sampuli na usampulishaji vimeelezwa bayana. Aidha vyanzo vya kukusanyia data, mkabala wa utafiti na mbinu za kukusanyia data ambazo ni hojaji na mahojiano zimefafanuliwa kiunagaubaga. Mwisho, sura imeeleza namna data zilivyochanganuliwa na kuchambuliwa. Mbinu za uchambuzi na uwasilishaji zilizoteuliwa zilileta mafanikio makubwa katika kazi hii kwa kuwa zilihusika kikamilifu kuchambua data za kazi hii. Sura inayofuata inahusu uwasilishaji na uchambuzi wa data za utafiti.

SURA YA NNE

UWASILISHAJI NA UCHAMBUZI WA DATA

4.1 Utangulizi

Sura hii inahusu uwasilishaji na uchanganuzi wa data zilizokusanywa kutoka uwandani. Uchanganuzi huu unalenga zaidi katika kukamilisha lengo kuu la utafiti ambalo ni kufanya uchunguzi wa kisemantiki wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Katika kukamilisha lengo kuu, data zimewasilishwa na kuchanganuliwa kwa kuzingatia malengo mahsusi matatu kama yalivyobainishwa katika sura ya kwanza. Sura imegawanyika katika sehemu kuu tano kama ifuatavyo. Sehemu ya kwanza inahusu uwasilishaji na uchanganuzi wa data.

Sehemu ya pili inahusu makundi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu huku sehemu ya tatu inahusu vigezo vinavyotumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu, sehemu ya nne inahusu miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu kipengele cha tano katika sura hii ya nne, kinabainisha jambo jipya lililojitokeza katika utafiti huu likifuatiwa na hitimisho la sura. Katika sehemu hizi zote jumla ya watafitiwa 80 wa kiume na wa kike walijumuishwa katika utafiti. Katika kuchambua na kuwasilisha data, utafiti umeongozwa na nadharia ya uumbaji ya Sapir (1958).

4.2 Uwasilishaji na Uchambuzi wa Data

Kombo na Tromp (2006) wanasema kuwa, uwasilishaji wa data ni namna ya kupanga data ili ziweze kueleweka vizuri na uchambuzi wa data ni kuchunguza kwa undani data zilizopangwa na kuzitolea hitimisho. Uchambuzi wa data ni kitendo cha

kufupisha na kupangilia vizuri data zilizokusanywa kwa namna ambayo inawezesha kukamilisha malengo ya utafiti husika (Babbie, 1999). Sura hii ndio moyo wa ripoti ya utafiti.

Baada ya mtafiti kukusanya data kutoka uwandani, data hizo ziliwasilishwa na kuchambuliwa kwa kutumia zaidi mkabala wa maelezo. Majedwali pia yalitumika kwa kiasi kidogo katika kazi. Zaidi ya majina 1000 ya asili kutoka katika koo za Ginantuzu yalikusanywa kutoka uwandani kwa kutumia mbinu ya hojaji na mahojiano kama data. Data hizo zililenga kueleza makundi ya majina ya asili, vigezo vilivyotumika kuteua majina hayo na kuangalia miktadha mbalimbali ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Katika kuchambua data kwa kufuata malengo ya utafiti, nadharia ya uumbaji ndio iliyoongoza uchambuzi huo. Katika uchambuzi wa data hizi, tumeanza na makundi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

4.3 Makundi ya Majina ya Asili katika Koo za Ginantuzu

Lengo mahsusi la kwanza katika utafiti huu ni kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu ambalo linajibu swali 1.5 (i) la utafiti huu lenye kuuliza ‘kuna makundi mangapi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu? Kipengele hiki kinasimamiwa na nadharia ya uumbaji ya Sapir (ameshatajwa). Nadharia inaeleza kuwa binadamu huuona ulimwengu kupitia taratibu zilizowekwa na lugha yake ya kwanza yakiwepo majina. Ni vigumu kuchukua jina la mtu kutoka katika jamii fulani na kumpa mtu wa jamiilugha nyingine kwa sababu jina la jamii moja hufungamana na imani hiyo ambayo huambatana na utamaduni wa jamii husika.

Kwa kuanzia tuliangalia maana ya majina na kwa mujibu wa majibu ya watafitiwa kuhusu maana ya majina ilibainika kuwa majina ya asili katika koo za Ginantuzu yana

maana mbalimbali zinazoakisi hali halisi ya maisha ya jamii inayohusika kwani watafitiwa 76 kati ya 80 sawa na asilimia 95 waliopitiwa na mtafiti kwa njia ya mahojiano na hojaji walibaini kuwepo kwa maana hizo. Katika kuziangalia kwa kina maana za majina tuliyoyakusanya kutoka kwa watafitiwa tukiongozwa na nadharia ya Uumbaji ya Sapir, tumebaini kuwa, majina ya asili katika koo za Ginantuzu huelezea hisia za mzazi juu ya mtoto na maisha ya jamii yao kwa ujumla. Majina pia ni kielelezo cha utamaduni wa jamii husika. Majina huelezea furaha, shida, matukio mbalimbali ya kijamii na hali halisi ya maisha katika familia na jamii kwa ujumla.

Majina yanabeba maana ambazo zinafahamika na kueleweka vyema na wahusika wa majina hayo kulingana na lugha, mazingira, hali ya kiuchumi na utamaduni wa jamii hiyo kama wanavyodai akina Msanjila na wenzake (2009), Radford na wenzake (2002), na Mekacha (2011) kwa kusema kwamba jina ambalo anapewa mtu linatokana na lugha ya jamii yake na jina hilo hubeba maana inayotokana na mazingira na utamaduni wa jamii hiyo. Baada ya kukusanya majina kutoka uwandani tulibaini makundi mbalimbali ya majina ya asili yenye maana kama inavyobainishwa hapa chini:

4.3.1 Majina Yanayotokana na Wanyama

Kundi hili la majina linajumuisha wanyama wanaofugwa pamoja na wanyama wasiofugwa ambao walipatikana kwa wingi katika mazingira waishio jamii husika ya Ginantuzu. Kundi hili pia linajumuisha ndege na wadudu ambao walipatikana kwa wingi katika maeneo hayo. Mifano ya majina haya inafafanuliwa hapa chini katika Jedwali namba 4.1, 4.2 na 4.3.

4.3.1.1 Majina ya Watu Yanayotokana na Wanyama

Haya ni majina ambayo maana zake zinahusiana na majina ya wanyama. Kundi hili la majina hujumuisha wanyama wafugwao na wanyama pori ambao walipatikana katika maeneo ya jamii husika kwa wingi. Jedwali namba 4.1 linabainisha majina yatokanayo na wanyama na maana zake.

Data zilizowasilishwa katika Jedwali namba 4.1 inadhihirisha kuwa baadhi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu maana yake yanatokana na wanyama ambao wanapatikana kwa wingi katika mazingira wanamoishi. Miongoni mwa wanyama waliobainishwa katika utafiti huu ni wanyama wa kufugwa na wanyama wa porini. Kupitia hojaji na dodoso zilizojazwa na watafitiwa ilibainika kuwa majina ya watu yaliyotokana na wanyama, mengi ni ya kiume. Wanawake hawakuweza kupatiwa majina haya ya wanyama kwa sababu katika koo za Ginantuzu, mwanamke alipatiwa jina linaloashiria kitu laini na rahisi kwani mwanamke alihesabiwa kama chombo duni katika jamii. Hata jina alilopewa lilikuwa linaakisi upole au urahisi. Katika kundi hili la wanyama, wanyama wengi walionekana kuwa wakali na wachache sana walikuwa wapole. Data zimebainisha kuwa hapo zamani koo za Ginantuzu walikuwa wafugaji na wawindaji wazuri wa wanyama kwani majina yao yanaashiria wanyama waliowafuga na kuwawinda kwa wingi.

Hivyo, wanyama waliotumika kuwapa majina watoto wao ni ng'ombe, mbuzi, paka na kondoo kwa wale wafugwao. Majina mengine ya wanyama wapatiwayo watoto ni simba, chui, nyati, kifalu, kiboko, tembo, nyumbu, pundamilia na fisi kwa wale wasiofugwa.

Jedwali Na. 4.1: Majina Yanayotokana na Wanyama

Na	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Bilili	Ke	Ng'ombe jike mwekundu
2	Bugubugu	Me	Popo
3	Chonza	Me	Kicheche
4	Dittu	Me	Ng'ombe mweusi
5	Inaga	Me	Nguruwe pori
6	Kadogosa	Me	Ng'ombe jike ambaye hajazaa (mtamba)
7	Lala	Me	Swala
8	Long'hwe	Ke	Nyani
9	Lyandimu	Me	Mnyama
10	Mabusi	Me	Kundi la nyumbu
11	Madama	Me	Kundi la ndama (watoto wa ng'ombe)
12	Makolo	Me	Kundi la kondoo
13	Mang'ombe	Me	Ng'ombe
14	Mashimba	Me	Simba
15	Mbiti	Me	Fisi
16	Mbogo	Me	Nyati
17	Mbogoma	Me	Ng'ombe jike aliyezaa (mbuguma)
18	Mbuli	Me	Mbuzi
19	Mbusi	Me	Nyumbu
20	Mhuli	Me	Tembo
21	Mudili	Me	Mbuzi mkubwa asiye na mapembe
22	Ndulu	Me	Pundamilia
23	Negele	Me	Mnyama pori mkali mdogo jamii ya mbwa alaye asali porini
24	Ngubu	Me	Kiboko
25	Nguku	Me	Nyani
26	Nhawa	Me	Fisi
27	Nhumba	Me	Nguruwe pori
28	Njololi	Me	Kicheche
29	Nungu	Me	Nungunungu
30	Pulugwe	Me	Mnyama
31	Shayayi	Me	Sungura mjanja
32	Shuli	Me	Ng'ombe mweupe
33	Subi	Me	Chui
34	Tuma	Ke	Tembo
35	Tuma	Ke	Tembo

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Majina ya wanyama hao yalikuwa na maana ambayo iliweza kutofautiana kutoka eneo moja kwenda jingine kulingana na athari ya mnyama huyo katika jamii husika kama

nadharia ya uumbaji inavyosema kuwa, lugha za jamii yakiwepo majina yanasaidia kufahamu utamaduni, historia, mazingira, hali za kiuchumi na kisiasa katika jamii husika. Hivyo majina ya wanyama wa kufugwa na wa porini yamemsaidia mchambuzi wa data kufahamu hali halisi ya maisha ya Ginantuzu kupitia maana za majina hayo.

Kwa mujibu wa watafitiwa 55 kati ya 80, majina haya hutolewa kwa watoto wadogo au watu wazima kwa kuitwa au kujiita wenyewe kulingana na sababu mbalimbali kama umbile, upendeleo, matendo au tabia ya mtoto au mtu mwenyewe. Majina haya huakisi utamaduni wa ufugaji na uwindaji. Majina yanayoakisi ufugaji na uwindaji, yaliendelea kupatikana katika jamii ya Ginantuzu kwa vile watu wengi wanaoishi katika mazingira husika walikuwa ni wafugaji. Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa juu na Jedwali namba 4.1.

Hivyo basi, maana za majina ya watu zimedhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na wanyama wanaopatikana katika mazingira waliyonayo. Aidha katika jedwali namba 4.1. hapo juu linaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa wanawake tu kama vile **Tuma** na **Long’hwe**, na mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Mang’ombe** na **Mbiti**.

Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina na maana za majina hayo kunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha maana za majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika. Mbali ya majina yatokanayo na wanyama, watafitwa pia

walibainisha uwepo wa majina yatokanayo na ndege kama inavyobainishwa hapa chini.

4.3.1.2 Majina Yanayotokana na Ndege

Haya ni majina ambayo maana zake ziliakisi majina ya ndege ambao walipatikana kwa wingi katika mazingira ya jamii husika. Mifano ya majina haya imefafanuliwa hapa chini katika Jedwali namba 4.2.

Jedwali Na. 4.2: Majina Yanayotokana na Ndege

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Balwe	Me	Ndege mwarabu
2	Bora	Me	Ndege mdogo jamii ya kwale anayeogopa sana umande
3	Chulichuli	Me	Ndege
4	Dede	Me	Ndege mdogo
5	Gotolo	Me	Ndege
6	Hogo	Me	Ndege aishie sehemu tambarare
7	Ibesi	Me	Tai
8	Ikoli	Me	Mwewe
9	Inosi	Me	Ndege mdogo mwenye kelele sana akae vichakani
10	Jejeje	Me	Jamii ya kwelekwelea
11	Jumve	Me	Ndege mdogo mwenye manyoya marefu katika mkia wake
12	Kibalada	Me	Ndege mdogo anayependelea kukaa katika choo cha shimo
13	Magoko	Me	Kuku wengi
14	Makune	Me	Makinda ya ndege
15	Manoni	Me	Ndege wengi
16	Mayogoma	Me	Ndege jamii ya kweleakwelea
17	Mbata	Me	Bata
18	Mbilibili	Me	Ndege mdogo mweusi mwenye sauti kubwa
19	Mbiluli	Me	Ndege
20	Ng'hanga	Me	Kanga
21	Ng'hele	Me	Njiwa pori
22	Ng'hulu	Me	Njiwa pori
23	Ng'ong'oi	Me	Korongo
24	Ngoko	Me	Kuku
25	Njogoma	Me	Ndege jamii ya kwereakwera
26	Nongu	Me	Mbuni
27	Noni	Me	Ndege
28	Saligungu	Me	Jogoo
29	Sasa	Me	Kwera kwera
30	Sayi	Me	Tai
31	Sedi	Me	Ndege mdogo anayetengeneza kiota kwa muda mrefu juu ya mti
32	Shemeli	Me	Ndege mdogo anayekula kupe katika kundi la wanyama
33	Tuju	Me	Ndege mdogo
34	Tunge	Me	Mbayuwayu
35	Zizi	Me	Ndege mdogo wa rangi ya bluu au nyekundu
36	Zunzu	Me	Ndege mdogo mwenye mdomo mrefu anyonya maji katika maua

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Data zilizowasilishwa hapo juu zinadhihirisha kwamba baadhi ya majina ya jamii yanayotumika katika koo za Ginantuzu maana zake zinahusiana na majina ya ndege ambao wanapatikana katika mazingira walimoishi waanzilishi wa majina hayo. Kwa mujibu wa watafitiwa 34 kati ya 40 wenye umri kati ya miaka 55-85 walibainisha kuwa majina haya yalitolewa kwa watoto au watu wazima kutokana na athari ya ndege wanaopatikana kwa wingi katika maeneo husika. Miongoni mwa ndege wanaobainishwa katika data hapo juu ni pamoja na wale wanaofugwa kama kuku, bata na njiwa, na kwa upande mwingine kwa wale wa porini ni kama tai, kweleakwelea, mwewe, ndege mwarabu na kanga.

Kupitia data hii iliyokusanywa kutoka kwa watafitiwa imebainisha kuwa jamii hii ya Ginantuzu walikuwa wafugaji na wawindaji wazuri wa ndege pia. Maana za majina ya watu zimedhihirisha kuwa, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na ndege wanaopatikana katika mazingira waliyonayo. Aidha katika jedwali namba 4.2. hapo juu linaonesha kuwa, majina karibu yote yaliyokusanywa uwandani yameonesha kutumika kwa wanaume tu. Hakuna jina hata moja la kike katika koo za Ginantuzu lililotokana na jina la ndege. Hii inaonesha kuwa ndege katika jamii hii haikuwa na athari yoyote kwa mwanamke.

Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina na maana za majina hayo kunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha maana za majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo ilikuwa kama mwongozo wa ukusanyaji na uchambuzi wa data katika utafiti huu.

4.3.1.3 Majina Yanayotokana na Wadudu

Maana nyingine inayopatikana kwenye majina ya watu katika koo za Ginantuzu ni majina yatokanayo na wadudu. Majina ya wadudu yalichangia sana kutolea majina ya watu katika koo za Ginantuzu. Watafitiwa 30 kati ya 40 walidai kwamba majina haya hutolewa kwa watoto katika jamii ya Ginantuzu, tafsiri yake hutokana na wadudu wanaopatikana katika maeneo husika kuwa na athari fulani katika jamii husika.

Majina ya wadudu hawa yapo katika makundi makuu mawili. Kundi la kwanza ni la wadudu wanaoliwa na jamii husika na kundi la pili ni la wadudu wasioliwa na jamii husika. Kundi hili la pili linatoa athari kubwa kwa mujibu ya watafitiwa. Hivyo, mtoto aliweza kupewa jina la mdudu kulingana na athari ya mdudu huyo katika jamii husika. Kwa mfano jina kama Salisali na Balabapu ni majina waliopewa watoto au watu wazima walioonesha tabia ya utundu wa kupitliza katika jamii husika yaani hawakamatiki. Salisali yenye tafsiri ya panzi na Balabapu yenye tafsiri ya kipepeo ni wadudu ambao hawatulii sehemu moja wakati wote. Hivyo watu katika jamii ya Ginantuzu wenye tabia kama hizo waliweza kupatiwa majina hayo kufuatana na tabia na matendo yao katika jamii husika. Majina hayo hayakuweza kufuata jinsia. Mifano ya majina haya imefafanuliwa hapa chini katika Jedwali namba 4.3.

Hivyo basi, maana za majina ya watu zimedhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na wadudu wanaopatikana katika mazingira waliyonayo. Aidha jedwali namba 4.3. hapo juu linaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa jinsia zote kama vile **Nzige** na **Balabapu**. Majina mengine yametumika kwa wanawake tu kama vile **Tondo** na **Nyanzige**, na mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Matondo** na **Sanagu**.

Jedwali Na. 4.3: Majina Yanayotokana na Wadudu

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Balababu	Me/Ke	Kipepeo
2	Bubulu	Me	Mbung'o
3	Bugwe	Me	Manyigu
4	Bulolo	Me	Viroboto
5	Dedede	Me	Panzi
6	Dole	Me	Mjusi
7	Dudu	Me	Mdudu
8	Gaga	Me	Panzi
9	Goma	Me	Panzi
10	Gulunya	Me	Panzi
11	Gundu	Me	Mdudu anayetoa harufu mbasa sana anapoguswa
12	Igongoli	Me	Jongoo
13	Lambo	Me	Panzi
14	Lugaka	Me	Vunjavungu
15	Lulenda	Me	Buibui
16	Mabu	Me	Panzi
17	Magwe	Me	Manyigu
18	Makundya	Me	Kupe wengi
18	Matondo	Me	Makinda ya nzige
20	Mbese	Me	Mende
21	Mbisu	Me	Mduu mdogo jamii ya sungusungu
22	Ng'homi	Me	Nge
23	Ng'hong'honi	Me	Kunguni
24	Ng'humbi	Ke	Panzi
25	Nyanzige	Ke	Nzige
26	Nzige	Me/Ke	Nzige
27	Salisali	Me/Ke	Panzi
28	Sanagu	Me	Siafu
29	Shagembe	Me	Buu akaaye vumbini na huyonya damu ya watu wakilala
30	Shenye	Me	Senene
31	Sohela	Me	Mbung'o
32	Sungwa	Me	Sungusungu
33	Tondo	Ke	Kinda la nzige

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina yanayotokana na wadudu kunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika. Kutokana na data zilizowasilishwa hapo juu inadhihirisha kwamba baadhi ya majina ya jamii katika koo za Ginantuzu yanayotumika, tafsiri zake zinahusiana na majina ya wadudu ambao wanapatikana kwa wingi katika mazingira wanamoishi waanzilishi wa majina hayo.

4.3.2 Majina Yanayotokana na Vitendea Kazi

Mojawapo ya tafsiri ya majina katika koo za Ginantuzu yanatokana na majina ya vitendea kazi. Utafiti unaonesha kuwa vitendea kazi ni mojawapo ya vichocheo vya utoaji wa majina. Kwa mujibu wa watafitiwa 28 kati ya 40 waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya hojaji na mahojiano walisema kuwa majina ya vitendea kazi hutolewa katika jamii za Ginantuzu yakihusisha utumiaji au utengenezaji wa vifaa hivyo wakati mtu anapozaliwa. Utafiti ulibaini kuwa, utolewaji wa majina hayo hufungamana na muktadha maalum ambao unaweza kuwa wa utumiaji au utengenezaji wake katika vitendea kazi hivyo. Mifano ya majina haya imefafanuliwa hapa chini katika Jedwali namba 4.4.

Kwa kuzingatia data zilizokusanywa kwa njia ya hojaji na mahojiano kutoka kwa watafitiwa, mtafiti alibaini kwamba jamii ya Ginantuzu, kama zilivyo jamii nyingine za Kibantu, inashughulika na kazi mbalimbali kama vile shughuli za kilimo na ufugaji, shughuli za kijamii, shughuli za kitamaduni, shughuli za uvuvi na shughuli za uwindaji. Mtafiti katika kuchunguza data hizi akiongozwa na nadharia ya uumbaji

amebaini kuwa jina la mtu pia linamtambulisha mtu shughuli anazozifanya za kiuchumi, kisiasa, kiutamaduni na kijamii.

Jedwali Na. 4.4: Majina Yanayotokana na Vitendea Kazi

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Bugota	Me	Dawa yoyote inayotumika kutibu viumbe
2	Bulogo	Me	Dawa ya asili yenye kuonesha miujiza (dawa ya kulogea viumbe)
3	Busungu	Me	Sumu ya kuulia wanyama pori
4	Chenge	Me	Kijinga cha moto
5	Cheyo	Me	Mfagio
6	Gikombe	Me	Kikombe
7	Ilanga	Me	Fimbo kubwa
8	Isonga	Me	Mshale
9	Izengo	Me	Mti wa kujengea
10	Kalimilo	Me	Kifaa kidogo cha kulimia/jembe
11	Kanundo	Me	Nyundo ndogo
12	Kasheto	Me	Kipande cha kibuyu kinachotumika kunywea maji au uji
13	Kasuka	Me	Jembe dogo lisilo na mpini
14	Kidunhu	Me	Kihenga/ghala
15	Kisabo	Me	Kibuyu
16	Kisulila	Me	Sufuria
17	Lubiga	Me	Chungu kidogo
18	Lugembe	Me	Wembe
19	Lukago	Me	Dawa ya zindiko
20	Lushu	Me	Kisu
21	Machimu	Me	Mkuki
22	Madebe	Me	Madebe
23	Madeleke	Me	Vijiko vya asili vinavyotokana na makaka ya konokono
24	Magembe	Me	Majembe
25	Manengelo	Me	Vyungu vya udongo vyenye ujazo kuanzia lita 30 za maji
26	Mapanga	Me	Panga
27	Mawe	Me	Mawe
28	Mbasa	Me	Shoka
29	Mbizo	Me	Tezo
30	Nengelo	Me	Chungu cha udongo chenye ujazo kuanzia lita 30 za maji
31	Ngoloma	Me	Jembe la asili lenye mpini mrefu
32	Nhunda	Me	Kikombe cha mti cha kunywea maziwa
33	Nungu	Me	Chungu kikubwa
34	Sululu	Me	Sululu

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Hivyo basi, maana za majina ya watu zimedhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na vitendea kazi zinazopatikana katika mazingira waliyonayo. Aidha katika jedwali namba 4.4. hapo juu linaonesha kuwa, majina karibu yote yaliyokusanywa na mtafiti kutoka uwandani yameonesha kutumika kwa wanaume tu. Hii ni kwa sababu vitendea kazi vilionesha kutumiwa sana na watu shujaa na jasiri na katika jamii kutoka koo za Ginantuzu, mwanamke alihesabika kama chombo duni ambacho hakikuwa na ushujaa na ujasiri wowote. Mwanamke alifananishwa na mtoto ambaye hakustahili kufanya kazi ngumu kupita kiasi isipokuwa kwa msaada wa mwanaume. Hivyo hata jina alilopewa mwanamke liliakisi tabia na matende yake. Jambo hili la kutompatia mwanamke jina linaloakisi ushujaa na ujasili linatumika sana mpaka sasa katika makabila mengi ya kibantu.

Hivyo basii, kupatikana kwa majina na maana za majina hayo kunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha makundi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika.

4.3.3 Majina Yanayotokana na Mazao

Majina yanayopatikana katika kundi hili yanahusiana na mazao yanayopatikana katika mazingira yaliyoizunguka jamii ya watumiaji wa majina husika. Majina yaliyo katika kundi hili ni yale yaliyohusiana na mazao ya aina mbalimbali ambayo yalikuwa yanazalishwa katika mazingira ya waanzilishi wa jamii husika. Utafiti pia umebaini uwepo wa majina ya watu katika koo za Ginantuzu yanayotokana na mazao. Kwa mujibu ya wafafitiwa 35 kati ya 80 wamesema kuwa, majina haya hutolewa kwa

watoto kwa namna mbalimbali. Kwa mfano ikiwa mtoto atazaliwa wakati mama yake analima/anatengeneza zao fulani au analipenda au analichukia zao fulani mtoto huyo aliweza kuitwa kwa jina hilo. Mifano ya majina haya imefafanuliwa hapa chini katika Jedwali namba 4.5.

Jedwali Na. 4.5: Majina Yanayotokana na Mazao

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Bubele	Me	Uwele
2	Budaka	Me	Mihogo mikavu iliyomenywa na kukaushwa
3	Bulegi	Me	Ulezi
4	Buluba	Me	Pamba
5	Bunyenya	Me	Ufuta
6	Bupolo	Me	Aina ya mtanma
7	Busiga	Me	Mtama
8	Butwino	Me	Mahindi yanayovunwa na kupikwa bila kukomaa
9	Halage	Me	Maharage
10	Kalegi	Me	Punje ya ulezi
11	Kaliwa	Me	Mihogo
12	Kandolo	Me	Viazi
13	Lumala	Me	Mihogo
14	Makalanga	Me	Karanga
15	Malando	Me	Majani ya viazi
16	Malegi	Me	Punje za ulezi
17	Manumbu	Me	Viazi
18	Manyanya	Me	Mahindi ambayo hayajakomaa vizuri shambani (mavuno haba)
19	Matagi	Me	Mahindi ambayo punje zake ziko mbalimbali katika gunzi
20	Matina	Me	Mashina ya mimea (mazao)
21	Mchele	Me	Mpunga/mchele/wali
22	Mganda	Me	Mihogo
23	Mhande	Me	Njugumawe
24	Mhindi	Me	Hindi
25	Michembe	Me	Viazi vilivyokatwakatwa kama chapati na kuanikwa juani
26	Ndulu	Me	Choroko
27	Ngudungu	Me	Aina ya mtama
28	Nyangunu	Me	Nafaka zinazokomaa kwa muda mfupi
29	Selena	Me	Aina ya mtama
30	Sembe	Me	Aina ya mahindi
31	Sili	Me	Kunde

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

Majina yaliyoorodheshwa katika jedwali namba 4.5 hapo juu, ni majina ya watu ambayo yametokana na mazao mbalimbali yanayopatikana katika jamii husika. Majina haya yalikuwa yanapatikana katika koo za Ginantuzu ingawa kwa sasa yanaonekana kutotumika sana kutokana na jamii husika kupenda kutumia majina yasiyo ya asili.

Hivyo basi, majina hayo yamedhihirisha kuwa, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na mazao yanayopatikana katika mazingira waliyonayo. Aidha, jedwali namba 4.5 hapo juu linaonesha kuwa, majina karibu yote yaliyokusanywa kutoka kwa watafitiwa, hakuna jina hata moja linalotokana na mazao kutoka katika jinsia ya kike. Hii ni kwa sababu kuwa wanawake wengi wanapewa majina ya ukoo kwa sababu wao ndio wazazi halisi wa mtoto na wanaume majina yao yanatokana na mazingira alipozaliwa mtoto husika.

Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina yanayotokana na mazao kunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika.

4.3.4 Majina Yanayotokana na Vyakula

Pamoja na kuwepo kwa majina yanayotokana na mazao, utafiti pia umebaini uwepo wa majina yatokanayo na vyakula mbalimbali ambavyo hutumika kuwapa watoto katika koo za Ginantuzu wanapozaliwa na hata watu wazima. Kundi hili la majina linajumuisha vyakula, mbogamboga na viungo ambavyo vinapatikana kwa wingi

katika mazingira waishio jamii husika ya Ginantuzu. Jedwali namba 4.6 na 4.7 linaorodhesha majina hayo.

4.3.4.1 Majina Yanayotokana na Vyakula

Haya ni majina yanayotokana na vyakula mbalimbali. Majina katika koo za Ginantuzu yanatokana na majina ya vyakula. Utafiti unaonesha kuwa vyakula ni mojawapo ya vichocheo vya utoaji wa majina. Kwa mujibu wa watafitiwa 58 kati ya 80 waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya hojaji na mahojiano akiongozwa na nadharia ya uumbaji, walisema kuwa, majina haya hutolewa kwa watoto katika jamii husika kutokana na aina mbalimbali ya vyakula wanachokula, wanachokipenda au wanachokichukia watoa majina kabla na baada ya kuzaliwa.

Utafiti pia ulibaini kuwa, majina haya hutolewa kwa watoto ama watu wazima kwa namna mbalimbali. Kwa mfano ikiwa mtoto atazaliwa na chakula kikuu cha mama wa mtoto ni cha aina moja basi jina la mtoto huyo hasa akiwa wa kiume linaweza likabeba chakula hicho. Au kama mtoto atazaliwa wakati wa uhaba au upatikanaji wa chakula hicho kwa wingi, jina la mtoto huyo linaweza likabeba chakula hicho. Ni nadra sana kwa mtoto wa kike kupewa jina linalotokana na vyakula kwa sababu wanawake walio wengi hupewa majina ya ukoo ambayo yanabeba koo.

Mifano ya majina yanayotokana na vyakula imefafanuliwa hapa chini katika Jedwali namba 4.6. Majina yaliyooneshwa katika Jedwali namba 4.6 yametokana na vyakula vinavyopatikana katika maeneo ya jamii husika na kutumiwa na akina mama wa watoto hao kabla na baada ya kujifungua.

Jedwali Na. 4.6: Majina Yanayotokana na Vyakula

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa Kiswahili
1	Bugali	Me	Ugali
2	Busu	Me	Unga
3	Chapati	Me	Chapati
4	Gagi	Me	Muwa wa bua la lenye maji linalofaa kuliwa kama muwa
5	Igagi	Me	Muwa wa bua la mtama au mahindi
6	Kaliwa	Me	Mihogo
7	Kiliwa	Me	Chakula
8	Luzigilwa	Me	Ukoko wa chakula ulioundwa kidogo
9	Makomba	Me	Uji
10	Manumbu	Me	Viazi vitamu
11	Masangu	Me	Makande
12	Masiwa	Me	Mhogo ambao hauivi kwa kuasilika na jua (chelewa)
13	Matanga	Me	Jamii ya boga vinavyopikwa na kuliwa kabla ya kukomaa vizuri
14	Mchele	Me	Wali
15	Minzi	Me	Maji
16	Nhiga	Me	Njugumawe au karanga zinazovunwa na kupikwa na maganda
17	Nyabusu	Ke	Unga
18	Walli	Ke	Wali

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Hivyo, majina ya watu yanayotokana na vyakula hapo juu yanadhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na vyakula vinavyopatikana katika mazingira waliyonayo. Aidha katika jedwali namba 4.6 hapo juu linaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa wanawake tu kama vile **Nyabusu** na **Walli**, na mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Makomba** na **Minzi**. Data inaonesha kuwa ni mara chache sana kwa mtoto wa kike kupewa jina linalotokana na vyakula kwa sababu wanawake walio wengi hupewa majina ya ukoo ambayo yanabeba koo. Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina yanayotokana na mazao kunatimiza moja ya malengo mahsusi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na

kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya iliyotumika ambayo ni nadharia ya uumbaji.

4.3.4.2 Majina Yanayotokana na Mbogamboga na Viungo

Haya ni majina yanatokana na vitoweo na viungo vya vitoweo hivyo vinavyopatikana katika maeneo husika. Kwa kuwa utamaduni wa binadamu kulingana na tafiti zilizofanywa na watafiti tangulizi zinasema kuwa, binadamu au kitu chochote kinapewa majina kulingana na vitu vinavyopatikana katika mazingira yale yale, hivyo basi, utafiti huu pia umebainisha kwamba kuna majina ya watu katika koo za Ginantuzu ambayo yanapatikana kutokana na mbogamboga na viungo. Kwa mujibu ya watafitiwa 30 kati ya 80 waliorodhesha baadhi ya majina hayo. Mifano ya majina haya imefafanuliwa hapa chini katika Jedwali namba 4.7.

Jedwali Na. 4.7: Majina Yanayotokana na Mbogamboga na Viungo

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Budagala	Me	Dagaa
2	Buki	Me	Asali
3	Bunani	Me	Mboga za majani (mlenda)
4	Bunzali	Me	Kiungo cha mboga
5	Kitwili	Me	Kiungo cha mboga
6	Mabele	Me	Maziwa
7	Madete	Ke	Mbegu za matikiti zilizokaangwa na kutumiwa kama mboga
8	Madilo	Me	Samaki
9	Mafulu	Me	Samaki
10	Maguta	Me	Machicha ya samli
11	Makonda	Me	Mboga za majani (mlenda)
12	Makubi	Me	Mboga
13	Manda	Ke	Nyama kavu iliyotengezwa mfano wa chapatti na kukaushwa
14	Manyama	Me	Nyama
15	Mashishanga	Me	Kitoweo kilichopikwa kwa unga na samli/Machicha ya mafuta
16	Masuke	Me	Maziwa yaliyochekechwa na kutenganishwa na mafuta
17	Masunga	Me	Maziwa mabichi
18	Mitanda	Me	Nyama kavu iliyotengenezwa mfano wa kamba na kukaushwa
19	Moga	Me	Mboga za majani (mchicha poli)
20	Pilipili	Me	Pilipili
21	Sato	Ke	Samaki
22	Shitungulu	Me	Vitunguu

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

Data iliyowasilishwa katika Jedwali namba 4.7 inadhirisha uwepo wa majina yanayotokana na mbogamboga na viungo vya mbogamboga. Hivyo basi, majina haya yamedhihirisha kuwa, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na mbogamboga na viungo vya mbogamboga vinavyopatikana katika mazingira waliyonayo. Aidha katika jedwali namba 4.7 hapo juu linaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa wanawake tu kama vile **Sato, Manda** na **Madete**, na mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Mashishanga, Bunzali** na **Masunga**.

Hivyo basi, kupatikana kwa majina hayo kunatimiza moja ya malengo mahsusi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.3.5 Majina Yanayotokana na Matukio

Matukio ni mambo yote yanayojiri katika jamii. Mambo hayo yanaweza yakailitea jamii husika furaha au huzuni. Matukio ni mojawapo ya mambo yanayoathiri utoaji wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Katika utafiti huu majina ya asili katika koo za Ginantuzu yamewasilishwa na kuchanganuliwa katika vipengele vinne ambavyo ni majina yanayotokana na matukio ya vita, majina yanayotokana na matukio ya Mungu, majina yanayotokana na matukio ya majanga na majina yanayotokana na matukio ya vipindi au misimu. Mifano ya majina haya inafafanuliwa hapa chini katika Jedwali namba 4.8, 4.9, 4.10 na 4.11.

4.3.5.1 Majina Yanayotokana na Matukio ya Vita

Haya ni majina ambayo yalitolewa kwa wahusika kutokana na matukio tofautitofauti ya vita vilivyojitokeza katika jamii ya watumiaji wa majina husika. Kulingana na majibu ya watafitiwa 34 kati 80 walisema kuwa, kwa kiasi kikubwa matukio hayo yalijitokeza katika kipindi cha ujauzito au kipindi cha kuzaliwa kwa mtoto aliyepewa jina hilo. Majina hayo hutolewa kwa watoto wakati tukio la vita linaendelea au tukio la vita limemalizika punde. Watafitiwa waliendelea kusema kuwa majina haya hivi karibuni kwa baadhi ya watoto yanaendelea kutolewa kama jina la kurithi kutoka kwa wazazi wao kama ukumbusho japo kwa sasa majina haya hayatumiki sana. Kuwepo kwa majina haya kunaonesha kuwepo kwa tukio hilo ambalo jamii imelipitia. Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.8.

Jedwali Na. 4.8: Majina Yanayotokana na Matukio ya Vita

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Bulugu	Me	Alizaliwa katika matukio ya vita
2	Kayombo	Me	Alizaliwa katika tukio la vurugu ya kifamilia/kijamii
3	Lusangija	Me	Alizaliwa kipindi cha utawala ulioteka maeneo kivita
4	Malugu	Me	(Alizaliwa katika matukio ya vita
5	Mapambano	Me	Alizaliwa katika matukio ya vita
6	Mapigano	Me	Alizaliwa katika tukio la mapigano fulani
7	Mayombo	Me	Alizaliwa katika vurugu ya kifamilia au kijamii
8	Mihayo	Me/ke	Alizaliwa katika tukio la ugomvi wa maneno au kesi
9	Mpejiwa	Me	Alizaliwa katika tukio la vurugu na kufukuzwa
10	Ntambi	Me	(Alizaliwa kipindi cha shujaa aliyeua simba/mmasai
11	Sangija	Me	Alizaliwa kipindi cha utawala ulioteka maeneo kivita
12	Shigela	Me	Alizaliwa katika vita ya wanyantuzu na wamasai
13	Walli	Ke	Alizaliwa katika vita ya Wanyantuzu na Wamasai

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Hivyo basi, data hizi zimedhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na matukio ya vita vilivyotukia katika mazingira waliyoishi. Aidha katika jedwali namba 4.8 hapo juu linaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha

kutumika kwa wanawake tu kama vile **Walli**, na mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Shigela, Mayombo, Kayombo** na **Bulugu**. Yapo pia majina ambayo yaliweza kutumika kwa jinsia zote yaani jinsia ya kike na jinsia ya kiume kwa mfano jina **Mihayo** lenye tafsiri ya ugomvi wa maneno liliweza kutumika kwa mwanaume au mwanamke.

Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina hayo kunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika.

4.3.5.2 Majina Yanayotokana na Matukio ya Mungu

Majina yanayotokana na matukio ya Mungu ni majina ambayo yanahusisha kifo. Katika koo za Ginantuzu neno kifo linahusishwa na Mungu moja kwa moja. Kwa mujibu ya watafutiwa 30 kati ya 80 waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya hojaji na mahojiano akiongozwa na nadharia ya uumbaji walisema kwamba, majina haya yalitolewa kwa waanzilishi baada ya kuzaliwa kwa mtoto aliyepewa jina hilo na kukuta mtoto au watoto waliomtangulia walipatwa na mauti jambo ambalo lilihusishwa na Mungu. Majina haya yalitolewa kwa watoto hao kwa ajili ya kumlinda mtoto aliyepewa jina hilo asipatwe na tukio la mauti tena. Hii ilikuwa ni imani ya jamii ya Ginantuzu kuwa mtoto akipatiwa jina hilo kwa kumwiita tu litakuwa linamkumbusha Mungu asitende tendo alilolitenda kama aliyetangulia/waliotangulia. Hivyo majina hayo yalikuwa ni kumkumbusha Mungu asitende au asitoe mauti kwa mtoto huyo. Jamii katika koo za Ginantuzu waliamini kuwa, Mungu kwa kuwa ana

kazi nyingi huwa anasahau na jina hilo litamkumbusha kwa vile anauwezo wa kusikia sauti za kila namna pindi zinapotajwa. Watafitiwa hao waliendelea kusema kuwa majina hayo katika jamii yetu yanajulikana kama majina ya Mungu na mpaka sasa kuna baadhi ya watoto wanapewa majina hayo bila kuhusishwa na kifo katika familia. Watoto kama hao wanapewa majina hayo kama urithi kutoka kwa ndugu wa karibu (waanzilishi) waliohusishwa na matukio ya kifo. Baadhi ya mifano ya majina hayo imewasilishwa hapa chini na Jedwali namba 4.9.

Jedwali Na. 4.9: Majina Yanayotokana na Matukio ya Mungu

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa Kiswahili
1.	Bule	Me/ke	(Hakuna kitu) Hata huyu huenda akafariki/hakuna kiti
2.	Habi	Ke	(Yatima) Mzazi au wazazi walifariki mapema
3.	Kasuku	Me	(Msiba) Alizaliwa siku ya msiba
4.	Kulabya	Ke	(Kuonekana na kupotea) waliotanguliwa kuzaliwa walifariki
5.	Kumalija	Me	(Kumalizia) Waliomtangulia kuzaliwa walifariki
6	Maduhu	Me/ke	(Hakuna kitu) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
7	Mageme	Me/ke	(Kujaribu) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
8	Makoye	Me/ke	(Kifo) Alizaliwa siku za matatizo au aliyemtanguli hayupo duniani
9	Malongo	Me/ke	(Udongo) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
10	Masaka	Me/ke	(Bakia) Waliomtangulia wamefariki
11	Masalu	Ma/ke	(Udongo) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
12	Mashaka	Me	(Kifo) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa alifariki/walifariki
13	Mboje	Me/ke	(Hadaa) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
14	Mchanga	Me	(Udongo) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
15	Mlekwa	Me	(Kifo) Mzazi au wazazi walifariki mapema (yatima)
16	Mpelwa	Me/ke	(Kifo) Mzazi au wazazi walifariki mapema (yatima)
17	Mpina	Me	(Kifo) Mzazi au wazazi walifariki mapema (yatima)
18	Ndekwa	Ke	(Kifo) Mzazi au wazazi walifariki mapema (yatima)
19	Ndongo	Me/ke	(Udongo) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
20	Ng'habi	Me	(Yatima) Mzazi au wazazi walifariki mapema
21	Ngeme	Me/ke	(Jaribu) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
22	Ngemelo	Me/ke	(Jaribio) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
23	Njile	Me/ke	(Anaenda) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
24	Saka	Me/ke	(Bakia) Waliomtangulia wamefariki
25	Salu	Me/ke	(Udongo) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

Hivyo basi, data hizi zimedhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na matukio ya Mungu (ya asili) yanayopatikana katika mazingira waliyonayo. Aidha katika jedwali namba 4.9 hapo juu linaonesha kuwa, majina mengi hapa yameonesha kutumika kwa jinsia zote kama **Ndongo Masalu** na **Ndekwa**. Majina mengine yanatumika kwa wanawake tu kama vile **Habi**, **Kulabya** na **Ndekwa**, na mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Mashaka**, **Ng’habi** na **Kumalija**. Hivyo basi, kupatikana kwa majina haya kunatimiza mojawapo ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika.

4.3.5.3 Majina Yanayotokana na Matukio ya Majanga

Haya ni majina yaliyotokana na majanga mbalimbali yaliyotokea katika jamii katika koo za Ginantuzu. Kwa mujibu wa watafitiwa 32 kati ya 80 walidai kuwa majina haya yalitolewa kwa watoto wanaozaliwa wakati wa kipindi cha majanga mbalimbali yanapotokea au baada tu ya muda mfupi majanga hayo kutokea. Majanga hayo yanaweza kuwa ya ukame, mvua, njaa, baa la nzige na mvua kubwa. Maelezo haya yanalandana na yale ya Msanjila na wenzake (2009: 50-56) waliosema:

Katika kila jamiilugha huwa pia kunatokea matukio mbalimbali makubwa kijamii ambayo husimuliwa vizazi na vizazi na matukio ya namna hiyo hupewa majina ya lugha ya jamii inayohusika. Matukio ya aina hii yanaweza kuwa katika ngazi ya jamiilugha zitokanazo na makabila mbalimbali au yakawa ni matukio yaliyogusa taifa kwa ujumla.

Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.10.

Jedwali Na. 4.10: Majina Yanayotokana na Matukio ya Majanga

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Bupele	Me	Upele
2	Ligu	Me	Njaa kubwa ya mwaka 1945 eneo husika
3	Magi	Me	Nzi
4	Magoso	Me	Panya
5	Maige	Me	Nzige
6	Makula	Me	Majanga
7	Makumbi	Me	Panzi wengi
8	Manoni	Me	Ndege
9	Matondo	Me	Kinda la nzige
10	Mayala	Me	Njaa
11	Mbilizi	Me	Viwavijeshi
12	Ng'humbi	Ke	Panzi
13	Nyanzala	Ke	Njaa
14	Nyanzige	Ke	Nzige
15	Shenye	Me	Senene
16	Tondo	Ke	Kinda la nzige

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Hivyo basi, data hizi zimedhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na matukio ya majanga yanayotokea katika mazingira waliyonayo. Aidha, katika jedwali namba 4.10 hapo juu linaonesha kuwa, Hakuna jina hata moja linalotokana na matukio ya majanga ambalo linaweza kutumiwa na jinsi zote mbili yaani mwanamke na mwanaume.

Data kutoka uwandani inaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa wanawake tu kama vile **Tondo, Nyanzige** na **Ng'humbi**, na mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Mbilizi, Mayala** na **Makula**. Hivyo basi, kupatikana kwa majina na maana za majina hayo kunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika.

4.3.5.4 Majina Yanayotokana na Matukio ya Vipindi na Misimu

Haya ni majina yaliyotolewa kulingana na vipindi au misimu ya kuzaliwa kwa mtoto.

Vipindi au misimu hiyo ilijumuisha mavuno, hali ya hewa, mvua, kiangaji na hali ya maisha kwa ujumla. Kufuatana na majibu ya watafitiwa 29 kati ya 80 walisema kuwa kwa kiasi kikubwa cha matukio hayo yalijitokeza katika kipindi cha ujauzito au kipindi cha kuzaliwa kwa mtoto. Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.11.

Jedwali Na. 4.11: Majina Yanayotokana na Matukio ya Vipindi au Misimu

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Baluhye	Ke	(Mateso) alizaliwa kipindi cha mateso
2	Bupele	Me	(Upele) alizaliwa kipindi cha janga la upele
3	Buziku	Me	(Usiku) alizaliwa usiku
4	Gaga	Me	(Panzi) alizaliwa kipindi cha aina fulani ya panzi wengi
5	Kabula	Ke	(Mvua) alizaliwa wakati wa mvua za rasharasha
6	Kadelya	Me	(Kinyesi kikavu cha ng'ombe) Alizaliwa mama akiokota vinyesi vikavu vya ng'ombe kama kuni
7	Kaswalala	Me	(Mvua) lizaliwa wakati wa manyunyu ya mvua
8	Limi	Ke	(Jua) alizaliwa mchana
9	Lunyilija	Me	(Baridi) alizaliwa kipindi cha baridi
10	Mabina	Me	(Ngoma) alizaliwa kipindi cha ngoma hasa baada ya mavuno
11	Mabula	Me	(Mvua) alizaliwa wakati wa mvua
12	Magesa	Me	(Mavuno) alizaliwa wakati wa mavuno
13	Magese	Me	(Palizi) alizaliwa wakati wa palizi
14	Malimi	Me	(Jua) alizaliwa mchana
15	Manyilizu	Me	(Baridi) alizaliwa kipindi cha baridi
16	Mayunga	Me	(Zunguka) alizaliwa kipindi cha njaa watu wakizunguka kutafuta chakula
17	Mbula	Ke	(Mvua) alizaliwa wakati wa mvua
18	Mhindi	Ke	(Jioni) alizaliwa jioni
19	Mihayo	Me	(Vurugu) alizaliwa kipindi cha fujo au kesi
20	Mija	Ke	(usiku) alizaliwa wakati usiku kabla ya chakula cha jioni
21	Misana	Ke	(Jua) alizaliwa jua linawaka
22	Ndelya	Ke	(Kinyesi kikavu cha ng'ombe) Alizaliwa mama akiokota vinyesi vikavu vya ng'ombe kama kuni
23	Ng'hulima	Me	(Kulima) alizaliwa wakati wa kilimo
24	Ng'humbi	Ke	(Panzi) alizaliwa kipindi cha panzi wengi
25	Nyangi	Me	(Sherehe ya jando) alizaliwa siku ya sherehe ya jando.
26	Nyanzala	Ke	(Njaa) aliyezaliwa kipindi au wakati wa njaa
27	Nzumbi	Me	(Mvua) alizaliwa asubuhi wakati wa mvua inanyesha
28	Shenye	Me	(Senene) alizaliwa kipindi cha senene
29	Yunge	Ke	(Zunguka) lizaliwa kipindi cha njaa watu wakizunguka kutafuta chakula

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

Data ziliyowasilishwa katika Jedwali namba 4.11 zinadhihirisha uwepo wa majina ambayo maana zake zinatokana na matukio ya vipindi na misimu. Hivyo basi, data hizi zimedhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na matukio ya vipindi na misimu inayopatikana katika mazingira waliyonayo.

Aidha katika jedwali namba 4.11 hapo juu linaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa wanawake tu kama vile **Ndelya, Mija** na **Kabula**, na mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Magese, Malimi** na **Mayunga**. Kupatikana kwa majina majina hayo kunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Data hizi pia kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.3.6 Majina Yanayotokana na Mahali pa Kuzaliwa

Katika kuendelea kujibu la swali la kwanza lililotaka kujua makundi ya majina katika koo za Ginantuzu, kwa kutumia nadharia ya uumbaji, utafiti umebaini uwepo wa majina yatokanayo na mahali pa kuzaliwa. Watafitiwa 31 kati ya 80 walieleza kuwa mahali pa kuzaliwa kwa waanzilishi hao panajumuisha maeneo mbalimbali kama safarini, njiani, shambani, porini na sehemu nyingine.

Hata hivyo watafitiwa pia walieleza kuwa majina haya wakati mwingine yote hayatokani na mahali alipozaliwa bali majina mengine yanatokana na kurithi kutoka kwa wazazi wao au kujibatiza muhusika akiwa mkubwa kulingana na kuyapenda mahali fulani. Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.12.

Jedwali Na. 4.12: Majina Yanayotokana na Mahali pa Kuzaliwa

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Bugeni	Me	Alizaliwa ugenini
2	Kagunda	Me	Alizaliwa shambani
3	Kamongo	Me	Alizaliwa kwenye kijito
4	Kipilyango	Me	Alizaliwa chini ya mlango wa nyumba
5	Kuyela	Me	Alizaliwa akiwa matembezini
6	Lubigili	Me	Alizaliwa zizini
7	Lugutu	Me	Alizaliwa zizini
8	Mabala	Me	Alizaliwa porini au nje ya ndoa
9	Mageni	Ke	Alizaliwa ugenini
10	Mapolu	Me	Alizaliwa porini
11	Mashamba	Me	Alizaliwa shambani
12	Masindi	Me	Alizaliwa pirini katika miti mingi au shamba la matikiti
13	Matogolo	Me	Alizaliwa mbali na nyumbani au nje ya ndoa
14	Mayila	Me/ke	Alizaliwa njiani
15	Mganga	Me	Alizaliwa hospitalini kwa kusaidiwa na mganga
16	Mongo	Me	Alizaliwa mtoni
17	Mungulu	Ke	Alizaliwa mlimani hasa mlima wenye mawe makubwa
18	Ngeni	Me	Alizaliwa ugenini
19	Yaya	Ke	Alizaliwa hospitari kwa kuhudumiwa na yaya
20	Yela	Me/ke	Alizaliwa akiwa matembezini

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

Data ziliyowasilishwa katika Jedwali namba 4.12 hapa juu zinadhihirisha uwepo wa majina ambayo yanatokana na mahali pa kuzaliwa. Data zimedhihirisha kuwa, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na mahali pa kuzaliwa. Jedwali namba 4.12 hapo juu linaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa wanawake tu kama vile **Mungulu** na **Mageni**, na mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Mabala**, **Kipilyango** na **Mashamba**. Hivyo basi, kupatikana kwa majina

hayo kunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.3.7 Majina Yanayotokana na Tabia na Matendo ya Watu

Utafiti ukiongozwa na nadharia ya uumbaji umebaini kuwa katika koo za Ginantuzu, kuna majina ya asili yenye maana inayotokana na tabia na matendo ya watu. Tabia na matendo ya wazazi ama watoto wenyewe ndizo zilizopelekea watoto hao kuitwa majina hayo. Kwa mujibu wa watafitiwa 31 kati 80 waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya mahojiano na hojaji walieleza kuwa tabia na matendo ya mtu yalipelekea kupatikana kwa majina hayo. Mara nyingi tabia na matendo yalikuwa yanafanywa na wazazi wa watoto hao na si watoto wenyewe.

Hata hivyo, yalikuwepo pia majina machache ambayo walipatiwa watoto kutokana na tabia na matendo ya watoto wenyewe. Kwa mfano jina “Machilu” au “Buchilu” ni jina ambalo alipatiwa mtoto kutokana na tabia yake ya kupenda kulialia sana bila sababu wakati wa utotoni. Baadhi ya mifano ya majina yanayotokana na tabia na matendo ya watu imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.13.

Hivyo basi, data katika jedwali namba 4.13. hapa juu zimedhihirisha kuwa watu, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na tabia na matendo ya watu husika yaliyotendwa na wazazi au watoto wenyewe katika mazingira waliyoishi. Aidha, data zinaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa wanawake tu kama vile **Buyegi, Malangwa** na **Bugumba**, na majina mengine yametumika kwa wanaume

tu kama vile **Walwa, Masala, Maseko** na **Busumadilu**. Hivyo basi, kupatikana kwa majina hayo kunatimiza lengo mahsusi la kwanza la utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha maana za majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, data hizi pia zinadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika.

Jedwali Na. 4.13: Majina Yanayotokana na Tabia na Matendo ya Watu

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Bugumba	Ke	Asiye na kizazi/tasa
2	Bulayi	Me	Mchungaji wa mifugo
3	Bulunja	Me	Posa
4	Busumadilu	Ke	Anayeamka asubuhi na mapema kwenda kazini
5	Butogwa	Me	Mwenye furaha muda wote
6	Buyegi	Ke	Mwenye furaha muda wote
7	Kasabuku	Me	Mwepesi wa kutumwa kitu chochote au mwenye kujituma
8	Long'we	Me	Mwongo
9	Lugendo	Me	Mwenye kupenda kusafari
10	Machilu	Me	Kulia lia bila sababu
11	Makali	Me	Mkali
12	Malangwa	Ke	Mwenye kufuata na kuyashika mafundisho/wosia apewao
13	Malunja	Ke	Posa
14	Masala	Me	Mwenye akili akili
15	Maseko	Me	Mcheshi
16	Mayombo	Me	Mwenye vurugu muda wote
17	Mayuma	Me	Mtoaji kitu bila kipimo au idadi
18	Mayumila	Me	Mtoaji kitu bila kipimo au idadi/ asiye na choyo
19	Mbuke	Ke	Kuamka
20	Misambo	Me	Mwenye tabia ya wizi
21	Mkali	Me	Mkali
22	Mnyumba	Me	Anayekaa ndani muda wote
23	Ngokolo	Me	Mzembe wa kazi
24	Nkali	Me	Mkali
25	Nkwabi	Me	Mtafutaji mali/mjasiliamali
26	Nselema	Ke	Mwenye mbio sana kama tembo
27	Walwa	Me	Mnywaji wa pombe

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

4.3.8 Majina Yanayotokana na Jinsi Mtoto Alivyojaliwa

Katika koo za Ginantuzu kuna majina yaliyotolewa kwa waanzilishi wake kutokana na namna walivyojaliwa au namna matukio yalivokuwa yanatokea kabla na baada ya kuzaliwa kwa mtoto husika. Utafiti ukiongozwa na nadharia ya uumbaji umebaini kuwa katika koo za Ginantuzu majina haya yalijumuisha afya ya mtoto, ulemavu, kuzaliwa kusiko kawaida, kutelekezwa kwa mtoto baada ya kuzaliwa na namna nyingine. Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.14.

Jedwali Na. 4.14: Majina Yanayotokana na Jinsi Mtoto Alivyojaliwa

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa Kiswahili
1	Budo	Me	(Mdogo) aliyezaliwa akiwa na umbo dogo kuliko kawaida
2	Buza	Me	(Mweupe) Aliyezaliwa na rangi nyeupe
3	Gapi	Ke	(Mweusi) alizaliwa akiwa na rangi nyeusi kuliko kawaida
4	Hangi	Me	(Kwama) alikawia kuzaliwa kutokana na pingamizi fulani
5	Kashinje	Me/ke	Miguu (aliyezaliwa kwa kutangulza miguu
6	Konda	Me	(Mwembamba) aliyezaliwa akiwa na umbo dogo kuliko kawaida
7	Kusekwa	Me/ke	(Kuchekwa) watu walimcheka kutokana na kutokuwa na mtoto.
8	Kwiwa	Me	Sahaulika
9	Lubango	Me	Mibaraka
10	Magulu	Me	(Miguu) aliyezaliwa kwa kutanguliza miguu
11	Mahangi	Me	(Kwama) alichelewa kuzaliwa kutokana na pingamizi fulani
12	Masemba	Me	Vioja
13	Masija	Me/ke	Bakizwa
14	Mchenya	Me	(Faini) kulikuwa na matatizo ya kutozwa faini
15	Mhinga	Ke	(Pinga) aliyechelewa kuzaliwa kutokana na pingamizi fulani
16	Mkingwa	Me	Alizingilwa wakati wa kuzaliwa
17	Mpingi	Ke	(Pinga) aliyechelewa kuzaliwa kutokana na pingamizi fulani
18	Ncheye	Me	Mchangamfu
19	Ndahile	Ke	Mdharauliwa
20	Ndahwa	Me	Mdharauliwa
21	Ndebile	Ke	Aliyezaliwa kabla hajatimiza muda kamili wa kuzaliwa
22	Ng'oba	Me	Mwoga
23	Ng'olo	Me	Mzembe
24	Ng'wilu	Me	(Maji ya kunde) alizaliwa akiwa rangi ya maji ya kunde
25	Ng'wipagi	Ke	(Kwama) aliyechelewa kuzaliwa kutokana na pingamizi fulani
26	Nsebu	Me/ke	Aliyeanza kuota meno ya juu au aliyetanguliza miguu kuzaliwa
27	Nsungulwa	Ke	(Fungua) aliyechelewa kuzaliwa kutokana na pingamizi fulani
28	Oleng'wa	Me	(Kukataliwa) alikataliwa baada ya kuzaliwa
29	Pagi	Ke	(Kwama) aliyechelewa kuzaliwa kutokana na pingamizi fulani
30	Songo	Me	(Chongo) aliyezaliwa akiwa na ulemavu wa macho

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

4.3.9 Majina Yanayotokana na Matunda

Majina yanayopatikana katika kundi hili maana zake zilihusishwa na matunda yanayopatikana katika mazingira yaliyoizunguka jamii ya watumiaji wa majina husika. Kwa mujibu ya watafitiwa 30 kati ya 80 waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya hojaji na mahojiano akiongozwa na nadharia ya uumbaji walisema kwamba majina haya yalitolewa kwa waanzilishi baada ya kuzaliwa. Watafitiwa hao waliendelea kusema kuwa majina hayo katika jamii yetu mpaka sasa kuna baadhi ya watoto wanapewa majina hayo. Watoto hao wanapewa majina kama urithi kutoka kwa ndugu wa karibu waliohusishwa na matunda. Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.15. hapoa chini.

Jedwali Na. 4.15: Majina Yanayotokana na Matunda

Na	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Gogo	Me	Aina ya matango mvilingo yenye upele
2	Limbe	Me	Matango ya asili
3	Lyuli	Me	Boga lenye majani ya kijani na weupe
4	Machungwa	Me	Machungwa
5	Madoke	Me	Ndizi
6	Masindi	Me	Matikiti
7	Matanga	Me	Mfano wa boga dogo linalopikwa na kuliwa kabla ya kukomaa
8	Misungwi	Me	Matunda pori yanayoliwa
9	Mitundwa	Me	Aina ya matunda pori yenye rangi nyekundu
10	Moli	Ke	Maboga yenye majani ya kijani na weupe
11	Mungu	Ke	Tunda jamii ya kibuyu/boga linalovunwa na kupikwa kabla halijakomaa
12	Ng'wandu	Me	Mibuyu
13	Nsindi	Ke	Matikiti
14	Salyungu	Me	Matunda jamii ya mpasheni makubwa kidogo ambayo hayaliwi

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Hivyo basi, data zilizoko katika jedwali namba 4.15, hapo juu zimedhihirisha kuwa, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na matunda yanayopatikana

katika mazingira waliyoishi. Aidha katika jedwali namba 4.15 hapo juu data zinaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa wanawake tu kama vile **Mungu** na **Moli**, na mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Ngwandu**, **Misungwi**, na **Limbe**. Kupatikana kwa majina hayamkunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

4.3.10 Majina Yanayotokana na Utani

Majina mengi ya asili katika koo za Ginantuzu yanayotokana na sababu za utani. Kutokana na mbinu ya hojaji na mahojiano, watafitiwa 67 kati ya 80 walieleza kuwa majina yanayotokana na sababu za utani mengi yao yanatolewa kwa watu wazima na machache sana hutolewa kwa watoto wadogo na wanawake. Watafitiwa walisema kuwa, majina hayo ya utani hupatikana kwa wahusika kwa kujiita wao wenyewe, kutaniwa na watu wengine kulingana na tabia zao au kuitwa na jamii husika kufuatana na tabia ya mhusika, matendo ya mhusika, mwonekano wa mhusika na hata upendeleo wa mhusika fulani katika mambo yake.

Watafitiwa 17 kati ya 67 waliochangia mada hii ya majina ya utani walisema kuwa, wanaojiita majina hayo wanataka kujionesha, kujitukuza na kujisifia kwa mambo fulani fulani wanayoyafanya kwa mfano kuoja wanawake wengi, kuwa na uchumi mzuri, kuwa na nguvu za kimiujiza/nguvu za giza, kuwa na watoto wengi, kuwa na amri katika familia yake, nguvu walizonazo, udhaifu walionao na maumbile waliyonayo. Watafitiwa walisema kwamba, majina yanayotokana na utani mengi yao yanapatikana katika mikusanyiko mbalimbali kama ngomani, vilabuni, misibani,

harusini na mikusanyiko mingine ya kifamilia. Mhusika wa jina anaweza akajiita jina lolote na la mtu yeyote liwe la mwanaume au la mwanamke kwa kuangalia udhaifu wake kama kumkebehi mtu huyo au umaarufu wake kama kumsifia mtu huyo. Majina haya katika jamii ya Ginantuzu yanapatika kwa wingi sana kwa wanaume. Kwa wanawake ni nadra sana mpaka huyo mwanamke afanye kitu cha pekee sana katika jamii kwani wanawake wengi hupewa majina ya ukoo kama itavyoelezwa hapo baadaye.

Kwa mfano, katika kijiji cha Sima, halmashauri ya mji wa Bariadi mkooani Simuyu, kuna mwanamke kutokana na kampeni za kisiasa za mwaka 2015 alijulikana kwa jina la “Ing’ombe” (ng’ombe) jina alilolipata kutokana na umaarufu wa wimbo wake uliojulikana kwa “Ing’ombe Iya Mapembe” ikimaanisha ng’ombe mwenye mapembe. Mojawapo ya mshororo/mstari katika shairi lake unasema “Ili-ccm mayu, Ing’ombe Iya Mapembe” Mshororo huu wa shairi unamaanisha kuwa CCM ni chama kikubwa ambacho hakitingishiki na kinafananishwa na kitu maarufu kinachopatikana katika mazingira husika ambacho ni ng’ombe mkubwa mwenye pembe kubwa asiyehofia adui yeyote.

Jina hili la utani la mama huyu lilimpa mama umaarufu mkubwa sana katika mikoa wa Simiyu, Mwanza na Shinyanga. Watafitiwa walidai kuwa majina ya utani kwa upande wa wanawake ni machache sana kwa sababu mila na desturi katika koo za Ginantuzu zinawaweka chini sana wanawake katika ushiriki wa mambo kama walivyo wanaume. Baadhi ya mifano ya majina yanayotokana na utani imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.16.

Jedwali Na. 4.16: Majina Yanayotokana na Utani

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Boyabongoko	Me	Manyoya ya kuku
2	Buhongokusheka	Me	Mapengo laini
3	Gabudi	Me	Koti lefu mpaka miguuni livaliwalo wakati wa baridi
4	Idukila	Me	Hana wa kumtukana isipokuwa yeye
5	Kanzikalulu	Me	Mzizi mchungu
6	Kasumbakabo	Me	Kazuri kao
7	Kidabuka	Me	Asiyeweza kuamuka
8	Kilecha	Me	Mwenye kuzuia
9	Kiliwa	Me	Chakula
10	Kilunguja	Me	Mwenye kufariji / kutia hamasa au joto
11	Kilyabiye	Me	Mla wenzake
12	Kitolele	Me	Anavyooa wanawake
13	Kulubone	Me	Kua uyaone
14	Lutandula	Me	Mpasua vitu
15	Majacha	Me	Ana machacha miguuni
16	Matendele	Me	Bangili za chuma
17	Mbulang'hali	Me	Mvua kali
18	Mkanyabilu	Me	Mtongoza weupe
19	Mlyabope	Me	Mla weupe
20	Mlyahelu	Me	Mla mapema
21	Mlyahodi	Me	Kula na hodi
22	Mlyakado	Me	Mla kidogo
23	Mlyambisi	Me	Mla kisichopikwa
24	Mlyang'honge	Me	Mla mkonge
25	Mtenenhe	Me	Anayetembea kwa kujikokota sababu ya unene
26	Ndekeja	Me	Mwenye kuendelea na tabia fulani kitambo
27	Ng'ogelashida	Me	Anayeoga iwapo kuna shida maalum tu
28	Nkilomva	Me	Mkia wa mbwa
29	Nkonombuli	Me	Mkono wa mbuzi
30	Nsamandito	Me	Kuhama ni kazi nzito
31	Nteminyanda	Me	Mtemi kijana
32	Nyanzamawe	Me	Ziwa la mawe
33	Wanga	Me	Kipara

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

Kutokana na data ziliyokusanywa na mtafiti na kuandikwa katika Jedwali namba 4.16 zinaonesha kuwa majina mengi yanayotokana na utani ni ya wanaume. Hivyo basi, data hizi zimedhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na utani unaoendeshwa katika mazingira waliyoishi. Aidha katika jedwali namba 4.16 data zinaonesha kuwa, majina mengi yameonesha kutumika kwa wanaume tu kama vile **Kulubone, Nteminyanda, Kilunguja** na **Nsamandito**. Data iliyokusanywa na mtafiti kwa njia ya hojaji na mahojiano akiongwa na nadharia ya uumbaji inaonesha kuwa ni majina machache sana ya wanawake yanayotokana na utani. Hii ni kwa sababu wanawake katika jamii ya Ginantuzu wengi wao ni wapole sana kiasi kwamba ni vigumu kufanya jambo la ajabu katika jamii mpaka akapewa jina la utani.

4.3.11 Majina Yanayotokana na Vitu

Mbali na kuwepo kwa majina yatokanayo na utani, Mtafiti kwa kutumia mbinu ya mahojiano na hojaji amebaini uwepo wa majina yatokanayo na vitu. Majina haya yalitolewa kutokana na vitu ambavyo vilikuwa vinapatikana katika mazingira ya jamii husika. Majina haya yanajumuisha vitu vyote vilivyokuwa vinapatikana katika koo za Ginantuzu kama viumbe vya asili na viumbe vingine vingi visivyo vya asili.

Kwa mujibu wa watafitiwa 68 kati ya 80 walisema kuwa majina hayo walipewa wahuika wakiwa wadogo na wengine wakiwa watu wazima kwa kurejelea vitu husika aidha kwa kufananishwa navyo kitabia, kimatendo na kimwenendo. Wakati mwingine walipewa majina hayo kwa kuvipenda sana au kuvichukia sana vitu hivyo au kuwa karibu au mbali na kitu hicho.

Kwa watu wazima majina hayo waliyapata kwa kujiita wao wenyewe au kuitwa na watu wengine kwa ridhaa yake au bila ridhaa yake. Majina hayo yalianza kama

majina ya utani na baada ya kushamiri sana yalibadilika na kuwa majina yao halisi.

Kwa kurejelea data ziliyoko hapa chini tuligundua kuwa, majina haya mengi ni ya wanaume. Hii ni kwa sababu wanawake walio wenngi hupewa majina ya ukoo Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa chini na jedwali namba 4.17.

Jedwali Na. 4.17: Majina Yanayotokana na Vitu

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Boya	Me	Manyoya ya mnyana au ndege
2	Budodi	Me	Bangili nyembamba za shaba au za chuma zinazovaliwa mguuni kama urembo
3	Bukongo	Me	Pombe
4	Chuga	Me	Ukwato wa mnyama
5	Dizeli	Me	Mafuta ya taa
6	Galedi	Me	Takataka
7	Gibiliti	Me	Kiberiti
8	Idili	Me	Ngozi
9	Inala	Me	Mnyaa
10	Isanzu	Me	Tawi yenye miiba
11	Itale	Me	Mwamba
12	Itenga	Me	Pembe la mnyama
13	Kiganga	Me	Jiwe kubwa lililotokeza kwenda juu
14	Kisinza	Me	Chuma
15	Lambo	Me	Bwawa
16	Ludala	Me	Bua laini la mahindi linalotunza mahindi
17	Lugamba	Me	Mtambaapanya wa nyumba
18	Lugutu	Me	Zizi la mifugo
19	Lukuba	Me	Radi
20	Lupande	Me	Kipande cha mti kilichopasuliwa katikati kama kuni
21	Mabondo	Me	Nyayo za mnyama jamii ya paka au mbwa
22	Mabuga	Me	Ardhi tifuftu nyeusi sana
23	Maduka	Me	Maduka
24	Magufuli	Me	Kufuri
25	Makigo	Me	Lundo kubwa la kuni zilizotengenezwa na kuhifadhiwa kwa akiba
26	Makungu	Me	Ardhi tifuftu nyekundu
27	Manala	Me	Minyaa
28	Mbeho	Me	Kivuli
29	Mbolela	Me	Mbolea
30	Mbuga	Me	Ardhi tifuftu nyeusi sana
31	Ng'wenda	Me	Nguo
32	Ngamba	Me	Mtambaapanya wa nyumba
33	Nkila	Me	Mkia wa mnyama
34	Nyanza	Me	Ziwa
35	Nzila	Me	Njia
36	Sagenge	Me	Chuma kidogo kinachowekwa katika ncha ya mshale
37	Shole	Me	Fimbo
38	Sifungo	Me	Kishikizo
39	Zege	Me	Kibuyu chenye mchanga kinachotumiwa na waganga

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

Data zilizopo hapo juu zinadhihirisha kwamba majina katika koo za Ginantuzu yalikuwa yanatolewa kwa waanzilishi kutokana na vitu vinavyopatikana katika mazingira ya jamii husika kama ilivyoelezwa na watafitiwa. Aidha katika jedwali namba 4.17 hapo juu data zinaonesha kuwa, majina mengi yameonesha kutumika kwa wanaume tu kama vile **Nyanza, Makungu, Chuga** na **Mabuga**. Data pia zinaonesha kuwa, hakuna majina ya wanawake yanayotokana na vitu vinavyozunguka mazingira wanayoishi. Hii ni kwa sababu wanawake katika jamii ya Ginantuzu wengi wao hawahusishwi na shughuli zinazoambana na vitu na wengi wao hupewa majina ya ukoo. Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina hayo kunatimiza moja ya malengo mahususi ya utafiti huu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika.

4.3.12 Majina Yanayotokana na Ukoo

Kama ilivyo katika jamii nyingine za Kiafrika, hata katika jamii katika koo za Ginantuzu wana falsafa inayoamini kwamba maisha ya mwanadamu ni duara wakiwa na maana kuwa huweza kuanzia katika sehemu moja na kujikuta yamerudi pale yalipoanzia. Falsafa hii bado imeshika sana mizizi katika koo za Ginantuzu kutokana na majina ya ukoo kuendelea kutumiwa na wajukuu na hata vitukuu kwa kurithishana toka kizazi hadi kizazi. Majina hayo yanalenga kuwaenzi waanzilishi wa koo husika. Majina yanayopatikana katika kundi hili tafsiri yake zilihusishwa na ukoo. Kwa mujibu ya watafitiwa 17 kati ya 40 wenye miaka kuanzia 55-85 waliopitiwa na mtafiti kwa njia ya mahojiano na hojaji akiongozwa na nadharia ya uumbaji walisema kwamba, majina haya yalitolewa kwa watoto husika baada ya kuzaliwa. Watafitiwa hao waliendelea kusema kuwa, maana kamili ya majina hayo haijulikani kwa sababu

koo za Ginantuzu zilianzishwa na akina mama ambao nao walitoka katika sehemu tofautitofauti kama tulivyoona katika sura ya kwanza. Kwa mujibu wa mzee Manyatula Masalu mmoja wa watafitiwa alisema kuwa kinyantuzu sio kabila bali ni lugha iliyopatikana katika mwingiliano wa makabila mbalimbali kama Washashi Wamasai, Wataturu, Wajita, Wanyamwezi, Wanyiramba na Wasukuma. Kwa kuwa wenye koo walikuwa wanawake ambao walitoka sehemu mbalimbali, maana halisi ya majina hayo hazikuweza kufahamika mara moja na hivyo maana kamili ilibaki kuwa hilo ni jina la ukoo kwa kuwa wao ndio waanzilishi wa koo hizo. Majina hayo yote yalitolewa kwa wanawake kama heshima ya waanzilishi wa koo katika jamii za Ginantuzu. Kwa hiyo majina hayo mpaka leo yamebaki kama majina ya ukoo tu. Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.18.

Jedwali Na. 4.18: Majina Yanayotokana na Ukoo

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Long'we	Ke	Jina la ukoo wa balong'we/bang'wa- Long'we
2	Minza	Ke	Jina la ukoo wa babinza/ bang'wa-Minza
3	Mungu	Ke	Jina la ukoo wa babungu/ bang'wa-Mungu
4	Nchama	Ke	Jina la ukoo wa bachama/ bang'wa- Nchama
5	Nega	Ke	Jina la ukoo wa banega/ bang'wa- Nega
6	Ng'hunda	Ke	Jina la ukoo wa bahunda/ bang'wa- Ng'hunda
7	Ng'wasi	Ke	Jina la ukoo wa baasi/ bang'wa- Ng'wasi
8	Ng'wisabi	Ke	Jina la ukoo wa bisaabi/ bang'wa- Ng'usabi
9	Ngolo	Ke	Jina la ukoo wa bagolo/ bang'wa- Ngolo
10	Nkamba	Ke	Jina la ukoo wa bakamba/ bang'wa- Nkamba
11	Nkela	Ke	Jina la ukoo wa bakela/ bang'wa- Nkela
12	Nkwaya	Ke	Jina la ukoo wa bakwaya/ bang'wa- Nkwaya
13	Nkwimba	Ke	Jina la ukoo wa bakwimba/ bang'wa- Nkwimba
14	Nsega	Ke	Jina la ukoo wa basega/ bang'wa- Nsega
15	Nselema	Ke	Jina la ukoo wa baselema/ bang'wa- Nselema
16	Nshola	Ke	Jina la ukoo wa bashola bang'wa- Nshola
17	Nshoma	Ke	Jina la ukoo wa bashoma/ bang'wa- Nshoma
18	Nsiya	Ke	Jina la ukoo wa basiya/ bang'wa- Nsiya
19	Nyemba	Ke	Jina la ukoo wa bayemba/ bang'wa- Nyemba

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Data zilizopo hapo juu katika Jedwali namba 4.18 zinadhihirisha kwamba majina katika koo za Ginantuzu yalikuwa yanatolewa kwa waanzilishi kutokana na koo zilizoanzisha jamii ya Ginantuzu kama kumbukumbu ya kuendeleza koo zao. Majina hayo mpaka sasa bado yanashamiri katika jamii kama ukumbusho wa kuendeleza koo husika ili wasiweze hata kuoana ndugu kwa ndugu. Utafiti pia umebaini kuwa majina yote yanayotokana na ukoo yanaanzia na sauti ya nazali. Sababu za majina haya kuanzia na sauti za nazali unahitajika utafiti mwingine.

Hivyo basi, data hapa juu zimedhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na koo zinazopatikana katika mazingira waliyoishi. Aidha data zinaonesha kuwa, majina yote ya ukoo yameonesha kutumika kwa wanawake tu kama vile **Nchama**, **Nkwaya** na **Minza**. Hakuna jina la ukoo hata moja linalodokeza jinsia ya kiume hii ni kwa sababu ya asili ya jamii hii kuwa mwanaume hana ukoo. Kazi ya kuzaa na kutunza familia ni ya mwanamke hivyo hata ukoo ni wa mwanamke tu. Kutokana na taarifa ya watafitiwa walisema kuwa ukisikia katika jamii ya Ginantuzu kuna kikao cha ukoo utasikia wanasema hicho ni kikao cha Bakwaya (Nkwaya), Babinza (Minza), Basiya (Nsiya), Baseka (Nseka) na majina mengine. Jedwali namba 4.18 linafafanua zaidi hukusu habari za koo.

4.3.1 Majina Yanayotokana na Mimea

Haya ni majina yanayotokana na mimea. Utafiti umebaini kuwa baadhi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu yanayotokana na mimea. Kwa mujibu ya watafitiwa 28 kati ya 40 wenye umri kati ya miaka 55-85 wanasema kwamba majina haya yalitolewa kwa waanzilishi ama kwa kuhusishwa kwa umbile la mtoto au athari ya

mimea hiyo kwa mtoto na mimea husika inayopatikana katika mazingira husika.

Jedwali namba 4.19 hapa chini limebainisha uwepo wa majina hayo.

Jedwali Na. 4.19: Majina Yanayotokana na Mimea

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Buseng'hwa	Me	Nyasi ziotazo majini zitumikazo kutengeneza mika
2	Gembe	Me	Mpingo
3	Igaka	Me	Shubiri
4	Katani	Me	Katani
5	Lubambe	Me	Mimea majani yake yanawasha sana ukiyagusa
6	Lukonge	Me	Katani
7	Magaka	Me	Shubiri
8	Magobeko	Me	Mimea inayolanda mtoni au miti mikubwa
9	Nanga	Me	Mkuyu
10	Ng'wandu	Me	Mbuyu
11	Ngaka	Me	Shubiri
12	Nsongoma	Me	Mchongoma
13	Shokolo	Me	Mbigili

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Hivyo basi, data zilizopo hapa juu zimedhihirisha kuwa, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na mimea inayopatikana katika mazingira waliyoishi. Aidha katika jedwali namba 4.19 data zinaonesha kuwa, Majina karibu yote yaliyokusanywa na mtafiti kwa njia ya hojaji na mahojiano akiongozwa na nadharia ya uumbaji yameonesha kutumika kwa wanaume tu kama vile **Katani, Magaka, Nsongoma** na **Ng'wandu**. Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina majina hayo kunatimiza lengo mahsusi la kwanza la utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

4.3.14 Majina Yanayotokana na Mfuatano wa Watoto

Haya ni majina ambayo huhusishwa na mfuatano wa watoto. Utafiti umebaini kuwa katika jamii ya Ginantuzu kuna majina yanayotolewa kutokana na watoto kufuatana

wakati wa kuzaliwa. Majina haya hudokeza kama mtoto amezaliwa katika nafasi ya ngapi katika uzao wake kwa mfano mtoto wa kwanza, wa pili au wa mwisho. Kwa mujibu wa watafitiwa 37 kati ya 80 waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya hojaji na mahojiano akiongozwa na nadharia ya uumbaji wamesema kuwa, katika jamii za Ginantuzu majina yanayotambulika sana kama majina ya mfuatano ni ya mtoto wa kwanza kuzaliwa katika uzao wao, watoto mapacha, mtoto anayefuata mapacha, mtoto wa pili kufuta mapacha na mtoto wa mwisho kuzaliwa katika uzao ulio na watoto zaidi ya mmoja.

Watafitiwa walisema kuwa, watoto hao wana majina yao kamili. Wazee 5 kati ya watafiwa 37 waliochangia walisema kuwa mtoto anaweza akapewa jina la mfuatano hata kama yeye hakuwa na mfuatano kamili. Hali hii inatokana na kurithi kutoka kwa babu, bibi, mjomba au shangazi (waanzilishi) kwa ajili ya kutunza kumbukumbu ya kizazi chao. Jedwali namba 4.20 hapa chini linadhihirisha majina majina hayo.

Jedwali Na. 4.20: Majina Yanayotokana na Mfuatano wa Watoto

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Chiba	Me/ke	Kitinda mimba
2	Dotto	Me/ke	Mtoto wa pili kuzaliwa katika mapacha
3	Hoja	Me/ke	Mtoto wa tatu kuzaliwa baada ya mapacha
4	Kija	Me/ke	Mtoto anayezaliwa baada ya mapacha
5	Kulwa	Me/ke	Mtoto wa kwanza kuzaliwa katika mapacha
6	Kwangu	Me/ke	Kitinda mimba
7	Mhoja	Me/ke	Mtoto wa tatu kuzaliwa baada ya mapacha
8	Tangi	Me/ke	Kifungua mimba
9	Walaga	Me/ke	Kitinda mimba

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

Hivyo basi, data katika jedwali namba 4.20. hapa juu zimedhihirisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na mfuatano wa watoto. Aidha, data hizi zinaonesha kuwa, majina karibu yote yaliyokusanywa na mtafiti kutoka uwandani yameonesha kutumika kwa jinsi zote mbili yaana mwanaume na kwa mwanamke. Kwa mfano jina kama **kulwa** asili yake ni jina linalotolewa kwa mtoto aliyezaliwa wa kwanza katika mapacha bila kujali jinsia. Hivyo hivyo jina **Dotto** huenda kwa mtoto aliyezaliwa wa pili katika mapachabila kujali jinsia pia.

Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina hayo kunatimiza mojawapo ya malengo mahsusi ya utafiti huu yaliyolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, data hizi pia zinadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika.

4.3.15 Majina Yanayotokana na Itikadi ya Dini na Utawala

Itikadi ya dini na utawala ni maana nyingine inayopatikana kwenye majina ya watu katika koo za Ginantuzu. Utafiti umebaini kuwa katika jamii ya Ginantuzu kuna majina yanayotolewa kwa watoto kufuatana na itikadi ya dini na utawala. Kwa mujibu wa watafitiwa 17 kati ya watafitiwa 40 wenye umri kati ya miaka 55 hadi 85 waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya mahojiano na hojaji akiongozwa na nadharia ya uumbaji ya Sapir (ameshatajwa) wamedhirisha hilo. Jedwali namba 4.21 linaonesha baadhi ya majina yanayotokana na itikadi ya dini na utawala.

Katika jamii za Ginantuzu yapo majina ambayo kwa lengo la kuendeleza ukoo wao na kuenzi wazazi wa asili. Kwa mujibu wa watafitiwa wanasema kwamba majina haya hayaakisi hali ya maisha iliyojitokeza kipindi mtoto alipozaliwa bali ni njia ya kutaka kuendelea kuwakumbuka wazazi wao wa asili na kuhifadhi kumbukumbu ya koo zao.

Jedwali Na. 4.21: Majina Yanayotokana na Itikadi ya Dini na Utawala

Na.	Jina	Jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Beleng'anyi	Me	Mtemi wa mashariki
2	Gamawishi	Ke	Alitabiriwa kuwa mwanamke
3	Kasumu	Me/Ke	Mtabiri
4	Luhinda	Me	Mtemi wa magharibi
5	Magina	Me	Aliyetabiriwa kuwa mwanaume
6	Manga	Me/Ke	Mtabiri
7	Masanja	Me	Mpatanishi/Mtemi
8	Mhangwa	Me	Aliyetabiriwa
9	Milembe	Ke	Alitabiriwa kuwa mwanamke
10	Nendwa	Me	Nabii katika eneo husika aliyefanya maajabu sana
11	Ningi	Me	Manju
12	Nsese	Me/Ke	Mtuhumiwa/mtawaliwa
13	Ntemi	Me	Mtemi
14	Nyamiti	Me/Ke	Mganga wa jadi
15	Shilikale	Me/Ke	Askari/mtawala
16	Sinane	Me	Mtawala wa nchi nane
17	Sitta	Me	Nabii katika eneo husika aliyefanya maajabu sana

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

Hivyo basi, majina ya watu katika jedwali namba 4.21 hapa juu yanadhihirisha hayo kuwa, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na itikadi ya dini na utawala katika mazingira waliyoishi. Aidha, data zinaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa wanawake kama vile **Gamawishi** na **Milembe**, na majina mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Sitta**, **Nindwa**, **Sinane** na **Masanja**. Data pia hapo juu zinaonesha kuwa baadhi ya majina yaliweza kutumika kwa jinsia zote mbili kama vile **Kasumu**, **Nyamiti** na **Nsese**.

Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina na maana za majina hayo kunatimiza lengo mahsusi la kwanza la utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, data hizi pia zinadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi (nadharia ya uumbaji) na mbinu za utafiti zilizotumika.

4.3.16 Majina Yanayotokana na Ujio wa Vitu Vipya

Haya ni majina yanayotokana na ujio wa vitu vipya. Kwa mujibu wa watafitiwa 25 kati ya 80 kupitia njia ya mahojiano na hojaji walieleza kwamba ujio wa vitu vipya katika jamii ya Ginantuzu huchangia uitaji wa majina ya watu katika jamii husika. Watafitiwa hao walidai kuwa, majina haya hutolewa kwa watu kutokana na kuingia kwa vitu vipya au utawala mpya ambao haukuwepo katika jamii husika. Kwa mujibu ya watafitiwa walisema kuwa lengo la kupatiwa watoto majina hayo ni kuweka kumbukumbu katika jamii juu ya ujio wa vitu hivyo au utawala huo. Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.22.

Jedwali Na. 4.22: Majina Yanayotokana na Ujio wa Vitu Vipya

Na.	Jina	jinsi	Tafsiri yake kwa kiswahili
1	Dafu	Me	Gari
2	Keya	Me	Jeshi la Waingereza wakati wa vita vya pili vya dunia (K.A.R)
3	Magufuli	Me	Rais wa Tanzania awamu ya tano
4	Mashini	Me	Mashine
5	Mkapa	Me	Rais wa Tanzania awamu ya tatu
6	Nyerere	Me	Rais wa Tanzania awamu ya kwanza
7	Osama	Me	Kiongozi wa Alkaida
8	Pajelo	Me	Gari
9	Sadam	Me	Rais wa Iraq
10	Tegisi	Me	Basi

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Hivyo basi, majina ya watu katika jedwali namba 4.22 hapa juu yamedhihirisha kuwa, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na ujio wa vitu vipya vinavyojitokeza katika mazingira waliyoishi. Aidha, data hapo juu zinaonesha kuwa, Majina karibu yote yaliyokusanywa na mtafiti kwa njia ya hojaji na mahojiano akiongozwa na nadharia ya uumbaji yameonesha kutumika kwa wanaume tu kama vile **Keya, Nyerere, Mashini** na kwa sasa kuna watoto wamezaliwa na kuitwa

Magufuli. Ikiwa ni kutaka kuweka kumbukumbu kwa mtoto wao kuwa alizaliwa katika utawala wa Magufuli. Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina na maana za majina hayo kunatimiza lengo mahsusi la kwanza la utafiti huu lililolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

4.3.17 Maana ya Majina yenye Unasibu

Haya ni majina ambayo yalitolewa kwa wahusika kutokana na kurithi kutoka wa babu zao, bibi zao, shangazi zao au wajomba zao kama kuendeleza kumbukumbu za kizazi chao. Kulingana na majibu ya watafitiwa 80 waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya mahojiano na hojaji walisema kuwa, majina haya maana yake hasa haijulikani kabisa japo ni majina yetu. Kwa mujibu ya watafitiwa 17 kati yao walisema kuwa koo za Ginantuzu ni koo zilizotokana na mchanganyiko wa makabila mengi madogo madogo kama Wataturu, Wamasai, Wanyiramba, Wanyamwezi, Wasukuma na Washashi.

Majina haya ambayo maana yake kamili haijulikani si ya asili ya Wasukuma bali ni ya asili ya makabila hayo. Mzee Mase, mmoja wa watafitiwa, alisema kuwa miongoni mwa majina hayo yapo ya Kitaturu ambayo tafsiri yake kamili ni ya Kitaturu, yapo ya Kimasai nayo tafsiri yake inapatikana vizuri kwa Wamasai na yapo ya Kishashi ambapo tafsiri yake nzuri itapatikana kwa washashi wenyewe. Jambo hili linahitaji utafiti mwingine.

Kwa mfano majina kama Kiteja, Kisuki, Dawi, Gumbashuli, Beleng'anyi, Sitta na Nyabuho ni majina ya Kitaturu na tafsiri yake inaeleweka vizuri kwa Wataturu ilhali majina kama Nkiya, Hollo na Kanuda ni majina ya Kimasai na tafsiri yake hasa inaeleweka vizuri kwa Wamasai. Kuwepo kwa majina haya kunaonesha kuwepo kwa

makabila mbalimbali ambao walianzisha koo hizi za Ginantuzu. Majina hayo kwa kizazi cha sasa yanaonekana kama majina ya kinasibu katika jamii. Baadhi ya mifano ya majina hayo imefafanuliwa hapa chini na Jedwali namba 4.23.

Jedwali Na. 4.23: Majina Yenye Unasibu

Na.	Jina	Jinsia
1	Basadi	Ke
2	Chanzu	Ke
3	Gumbashuli	Me
4	Hima	Me
5	Hoka	Ke
6	Hollo	Ke
7	Huma	Ke
8	Kajeyeye	Me
9	Kajeyeye	Me
10	Kisandu	Me
11	Kwandu	Ke
12	Kwezi	Ke
13	Lega	Ke
14	Magile	Me
15	Mang'weng'we	Me
16	Manyangu	Me
17	Munge	Ke
18	Ng'walu	Ke
19	Ngohe	Me
20	Nhandi	Me
21	Nyalandu	Me
22	Nyalumbi	Me
23	Nyasilu	Me
24	Sabena	Ke
25	Sabuyi	Ke
26	Saguda	Me
27	Shiyi	Me
28	Siyande	Ke
29	Sumayi	Ke
30	Sung'hwa	Ke
31	Yande	Ke

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Katika kuchambua data za kutoka uwandani ni dhahiri kuwa, ujio wa makabila mbalimbali katika maeneo husika kumechangia kwa kiasi kikubwa katika kukuza na kuendeleza kizazi katika koo. Majina haya ambayo yana maana ya kinasibu kamili kwa wazawa ni mojawapo ya njia ya utoaji wa majina ya watu katika jamii Ginantuzu.

Hivyo basi, majina ya watu yamedhihirisha kuwa, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na unasibu. Aidha, data katika jedwali namba 4.23 hapa juu zimedhihirisha kuwa, watu katika koo za Ginantuzu hupewa majina kutokana na unasubu uliopatikana katika mazingira waliyoishi.

Aidha data katika jedwali namba 4.23 zinaonesha kuwa, baadhi ya majina yameonesha kutumika kwa wanawake tu kama vile **Ng'walu, Hoka, Kwandu** na **Sabuyi**, na majina mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Shiyi, Nyalandu, Saguda, Kisandu** na **Manyangu**. Hivyo basi, kupatikana kwa majina hayo kunatimiza mojawapo ya malengo mahsusi ya utafiti huu yaliyolenga kukusanya na kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, data hizi pia zinadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uchunguzi iliyotumika ya uumbaji na mbinu za utafiti zilizotumika.

4.3.18 Muhtasari

Katika kujibu swali la kwanza lililohtaji kujua makundi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu, utafiti kupitia mbinu ya mahojiano na hojaji ukiongozwa na nadharia ya uumbaji ya Sapir (ameshatajwa) umebaini makundi zaidi ya 17 ya majina ya asili yenye tafsiri mbalimbali, Makundi hayo ni pamoja na majina yanayotokana na wanyama, majina yanayotokana na vitendea kazi, majina yanayotokana na mazao, majina yanayotokana na vyakula, majina yanayotokana na matukio, majina yanayotokana na mahali pa kuzaliwa, majina yanayotokana na tabia na matendo, majina yanayotokana na jinsi mtoto alivyojaliwa, majina yanayotokana na matunda na majina yanayotokana na utani. Makundi mengine ni majina yanayotokana na vitu, majina yanayotokana na ukoo, majina yanayotokana na mimea, majina yanayotokana

na mfuatano wa watoto, majina yanayotokana na itikadi ya dini na utawala, majina yanayotokana na ujio wa vitu vipya na majina yanayotokana na unasibu.

4.4 Vigezo Vinavyotumika Kuteua Majina ya Asili katika Koo za Ginantuzu

Katika kuendelea kujibu swali la pili la lengo letu mahsusi ambalo lilitaka kujua ni vigezo gani vinatumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu, kwa mujibu wa watafitiwa waliofikiwa na mtafiti kwa kutumia njia ya mahojiano na hojaji akiongozwa na nadharia ya uumbaji wa Sapir walibainisha vigezo mbalimbali kama inavyooneshwa katika Jedwali namba 4.24 hapa chini.

Jedwali Na. 4.24: Vigezo vya Uteuzi wa Majina ya Asili Katika Koo za Ginantuzu

S/N	Idadi ya watafitiwa	Asilimia	Vigezo vilivyotumika
1.	20	25%	Mazingira
2.	10	12.5%	Utani
3.	10	12.5%	Matukio yanayotokea
4.	08	10%	Mahusiano katika familia
5.	07	8.75%	Urithi
6.	07	8.75%	Tabia na matendo ya mtu
7.	06	7.5%	Uchumi wa familia
8.	05	6.25%	Ujio wa vitu vipya
9.	04	5%	Mfuatano wa watoto
10.	03	3.75%	Itikadi ya dini
Jumla	80	100%	

4.4.1 Kigezo cha Mazingira

Mazingira ni jumla ya vitu vyote vinayomzunguka binadamu mahali alipo (BAKIZA 2010). Mazingira katika kundi hili la majina yanajumuisha mahali pa kuzaliwa, wanyama wanaowazunguka, mazao wanayolima, vitendea kazi wanavyotumia, mimea inayopatikana na vitu vinavyopatikana katika jamii husika. Hivyo basi Jedwali Na.

4.24 linaonesha kuwa jumla ya watafitiwa 20 kati ya 80 sawa na asilimia 25 wamesema kuwa jamii katika koo za Ginantuzu hutoa majina kutokana na kigezo cha mazingira. Dai hili pia liliungwa mkono na Ali (keshatajwa) alipotafiti majina ya watu wa Pemba na Omari (keshatajwa) alipotafiti majina ya watu wa Chasu. Miongoni mwa mazingira yanayotumika kutolea majina katika koo za Ginantuzu ni pamoja na mahali pa kuzaliwa, wanyama wanaopatikana, mazao wanayolima, vitendea kazi wanavyovitumia, mimea inayopatikana pamoja na vitu vinavyopatikana katika mazingira yanayowazunguka. Mazingira haya yamechambuliwa na mtafiti kutoka kwa watafitiwa akiongozwa na nadharia ya uumbaji inayosema kuwa, Lugha ndio msingi wa kuelewa ulimwengu wa jamii husika. Lugha za jamii yakiwepo majina yanasaidia kufahamu utamaduni, historia, mazingira, hali za kiuchumi na kisiasa katika jamii husika.

Nadharia hii pia inasisitiza kuwa wanadamu hawaishi katika ulimwengu dhahiri wala wa pekee bali wanazungukwa na shughuli za kijamii (mazingira) na kuzama katika ulimwengu wa lugha yakiwepo majina ambao ndio njia pekee ya kujieleza katika jamii. Lugha huakisi ulimwengu halisi kwa kiasi kikubwa na ulimwengu wa lugha umefungamana na tabia za lugha ya kundi au jamii fulani. Watu huona, husikia na huwa na tajiriba ya mazingira yao kwa kuchukulia kuwa lugha zao hufafanua na kuelezea tajiriba zao na hivyo, huathiri maisha yao.

4.4.1.1 Majina ya Watu kwa Kigezo cha Mahali pa Kuzaliwa

Kundi hili la majina ya asili linajumuisha kigezo cha mahali pa kuzaliwa kwa mwanzilishi wa jina husika. Hata hivyo watafitiwa pia walieleza kuwa majina haya wakati mwingine hayatokani na mahali alipozaliwa bali yanatokana na kurithi kutoka

kwa wazazi wao au kujibatiza kwa muhusika akiwa mkubwa kulingana na kuyapenda mahali fulani. Watafiti 31 kati ya 80 kama ilivyooneshwa katika Jedwali namba. 4.12 hapo juu walieleza kuwa, majina ya asili katika koo za Ginantuzu wanapoteua wanazingatia kigezo hiki.

Mtafiti katika kuchambua data katika sehemu hii akiongozwa na nadharia ya uumbaji amebaini kuwa, majina kama Mayila, Matogolo, Mongo, Lubigili, Mageni au Bugeni, Mungulu, Mabala, Mapolu na Mganga yalipatikana kutokana na mahali pa kuzaliwa kwa waanzilishi hao. Katika majina haya yaliyoorodheshwa hapa juu, jina Matogolo, mayila, Mageni na Mabala yameonekana kutumiwa sana katika koo za Ginantuzu kwani karibu kila kata aliyoitembelea mtafiti kuna uwepo wa majina hayo. Ufafanuzi wa baadhi ya majina haya ni kama ifuatavyo:

1. **Matogolo (Nje)** Jina hili hutolewa na wazazi kwa mtoto wa kiume ambaye amezaliwa nje ya ndoa au amezaliwa nje ya mazingira ya nyumbani kama shambani au sehemu nyingine.
2. **Mayila (Njia)** Jina hili hutolewa na wazazi kwa mtoto wa kiume au mtoto wa kike ambaye mama yake amepatwa na uchungu akiwa safarini njiani. Mtoto huyo hupewa jina hilo ili kusadifu mazingira halisi.
3. **Lubigili (Zizi)** Jina hili hupewa kwa mtoto wa kiume ambapo mama wa motto huyo alipatwa na uchungu akiwa zizini na kuamua kujifungua humo humo zizini. Jina hilo liliakisi mibaraka ya utajiri kwani zizi katika koo za Ginantuzu ni sehemu ya kutunzia mali (mifugo) hivyo ni ishara ya mali.

4. **Mapolu** (pori) Jina hili hupewa mtoto wa kiume ambaye mama yake ameshikwa na uchungu akiwa porini katika shughuli mbalimbali kama kuokota kuni, kulima, kutafuta mboga au chakula na kazi zingine. Mtoto anapopatikana katika mazingira hayo hupewa jina hilo.
5. **Mganga** (mhudumu wa hospitali) Jina hili hutolewa kwa mtoto wa kiume anayezaliwa katika mazingira ya hospitali kwani kwa desturi, koo za Ginantuzu hazikuwa na utamaduni wa kumpeleka mama mjamzito hospitali kwenda kujifungua kwa hiyo inapobidi mama huyo akajifungulia hospitalini mtoto huyo hupewa jina hilo na kama atakuwa mtoto wa kike huitwa kwa jina la **Yaya**
6. **Mongo** (mto) Jina hili hupewa kwa mtoto wa kiume ambaye mama yake amekutwa na uchungu wa kujifungua akiwa mtoni. Wakati mwingine jina hili huashilia nguvu alizo nazo mtoto aliyezaliwa kama jinsi mto ulivyo na nguvu.
7. **Mungulu** (mlima wa mawe) Jina hili hutolewa kwa mtoto wa kike aliyezaliwa mama yake akiwa katika mlima wa mawe katika shughuli mbalimbali kama kuokota kuni, kutafuta dawa na shughuli zingine nyingi. Kama itatokea akazaliwa mtoto wa kiume katika sehemu hiyo ataitwa **Mawe** au **Kiganga**
8. **Mageni** (mgeni) Ni jina analopewa mtoto wa kiume au wa kike wakati mama yake amejifungua mtoto huyo akiwa ugenini nje ya familia yake. Jina hilo pia wakati mwingine hujulikana kama “Bugeni” au “Ngeni”.

- 9. Mabala** (eneo kubwa la wazi) Jina hili hupewa mtoto na wazazi wake akiwa amezaliwa nje ya ndoa au nje ya eneo linalokaliwa na watu kama shambani au porini.

Matokeo ya utafiti huu yanadhihirisha kuwa mazingira yanayojitokeza wakati mtoto anazaliwa ni kigezo muhimu cha kilichozingatiwa katika kumpatia jina mtoto aliyezaliwa katika koo za Ginantuzu. Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina haya kwa kutumia kigezo cha mazingira yanayojitokeza kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantunzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.4.1.2 Majina ya Watu kwa Kigezo cha Wanyama

Kutokana na taarifa zilizotolewa na watafitiwa kwa njia ya hojaji na mahojiano, imegundulika kuwa kigezo cha wanyama hapo awali ndicho kilikuwa kigezo kikuu katika utoaji wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Matokeo ya utafiti huu yanaonesha kuwa majina yaliyotokana na wanyama ni pamoja na wanyama wa kufugwa, wanyama wa porini, ndege na wadudu kama ilivyooneshwa katika Jedwali namba. 4.1, 4.2 na 4.3 hapo juu. Utafiti pia umeonesha kuwa kigezo cha wanyama kama njia ya kutolea majina katika koo za Ginantuzu ndicho huathiri utoaji wa jina la mtoto. Hata hivyo, ingawa baadhi ya wanyama waliokuwa wanaizunguka jamii ya Ginantuzu walitoweka na kuhamia sehemu nyingine, majina ya wanyama hao yaliendelea kutolewa kwa watoto kama kumbukumbu ya urithi wa majina hayo

kutoka kwa waanzilishi wa majina hayo. Baadhi ya majina yanayotokana na wanyama ni pamoja na Mang'ombe, Ndulu, mhuli, Subi, Maige/Majige, Mbogo, Makolo, Sungwa, Masungwa, Gundu, Sayi, Chonza, Long'hwe, Matondo, Sanagu, Shenye, Tuma, Dudu/Sinhu, Saligungu, Lulenda, Shemeli, Ngoko na Zizi. Katika majina haya yaliyoorodhesha majina kama Mang'ombe, Ndulu, Sayi, Sanagu, Mhuli, Maige, Tuma, Long'hwe, Matondo, Masungwa, Chonza, Mbogo, Sungwa, Shenye na Lulenda yalionekana kutawala sana kwani kila kijiji kilichofikiwa na mtafiti majina hayo yaliweza kutajwa na watafitiwa. Hapa chini ni ufafanuzi wa baadhi ya majina hayo:

1. **Mang'ombe** (ng'ombe) Jina hili hupewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa kipindi wazazi wake wakiwa wafugaji wakubwa wa mifugo. Jina hilo ilitolewa kama kumbukumbu kwa wazazi hao kwa kazi waliyokuwa wanaifanya hapo kipindi hicho.
2. **Maige** (nzige) Jina hili alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake ikiwa mtoto huyo alizaliwa kipindi cha nzige kama kumbukumbu kwa wazazi wake katika ujio wa balaa la nzige kipindi husika. Kama mtoto wa kike alizaliwa katika kipindi husika mtoto huyo alipewa jina la **Nzige** au **Nyanzige**. Jina hili lilitolewa kwa mtoto kutokana na athari zilizofanywa na wadudu hao katika jamii husika.
3. **Long'hwe** (nyani) Jina hili alipewa mtoto wa kike na wazazi wake ikiwa mtoto huyo alizaliwa wakati wanyama hao wakipatikana kwa wingi. Licha ya kupatikana kwa wingi jina hilo aliweza kupewa mtoto husika kutokana na athari yoyote iliyofanywa na mnyama huyo kipindi mtoto huyo anazaliwa. Kama mama wa mtoto huyo

kipindi hicho alijifungua mtoto wa kiume, mtoto huyo alipewa jina la **Nguku**.

4. **Chonza** (kicheche) Jina hili alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake ikiwa mtoto huyo alizaliwa kipindi wanyama hao wakipatikana kwa wingi au kuwa athari ya mnyama huyo katika jamii husika kipindi anazaliwa mtoto huyo.
5. **Tuma** (tembo) Hili ni jina ambalo alipewa mtoto wa kike aliyezaliwa kipindi ambacho kulikuwa na tembo wengi katika sehemu husika. Wakati mwingine jina lili lilitolewa kwa mtoto si katika uwepo wa tembo wengi katika eneo husika bali hata ujio wa tembo katika eneo husika kuliweza kuathiri utoaji wa jina hilo kwa mtoto. Jina hili lilitolewa kwa mhusika kama heshima ya wanavyomheshimu tembo. Katika kipindi kile kile mtoto wa kiume aliyezaliwa hakuweza kupewa jina hilo bali alipewa jina la **Mhuli** wakimaanisha tembo.
6. **Sayi** (tai) Jina hili alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake aliyezaliwa katika kipindi cha upatikanaji wa tai wengi hasa kipindi cha kiangazi ambacho chakula cha ndege hao huadimika na kusambaa huko na huku kutafuta mawindo. Jina hili lilishamili sana katika jamii zilizokuwa zinakaa kandokando na mbuga za wanyama au jamii za wawindaji ambao ndege huyu walimtumia kama taa yao ya kujua aliko mnyama waliyemdhuru kwa sumu.
7. **Mbogo** (nyati) Hili ni jina ambalo alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake kama kumbukumbu za uwepo wa wanyama hawa katika eneo

husika au ishara ya kumpatia mtoto huyo awe na ujasiri kama alivyo mnyama huyo kwani mnyama huyo kwa aina fulani ana ujasiri sana mbele ya wanyama wenzake. Jina hili kwa mtoto wa kike anaitwa **Sibogo**.

8. Manoni (ndege) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa kipindi cha ndege wengi kupita kiasi. Ndege katika jamii ya Ginantuzu walikuwa na athari mbalimbali hivyo mtoto aliweza kupewa jina hilo pia si kwa upatikanaji wa ndege hao kwa wingi bali ni kwa ajili ya athari fulani ya ndege kikindi anazaliwa mtoto huyo.

9. Matondo (tumatu) Jina hili alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake mwaka mmoja au kipindi fulani baada ya ujio wa nzige. Kwa kawaida nzige walipofika katika maeneo fulani waliacha mayai chini ya ardhi katika eneo husika. Baada ya mwaka mmoja mayai hayo yalianguliwa watoto wa panzi/nzige (tunutu). Hivyo, watoto wa kiume waliozaliwa kipindi hiki cha nunutu walipewa jina la hilo na jina **Tondo** alipewa mtoto wa kike wakimaanisha mtoto wa panzi/nzige katika lugha ya Ginantuzu.

10. Gundu (mdudu) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa kipindi wadudu hawa wanapatikana kwa wingi katika eneo husika. Wakati mwingine mtoto aliweza kupewa jina hilo kutokana na athari fulani ya mdudu huyo katika jamii husika kwani mdudu huyo ni mdogo na alikuwa na tabia ya kutoa harufu kali sana pindi

anapohisi kusogelewa au kuguswa na kitu kingine kama njia mojawapo ya kujilinda na maadui zake. Kama hajahisi kuguswa hakuwa na harufu yoyote.

11. Shenye (senene) Ni jina alilopewa mtoto wa kiume wa wazazi wake wakiashiria kuwa mtoto huyo alizaliwa kipindi cha senene wengi ambao walikuwa na athari fulani fulani katika jamii ya Ginantuzu.

Kutokana na data ziliyowasilishwa hapo juu zinadhihirisha kwamba, baadhi ya majina ya jamii katika koo za Ginantuzu yanayotumika maana zake zimepatikana kutokana na kigezo cha wanyama wanaopatikana katika mazingira wanayoishi. Wanyama hao kwa njia moja au nyingine wana athari mbalimbali katika mazingira wanamoishi waanzilishi wa majina hayo. Matokeo ya utafiti huu yanadhihirisha kuwa wanyama wanaopatikana katika mazingira waishio jamii husika ni kigezo muhimu kilichozingatiwa na wanajamii katika kumpatia jina mtoto aliyezaliwa katika koo za Ginantuzu. Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina haya kwa kutumia kigezo cha wanyama waliojitokeza kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantunzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.4.1.3 Majina ya Watu kwa Kigezo cha Vitendea Kazi Wanavyotumia

Kama tulivyobainisha hapo mwanzo kuwa baadhi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu yanatokana na majina ya vitendea kazi wanavyotumia jamii husika. Mtafiti katika kuchambua data zilizokusanywa uwandani akiongozwa na nadharia ya uumbaji

amebaini kuwa, vitendea kazi ni mojawapo ya vigezo vya utoaji wa majina. Kwa mujibu wa watafitiwa 28 kati ya 80 waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya hojaji na mahojiano kama ilivyoonesha katika Jedwali Na. 4.4 hapo mwanzo walisema kuwa, utolewaji wa majina hayo hufungamana na muktadha maalum ambao unaweza kuwa wa utumiaji au utengenezaji wa vitendea kazi hivyo.

Baadhi ya majina ya asili yaliyoshamili kutokana na vitendea kazi ni pamoja na Magembe, Isonga, Kasheto, Koloboi, Mapanga, Mbasa, Ilanga, Chenge, Nhunda, Nungu, Machimu, Izengo, Kisabo, Cheyo, Buta, Mawe, Lukago, Kasuka, Sululu na Lubiga. Miongoni mwa majina haya, majina yaliyoweza kupatikana karibu kila kata na kila kijiji ni pamoja na Magembe, Isonga, Ilanga, Kasuka, Mbasa/shoka, Lukago, Kisabo na Mawe.

Hata hivyo kwa mujibu wa watafitiwa walieleza kuwa utoaji wa majina kwa watoto kwa kuangalia kigezo cha vitendea kazi umepungua kwa kiasi kikubwa kwani watoto wanaozaliwa kipindi hiki wanapewa majina yasiyo ya asili na kuacha majina ya asili. Mtafitiwa mmoja alidai kuwa majina hayo yamepungua kutokana na mabadiliko ya sayansi na teknolojia kwani baadhi ya vitendea kazi vilivyokuwa vinatumika kutolea majina kwa sasa zimebadilika. Kubadilika huku kumeathiri kwa kiwango kikubwa utoaji wa majina kwa kigezo cha vitendea kazi. Hapa chini ni ufafanuzi wa baadhi ya majina yaliyotokana na kigezo cha vitendea kazi.

- 1. Magembe** (majembe) Jina hili lilitolewa kutokana na upatikanaji wa kitendea kazi hicho au kutokana na wazazi wa mtoto huyo kuwa watumiaji wazuri wa kitendea kazi hicho kwani katika jamii ya Ginantuzu jembe ndio kilikuwa kitendea kazi kikuu.

2. **Isonga** (mshale) Hili ni jina ambalo alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake ambaye alizaliwa kipindi cha kutengeneza mshale au wakati mwingine mshale husika ulikuwa na athari yoyote katika kuzaliwa kwa mtoto husika. Wakati mwingine mtoto aliweza kupewa jina hilo kuashiria ushujaa atakaokuwa nao hapo mbele kwa sababu mshale ulikuwa silaha za kivita.
3. **Ilanga** (fimbo) Jina hili alipewa mtoto wa kiume aliyezaliwa kipindi cha kutayarisha fimbo kama silaha. Wakati mwingine fimbo hiyo iliathiri kwa njia moja au nyingine katika kuzaliwa kwa mwanzilishi wa jina hilo. Mzee Manyatula mmoja wa watafitiwa alisema kuwa, baba yake aliitwa jina la Ilanga baada ya mama yake kushindwa kujifungua chini ya usimamizi wa wakunga wa kike mpaka wanaume wakiwa na fimbo kumchalaza mpaka akajifungua salama. Baada ya kujifungua wanawake wenzake wakawa wanamtania kuwa ‘kujifungua kwako mpaka fimbo’ na mtoto huyo aliyezaliwa aliitwa ‘Ilanga’ ikimaanisha fimbo.
4. **Kasuka** (jembe) Jina hili alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake kipindi cha kutayarisha majembe tayari kwa kilimo. Wakati mwingine jina hili aliweza kupatiwa mtoto kama ishara ya ukulima hodari hapo mbeleni.
5. **Mbasa** (shoka) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa wakati mama yake akifanya kazi ya kusena au kupasua kuni au kukata miti porini kwa kutumia kitendea kazi hicho. Kama yalivyo majina mengine jina hili aliweza kupewa mtoto kuashiria au

kutabiri uchapakazi wa mtoto huyo hapo mbeleni kama kilivyo kifaa chenyewa.

6. **Lukago** (zindiko) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye kuzaliwa kwake kulikuwa na matatizo yaliyosababishwa na mama kukanyaga mitego. Hivyo ili kuzaliwa salama ilibidi kufuata miamba wa miti shamba (wanganga) kwa ajili ya kutegua mitego hiyo na baada ya kuzaliwa mtoto huyo alipewa jina hilo la zindiko yaani Lukago ili asiathirike tena na mitego mingine.
7. **Kisabo** (kibuyu) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa kipindi mama yake akiwa ama anatengeneza kibuyu au kipindi cha uvunaji wa vibuyu au wakati wa kiangazi kikali ambapo akina mama wakati wote walikuwa wanatembea na vibuyu kwa ajili ya kutafuta maji. Wakati mwingine jina hilo lilitokana na tabia ya mama kuwa anapendelea kubeba kibuyu wakati wa kufuata maji kipindi cha ujauzito wa mtoto husika.
8. **Mawe** (mawe) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume ambaye ama mama yake alishikwa na uchungu akiwa mlimani au alizaliwa wakati mama yake akiwa anasaga unga katika mawe kwani kipindi cha zamani mashine za kusaga unga zilikuwa ni mawe makubwa yaliyotengenezwa kwa ustadi mkubwa na kutumiwa kama mashine zilizoendeshwa na akina mama peke yao. Wakati mwingine mtoto aliweza kupewa jina hilo kutokana na mama yake kutokuwa na tatizo lolote kipindi chote cha ujauzito wa mtoto huyo na kupewa jina la Mawe yaani imara kama jiwe.

- 9. Chenge** (kijinga cha moto) Jina hili alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake ambaye alizaliwa ama kwa wakunga waliomhudumia mzazi kutumia kifaa hicho (chenge) kama nyenzo ya kupata mwanga kwa ajili ya kuona kutokana na ukosefu wa taa kipindi hicho au wakati anazaliwa mtoto huyo kulikuwa na vimulimuli vingi nje vilivyojulikana kwa jina hilo la chenge vilivyotumiwa na wachawi au miujiza fulani kuleta athari fulani.
- 10. Izengo** (miti ya kujengea) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa katika kipindi cha kuandaa miti ya kujengea nyumba ama amezaliwa sehemu ambayo miti hii ya kujengea nyumba imekusanywa na kuhifadhiwa. Kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa hapo zamani nyumba karibu zote zilijengwa kwa kutumia miti. Sayansi ya kutumia matofari ya udongo na saruji haikuwepo kabisa.

Kutokana na orodha ya majina yaliyowasilishwa hapo juu inadhihirisha kwamba baadhi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu yanayotumika maana zake zinahusiana na majina ya vitendea kazi ambazo zilipatikana kwa wingi katika mazingira wanamoishi waanzilishi wa majina hayo. Matokeo ya utafiti huu pia yanadhihirisha kuwa vitendea kazi ni kigezo muhimu kilichozingatiwa katika kumpatia jina mtoto aliyezaliwa katika koo za Ginantuzu. Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina haya kwa kutumia kigezo cha vitendea kazi vilivyopatikana katika mazingira waishio, kulitimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za

Ginantunzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.4.1.4 Majina ya Watu kwa Kigezo cha Mimea Inayopatikana

Mimea inayopatikana katika mazingira waishio koo za Ginantuzu ni kigezo kingine ambacho kinasababisha kutolea majina ya asili katika jamii husika. Kutokana na taarifa zilizotolewa na watafitiwa kwa njia ya hojaji na mahojiano ikiongozwa na nadharia ya uumbaji, imebainika kuwa kigezo hiki kilichangia kwa kiasi fulani katika kuteua majina ya asili katika jamii husika. Matokeo yanaonesha kuwa watafitiwa 28 kati ya 40 wenye umri kati ya miaka 55-85 wanasema kwamba majina haya yalitolewa kwa waanzilishi ama kwa kuhusishwa kwa umbile la mtoto na mimea husika inayopatikana katika mazingira husika. Jedwali namba 4.19 hapa juu limebainisha uwepo wa baadhi ya majina hayo. Majina ya mimea yalijumuisha mimea ya asili na mimea isiyo ya asili. Hoja hii pia imeungwa mkono na Boas (1964) anapoeleza kuwa majina ya asili katika jamii ya Kwakiutul India yanaweza kutokana na sura ya nchi katika eneo husika. Baadhi ya mifano ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu ni pamoja na Nsongoma, Lukonge, Magaka, Ngwandu, Katani, Mchele, Gagi, Buluba, Manyanya, Makalanga, Malando, Malegi, Busiga, Machungwa, Lumala na Mhindi. Miongoni mwa majina haya majina yanayotokea sana karibu kila kata iliyofikiwa na mtafiti ni pamoja na Ngwandu, Buluba, Malegi, Machungwa, Makalanga, Nsongoma, Lukonge, Mchele na Malando. Hivyo, majina hayo yalitolewa na jamii husika ili kutunza kumbukumbu ya mimea hiyo kuwa ilipata kuwepo hapo zamani katika jamii husika. Hapa chini ni ufafanuzi wa baadhi ya majina hayo.

1. **Ng'wandu** (mbuyu) Jina hili alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake ambaye amezaliwa ama akiwa na afya bora kama ulivyo mbuyu au mtoto huyo amezaliwa katika mti huo au mazingira ambayo mimea hiyo inapatikana kwa wingi.
2. **Buluba** (pamba) Jina hili hupewa mtoto wa kiume ambaye amezaliwa kipindi cha kupanda au kuvuna pamba na wakati mwingine jina hilo lilitolewa kwa mwanzilishi ikiwa pamba imewezesha kwa njia moja au nyingine katika kupatikana kwa mtoto huyo.
3. **Malegi/Kalegi** (ulezi) Hili ni jina ambalo hutolewa kwa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa katika maandalizi ya shamba la ulezi au alizaliwa katika shamba la ulezi. Kama yalivyo majina mengine yaliyotajwa hapo juu jina hili pia liliweza kutolewa kwa mtoto ikiwa ulezi kwa njia moja au nyingine umechangia kwa mama wa mtoto au mtoto mwenyewe kitu fulani katika maisha yake.
4. **Machungwa** (machungwa) Jina hili alipewa mtoto wa kiume aliyezaliwa kipindi cha msimu wa machungwa au mama yake akiwa na ujauzito alipendelea sana kula machungwa wakati mwingi. Hali hii ya kupendelea kula chakula fulani hujitokeza kwa akina mama wengi.
5. **Makalanga** (karanga) Hili ni jina ambalo lilitolewa kwa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa kipindi cha shughuli za kupanda au kuvuna karanga. Wakati mwingine jina kama hilo lilitolewa kwa mtoto ikiwa mama yake alikuwa anapendelea sana kula karanga kipindi cha ujauzito wa mtoto huyo.

6. **Nsongoma** (mchongoma) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye mama wa mtoto katika kipindi cha kuzaliwa kwa mtoto huyo alijisikia uchungu kupita kiasi. Uchungu huo alifananisha na uchungu wa mzizi wa mchongoma wakati mwingine mtoto huyo alizaliwa katika miti ya michongoma.
7. **Lukonge** (jamii ya katani) Hili ni jina ambalo alipewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa katika maandalizi ya zao hilo au alizaliwa katika sehemu ambayo mimea hiyo inapatikana kwa wingi.
8. **Mchele** (mpunga/mchele/wali) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa kipindi cha shughuli za kilimo cha mpunga au mavuno ya mpunga. Wakati mwingine jina hilo lilitolewa kwa mtoto aliyezaliwa katika shamba la mpunga. Kwa mujibu wa watafitiwa pia walisema kuwa kwa kuwa hata mchele na wali kwa Ginantuzu hujulikana kama mchele mtoto pia anaweza akapewa jina hilo kutokana na mama yake kupendelea kula wali na kukataa vyakula vingine kipindi akiwa mjamzito.
9. **Malando** (majani ya viazi vitamu) Hili ni jina lililotolewa kwa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa wakati wa maandalizi ya kulima au kuvuna viazi vitamu shambani.
10. **Gagi** (muwa wa bua la mtama au mahindi) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa kipindi cha mavuno ya mtama. Kipindi hiki mabua ya mtama yalitumika kama mbadala wa muwa kutokana na kutokuwa na miwa kipindi hicho. Jina hili pia lilitolewa kwa mtoto kipindi mama wa mtoto huyo alipendelea kula sana miwa ya

mabua almaarufu kama ‘Magagi’ kipindi hicho hata mtoto aliyezaliwa alipewa jina hilo la ‘Igagi’.

Matokeo ya utafiti huu yanaonesha wazi kuwa majina hayo yalitolewa kutokana na kigezo cha mimea mbalimbali iliyopatikana katika jamii husika. Majina haya yalitolewa kwa lengo la kuweka kumbukumbu mbalimbali za mimea iliyopata au kuwepo katika jamii husika. Hivyo, hakuna shaka kabisa kuwa, koo za Ginantuzu ziliweka kumbukumbu ya mimea iliyopatikana kupitia utoaji wa majina kwa watoto wao. Majina hayo huwa na maana tu kwa jamii ya Ginantuzu na mtoto anayepewa jina la aina hiyo kutambuliwa kuwa yeye ni Mnyantuzu kutokana na jina la Ginantuzu linalomtambulisha kwa jamii yake.

4.4.2 Kigezo cha Utani

Utani ni maneno ya dhihaka au ni tabia ya watu kufanyiana masihara kwa lengo la kuambiana ukweli au kuimarisha uhusiano wao. Kutokana na mbinu ya hojaji na mahojiano, Jedwali namba. 4.23 hapo juu linaonesha kuwa jumla ya watafitiwa 10 kati ya 80 sawa na asilimia 12.5 wamebaini uwepo wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu yanayotokana kigezo cha utani. Kutokana na taarifa zilizochambuliwa na mtafiti akiongozwa na nadharia ya uumbaji kupitia njia ya hojaji na mahojiano kwa watafitiwa, imegundulika kuwa kigezo cha utani hapo awali ndicho kilikuwa kigezo kikuu katika utoaji wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Watafitiwa walieleza kuwa majina yaliyotokana na sababu za utani mengi yao yanatolewa kwa watu wazima na machache sana hutolewa kwa watoto wadogo na wanawake. Watafitiwa walidai kuwa majina hayo ya utani yalipatikana kwa wahusika kwa kujiita wao

wenyewe, kutaniwa na watu wengine kulingana na tabia zao, matendo ya mhusika, mwonekano wa mhusika na hata upendeleo wa mtu fulani katika mambo yake. Baadhi ya watafitiwa hao walisema kuwa, wanaojiita majina hayo wanataka kujionesha, kujitukuza na kujisifia kwa mambo fulani fulani wanayoyafanya kama kuoa wanawake wengi, kuwa na uchumi mzuri, kuwa na nguvu za kimiujiza, kuwa na watoto wengi, kuwa na amri katika familia yake, nguvu walizonazo, udhaifu walionao na maumbile waliyonayo. Baadhi ya majina ya asili yaliyoshamili kutokana na utani ni pamoja na Mlyakado, Bugotabululu, Mkanyabilu, Nkonombuli, Mlyahilu, Idukila, Nteminyanda, Ng'ogelashida, Kanzikalulu, Ndekeja, Nsamandito, Kulubone, Kitolele, Kidabuka, Mtenenhe, Nyanzamawe, Kilyabiye na Kilunguja. Katika majina haya yaliyoorodheshwa hapa juu, majina kama Bugotabululu, Mkanyabilu, Nyanzamawe, Kitolele, Mlyahilu, Kilunguja na Kulubone yameonekana kutumiwa sana katika koo za Ginantuzu kwani karibu kila kata iliyofikiwa na mtafiti kuna uwepo wa majina hayo.

Ufafanuzi wa baadhi ya majina haya ni kama ifuatavyo:

1. **Bugotabululu** (dawa chungu) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume na watu au amejiiita yeye mwenyewe baada ya kuwa na tabia na matendo yanayofananishwa na dawa chungu. Jina hilo anaweza akawa amejipachika mwenyewe baada ya kulipenda jina hilo naye akaamua afananishwe na dawa hiyo au amepewa na watu wengine baada ya kuona tabia na matendo ya mtu huyo yanashabikiana na hiyo dawa.
2. **Mkanyabilu** (mtongoza weupe) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye mwanzilishi wa jina hili alikuwa mtu wa kujisifia sana hasa kwa

swala zima la kutongoza wanawake. Yeye alikuwa anatongoza wanawake weupe tu kama ishara ya kukubalika katika jamii hiyo. Mwanamke mweupe katika jamii ya Ginantuzu hapo mwanzo alionekana kuwa na thamani na heshima yake na hata kwa wanaume wa kuja kumtongoza ilikuwa kwa vijana tu wanaukubalika kwa kiasi kikubwa na jamii yake. Kwa mwanaume yeyote aliyeweza kumtongoza mwanamke huyo na kukubaliwa ilimpelekea mwanaume huyo kujizolea sifa na heshima kubwa kwa jamii na njia mojawapo ya kujitangaza ilikuwa kujibatiza jina kama hilo ili liendane na heshima aliyokuwa nayo.

3. **Nyanzamawe** (ziwa la mawe) Hili ni jina analopewa au kujiita mtoto wa kiume ambaye anajifananisha na kitu ambacho ni cha nasibu. Nyanzamawe lenye maana ya ziwa la mawe ni jina la linalotumia lugha ya picha. Mtu mwenye jina hili huwa na sifa ya kutoshindwa kwa kila jambo.
4. **Kitolele** (namna anavyooa) Jina hili alipewa au alijiita mwanaume ambaye alikuwa na tabia ya kuoa wanawake wengi kupita uwezo alio nao. Ingawa jamii katika koo za Ginantuzu zilikuwa na desturi za kuoa wanawake zaidi ya mmoja, uoaji huo ulifuata uchumi wa mtu na si vinginevyo. Kwa mwanaume ambaye hakuwa na uchumi mkubwa na akawa na tabia hiyo ya kukusanya wake wengi kupita uwezo wake, jina hilo lilisadifu matendo anayoyafanya.
5. **Mlyahilu** (mla mapema) Hili ni jina alilopewa au alilojiita mwanaume aliyekuwa na amri kali kwake ambako aliwasihi wapishi

(wanawake) katika familia yake kupika na kula mapema bila kujali uwingi wa shughuli zilizopo katika familia yake. Ni mwanaume aliyetaka chakula hasa cha jioni kiliwe kwa muda alioupanga yeye na si vinginevyo. Mwanaume kama huyo alipewa au alijiita kwa jina hilo.

6. **Kilunguja** (mfariji) Jina hili alipewa mtu aliye na tabia ya kuwafanya watu waweze kufarijika kwa namna moja au nyingine kutokana na misongo mbalimbali ya kifamilia. Jina hili hasa walipewa hasa wasanii ambao huwapatia wanajamii burudiko mbalimbali. Mfano mzuri aliyestahili jina hili ni manju, mwimbaji, malenga, mpenda matani na ambaye hachukii hata kama umtania kiasi gani.
7. **Kulubone** (kua uyaone) Hili ni jina ambalo alipewa mtoto na wazazi wake au mtu mzima alijiita likimaanisha kuwa duniani kuna kila aina ya raha na shida na kuyaona hayo yote mpaka ukue. Kulubone ni msemu unaotumiwa na jamii ya Ginantuzu ukimaanisha kuwa jinsi binadamu anavyokuwa ndiyo anavyoiona dunia ilivyo na mtu mwenye jina hilo hujipachika akimaanisha amepitia magumu mengi ya dunia na kama ni mtoto atakuwa amepewa jina hilo kwa kurithi tu kutoka kwa mwanzilishi wa jina hilo.
8. **Nsamandito** (kuhama ni kazi ngumu) Hili ni jina la kujiita au kupachikwa kwa mwanaume aliye mtu mzima baada ya mwanaume huyo kung'ang'ania sehemu moja ambayo wanafamilia karibu wote wanataka kuhama mahali pale kwa ajili ya kero mbalimbali

walizozichukia mahali hapo. Mwanaume huyo baada ya kushawishiwa na familia yake kuhama alipendelea kusema kuwa kuhama ni kazi ngumu yaani kwa lugha ya Ginantuzu ni ‘nsamandito’ hivyo baada ya muda kupita msemu huo ukawa jina lake kwa kupachikwa au kujiita.

9. **Ng’ogelashida** (anaoga kukiwa na shida) Jina hili alipewa au alijipa mwanaume ambaye hana tabia ya kuoga mara kwa mara na kama ataonekana kuoga labda anashida fulani au anataka kusafiri kwenda mahali fulani. Wanaume wa namna hii walikuwa wanazongwa na shughuli za kiuchumi au kifamilia kiasi kwamba hata muda wa kuoga walikuwa hawauoni na mwisho watu walimwiita au alijiita kwa jina hilo.
10. **Mlyakado** (mla kidogo) Hili ni jina alilopewa mtu akiwa na tabia ya kutopenda kula sana yaani akikaa kula hata kama chakula ni kitamu namna gani anakula kidogo tu na kuwaacha wengine wanaendelea na zoezi la kula na mwisho watu au yeye anajiita mla kidogo (Mlyakado).

Majina yote yaliyorodheshwa hapo juu na mengine mengi yaliyo katika Jedwali namba 4.16 yanadhihirisha kwamba baadhi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu yanayotumika, maana zake zinahusiana na majina ya utani ambayo watu wanataniwa au wanajibatiza wenyewe kwa njia ya utani ili kuonesha umaarufu fulani katika jamii husika. Matokeo ya utafiti huu yanadhihirisha kuwa utani unaojitokeza katika jamii ni kigezo kilichozingatiwa katika kumpatia jina mtoto aliyezaliwa katika koo za

Ginantuzu. Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina haya kwa kutumia kigezo cha utani unaojitokeza kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantunzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.4.3 Kigezo cha Matukio

Kama ilivyoielezwa hapo mwanzo kuwa matukio ni mambo yote yanayojiri katika jamii. Mambo hayo yanaweza yakailitea jamii husika furaha au huzuni. Matukio ni mojawapo ya mambo yanayoathiri utoaji wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Kama Jedwali namba 4.23 linavyoonesha hapo juu kuwa jumla ya watafitiwa 10 sawa na asilimia 12.5 walisema kuwa jamii katika koo za Ginantuzu zinatoa majina ya asili kutokana na matukio mbalimbali kama vile matukio ya vita, matukio ya majanga, matukio ya mungu na matukio ya vipindi au misimu. Matukio hayo ndani yake yamebeba kumbukumbu muhimu katika jamii husika kama Ali (2016) alipotafiti majina ya watu wa Pemba. Majina yaliyotokana na matukio ya vita kwa mujibu wa watafitiwa tuliowafikia ni pamoja na Bulugu, Mayombo, Shigele, Mapigano, Ntambi na malugu. Majina haya hupewa watoto ambao huzaliwa katika vipindi vya vita. Vita hivyo vinaweza kuwa vya ndani au nje ya familia, ukoo, jamii au taifa. Kwa mfano jina Mayombo ni kijana aliyezaliwa kipindi cha vurugu kubwa ndani ya familia au ukoo wakati jina kama Shigela ni jina ambalo hupewa kijana aliyezaliwa kipindi cha vita ya Wamasai na jamii ya Ginantuzu kipindi kukiwa na uhasama mkubwa ndani ya jamii hizi mbili. Kutokana na taarifa zilizotolewa na watafitiwa kwa njia ya hojaji na

mahojiano, imegundulika kuwa majina yanayotokana na sababu za matukio mengi yao yanatolewa kwa watoto wa kiume. Watafitiwa walidai kuwa majina hayo hupatikana kwa wahusika kwa kuitwa na wazazi wao baada tu ya kuzaliwa huku wakiambatana na tukio husika. Wakati mwingine majina haya hupewa watoto bila tukio kwa kurithi kutoka kwa wazazi wao. Dai hili la majina ya asili yanayotokana na matukio linaungwa mkono na Omari (1966) alipotafiti majina katika kabila la Chasu aliposema kuwa majina yanayotokana na matukio hubeba kumbukumbu katika jamii. Majina mengine ni yale yanayotokana na matukio ya Mungu mfano Mpina, Makoye, Mlekwa, Mashaka, Maduhu, Masalu, Malongo, Mboje, Ndongo, Ngeme/Mageme na Njile.

Katika jamii hii pia yapo majina ya asili yanayotokana na matukio ya majanga. Majina kama Maige, Nyanzala, Manoni, Matondo, Makula, Mayala, Mbilizi, Shenye na Nyanzige yanatokana na matukio ya majanga. Vile vile yapo majina yanayotokana na matukio yanayoletwa na misimu/vipindi. Baadhi ya majina hayo ni pamoja na Mabula, Nzumbi, Mbula, limi na Kabula. Hapa chini ni ufafanuzi wa baadhi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu yaliyotokana na kigezo cha matukio mbalimbali.

1. **Bulugu** (vita) Hili ni jina ambalo alipewa mtoto wa kiume ambaye amezaliwa katika kipindi cha vita yoyote ile iliyotokea katika jamii husika. Hapo mwanzo vita iliyoshamiri sana katika jamii ilikuwa ni vita ya wasukuma na wamasai. Kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa, kwa kuwa wanyantuzu walikuwa ni wakulima na wafugaji, kabila la kimasai ambalo lilijikita na ufugaji wanyama tu nalo lilikuwa

linaamini kuwa ng'ombe wote katika sehemu nyingine wanakotembelea na kuziona ni zao. Ng'ombe hizo ziko kimamakosa hivyo, waliamua kufunga safari na kuzifuata kwa nguvu. Walipofika Unyantuzuni walikutana na Wanyantuzu ambao hawakuwa tayari kupokonywa ng'ombe wao hivyo vita kali ilizuka. Kipindi hicho cha vita kama kulikuwa na mtoto wa kiume aliyezaliwa aliitwa 'Bulugu' au 'Malugu'.

2. **Mayombo** (vurugu) Jina hili alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake ambaye alizaliwa siku au kipindi cha vurugu ya kijamii au kifamilia au muda mfupi baada ya kipindi hicho cha vurugu. Kwa mujibu wa watafitiwa jina hili alipewa hasa na upande wa mama mzazi ili kuweka kumbukumbu vurugu aliyokumbana nayo kipindi akiwa mjamzito au kipindi cha kuzaliwa kwa mtoto huyo. Watafitiwa pia walisema kuwa jina hili linaweza kuwa 'Kayombo' kama vurugu iliyotokea ni ndogo.
3. **Shigela** (masai) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa siku ambayo Wamasai wamefanya tukio lolote katika jamii ya Ginantuzu. Mmasai kwa mujibu ya watafitiwa alikuwa anaweza kufanya tukio la kuiba ng'mbe na kuondoka, Kuvamia sehemu na kufanya madhara kwa raia bila kuiba chochote au kuvamia sehemu na kufanya madhara kwa jamii na kuiba kile atakachoona kinamfaa. Hivyo mtoto aliyezaliwa kipindi hicho aliweza kupewa jina hilo. Ikumbukwe kuwa si kila mtoto wa kiume aliyezaliwa siku au kipindi kile alipewa jina la Shigela na si kila mtoto aliyepewa jina la Shigela alizaliwa kipindi

hicho cha tukio, la bali wengine walipewa majina hayo kwa kurithi kutoka kwa waanzilishi wa majina hayo.

4. **Mihayo** (maneno) Jina hili hupewa mtoto wa kiume au wa kike na wazazi wake wakiashiria kuwa kipindi mama yake akiwa mjamzito alikumbana na msukosuko wa vita vya maneno toka ama kwa ndugu, jamaa, jamii au hata familia yake kiasi kwamba mama huyo alipata wakati mgumu sana kwa kipindi chote cha kujifungua kwa mtoto huyo. Hivyo baada ya kujifungua ilibidi mtoto huyo ampatie jina hilo ili kusadifu yaliyompata kipindi cha ujauzito kama kumbukumbu.

5. **Makoye** (matatizo) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume na wazazi wake ambaye. Amezaliwa katika kipindi cha matatizo ama dhiki kubwa katika familia aliyozaliwa. Dhiki hiyo kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa inahusishwa na mambo ya msiba. Kwa mfano kama mtoto huyo alizaliwa akakuta mfululizo wa vifo kwa watoto waliomtangulia aliweza kupatiwa jina hilo au kama mtoto huyo atazaliwa na kukumbwa na dhiki kubwa ya maradhi kwa kipindi kirefu pia aliweza kupatiwa jina hilo.

6. **Mpina** (yatima) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye amezaliwa na kukuta baadhi ya wazazi wake wamefariki au amezaliwa baada ya kipindi kidogo tu kabla hajapewa jina akachwa na wazazi wake na kubaki yatima. Hivyo walezi waliobaki hulazimika kumpa jina la Mpina likiwa na maana ya yatima.

7. **Malongo** (udongo) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa akakuta Watoto waliomtangulia kuzaliwa katika tumbo la mama yake wamefariki. Kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa kwa imani ya jamii ya Ginantuzu hali kama hiyo ikitokea wazazi walilazimika kumpatia jina hili ili kuomba kwa Mungu wao hali kama hiyo isijirudie kwa mtoto huyo aliyepewa jina hilo. Majina mengine yaliyowakilisha ombi hilo kwa Mungu katika koo za Ginantuzu ni pamoja na Mashaka, Maduhu, Masalu/Salu, Ndongo/Malongo, Mageme/Ngeme, Mboje, Ndalahile na Njile.
8. **Maige** (nzige) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa katika tukio au balaa la nzige. Kwa mtoto wa kike aliyezaliwa katika tukio hili alipewa jina la 'Nyanzige'. Majina mengine yaliyohusishwa na tukio hili la nzige ni pamoja na 'Matondo' kwa wanaume na 'Tondo' kwa mwanamke. Majina haya katika koo za Ginantuzu yalitolewa kwa baadhi ya watoto wao kama ukumbusho wa tukio husika hapo baadaye. Kama majina mengine yalivyo, si watoto wote walipewa majina hayo bali wengine walipewa majina mengine kulingana na upendeleo wa wazazi wao waliowapa majina hayo.
9. **Mabula** (mvua) Jina hili hupelewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa katika tukio ya mvua kubwa au mwaka wa mvua nyingi ambayo iliweza kuiathiri jamii katika sehemu husika. Kwa mtoto wa kike aliyezaliwa katika tukio hilo hakuweza kupewa jina la Mabula bali alipewa jina la 'Mbula' au 'Kabula'. Kwa mujibu wa watafitiwa walieleza kuwa majina hayo yalitolewa kwa watoto ili kuweka kumbukumbu kwa

jamii husika ya tukio la mvua kubwa lililotukia. Kumbukumbu hiyo iliwasaidia kujua muda wa matukio yaliyopita kwani hawakuwa na tarehe sababu wengi wao hawakujua kusoma na kuandika.

10. **Mayala** (njaa) Hili ni jina ambalo alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake ambaye alizaliwa katika baa la njaa kubwa ambayo ilikuwa haijatokea katika kipindi kirefu cha maisha yao. Kwa mtoto wa kike aliyezaliwa katika tukio hilo alipewa jina la 'Nyanzala'. Kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa kipindi cha nyuma tukio la njaa lilikuwa geni sana kwa jamii. Kama mwaka ukatokea ukawa na njaa kwa jamii nzima jamii husika ilibidi kuweka kumbukumbu. Baadhi ya njia za kutunzia kumbukumbu ilikuwa ni majina njia ambayo ilipendwa na kutumiwa zaidi kuliko njia nyingine.
11. **Shenye** (senene) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa katika tukio au Balaa la senene. Kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa senene hapo awali walikuwa ni kitoweo kwa jamii lakini kulikuwepo na baadhi ya vipindi senene walikuja kwa wingi na kusababisha athari kubwa kwa baadhi ya mazao kama mtama na ulezi. Kwa kuwa kipindi hicho zao kuu la chakula lilikuwa mtama na ulezi ilipotokea wadudu hao wakawepo kwa wingi na kusababisha athari iliwabidi waweke kumbukumbu. Jina Shenye ni kigezo kilichotumiwa kutolea majina ya asili katika koo za Ginantuzu.
12. **Mbilizi** (viwavijeshi) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume aliyezaliwa katika tukio la viwavijeshi ambavyo viliathiri mazao kwa jamii. Viwavi ni

wadudu jamii funza wanaotembea kwa makundi na kushambulia mazao usiku na mchana. Ilipotokea wadudu hawa wakaja kwa wingi na kuathiri eneo kubwa la jamii huweza kuweka kumbukumbu kupitia majina.

Baadhi ya majina yaliyowasilishwa hapo juu yanadhihirisha kuwa matukio ni kigezo mojawapo kilichotumiwa na jamii katika koo za Ginantuzu kutolea majina ya asili. Majina hayo yanatunza kumbukumbu ya matukio yaliyowahi kutokea katika jamii husika. Matokeo ya utafiti huu yanadhihirisha kuwa matukio yanayojitokeza katika jamii wakati mtoto anazaliwa ni kigezo kilichozingatiwa katika kumpatia jina mtoto anayezaliwa katika koo za Ginantuzu. Hivyo basi, kupatikana kwa majina haya kwa kutumia kigezo cha matukio yanayojitokeza katika jamii kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantunzu.

4.4.4 Kigezo cha Mahusiano katika Familia

Mahusiano ni hali ya kushirikiana au kutoshirikiana katika mambo mbalimbali katika jamii ya watu. Mahusiano yanaweza kuwa mazuri (kushirikiana) au mabaya (kutoshirikiana). Mahusiano katika familia ni moja kati ya kigezo kingine kilichopelekea watu kupewa majina katika koo za Ginantuzu. Watafitiwa 8 ambao ni sawa na asilimia 10 walibainisha hayo. Katika utafiti huu imebainika kuwa majina yaliyo mengi katika koo za Ginantuzu yametokana na mahusiano yaliyopo ndani ya familia na jamii kwa ujumla. Majina ya aina hii yanaeleza mahusiano halisi yaliyo katika jamii husika. Majina haya yanaweza kuwa na lengo la kueleza hali ya upendo,

amani, furaha, chuki, ugomvi, mgogoro na migongano katika jamii husika. Katika jamii ya Ginantuzu utafiti umebaini kuwa kuna majina ya watu yaliyotolewa kwa watoto kwa kuzingatia kigezo cha mahusiano katika familia. Watafitiwa 8 ambao ni sawa na asilimia 10 walibainisha hayo. Baadhi ya majina yanayopatikana kwa kigezo cha cha mahusiano katika familia ni pamoja Mayombo, Mlekwa, Lusangija, Mpejiwa, Oleng'wa, Mihayo, Buki, Mpelwa, Matulanya na Maseko. Hapa chini ni ufafanuzi wa baadhi ya majina hayo majina hayo.

1. **Mayombo** (vurugu) Jina hili alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake ambaye alizaliwa siku au kipindi cha vurugu ya kijamii au kifamilia au muda mfupi baada ya kipindi hicho cha vurugu. Kwa mujibu wa watafitiwa jina hili hutolewa hasa na wazazi wa upande wa mama mzazi ili kuweka kumbukumbu ya vurugu aliyokumbana nayo kipindi akiwa mjamzito au kipindi cha kuzaliwa kwa mtoto huyo. Watafitiwa pia walisema kuwa jina hili linaweza kuwa Kayombo kama vurugu iliyotokea ikiwa ndogo.
2. **Lusangija** (kusanya) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume baada ya kuzaliwa au kabla ya kuzaliwa kulikuwa na vurugu kati ya mme na mke kiasi kwamba walikuwa wametengana. Na vurugu hiyo hutokana na mzazi wa kike kukawia kuzaa. Baada ya kupata mtoto, mtoto huyo huwafanya waliotengana wawe pamoja na jina la mtoto huyo aliyekusanya wazazi hao hujulikana kwa jina la Lusangija au Sangija.
3. **Mpejiwa** (kufukuzwa) Jina hili alipewa mtoto ambaye mama yake alifukuzwa na familia mara tu baada ya kuzaliwa mtoto huyo. Jina hili lilitolewa na

wazazi wa mtoto huyo kutokana na vurugu iliyotokea katika familia hiyo kama kumbukumbu ya baadaye kwa ajili ya tukio hilo la kufukuzwa. Jina hilo pia kama yalivyo majina mengine liliweza kutolewa kwa mtoto bila hata ya tukio hilo kutokea katika familia. Hali hii hutokana na kurithi kutoka kwa mwanzilishi wa jina hilo kama ndugu wa karibu sana.

4. **Oleng'wa** (kataliwa) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume na wazazi wake/jamii yake hasa baada ya mtoto huyo kukataliwa na baba yake baada tu ya kuzaliwa akiamini kuwa huyo sio wake. Katika koo za Ginantuzu hali hii hutokea kwa watu wachache sana hasa wasio na asili ya Ginantuzu. Kulingana na maelezo ya watafitiwa walisema kuwa, jamii yao haina desturi ya kukataa mtoto kama mama wa mtoto huyo ametolewa mahali. Wanyantuzu wana msemu wao unaoshadidi hali hii usemao '*Unimilija atinangunda*' msemu unaomaanisha kuwa *Kibarua hana shamba*. Mtoto azaliwe ndani ya ndoa au nje ya ndoa maadam mwanamke (mama wa mtoto) ametolewa mahari atakuwa mtoto halali wa baba aliyetoa mahari kwani baba wa mtoto aliyemzalisha mama alikuwa kibarua tu na *kibarua hana shamba*.
5. **Buki** (asali) Jina hili hutolewa na wazazi kwa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa katika kipindi cha amani na furaha. Asali katika koo za Ginantuzu huwakilisha amani na fulaha. Kwa mujibu wa watafitiwa walidai kuwa mtoto anapopewa jina hilo humaanisha amani, upendo na mshikamano katika familia au jamii husika.

6. **Mihayo** (maneno) Jina hili hupewa mtoto wa kiume au wa kike na mama yake akiashiria kuwa kipindi mama yake akiwa na ujauzito wa mtoto huyo alikumbana na msukosuko wa vita vya maneno toka ama kwa mme, ndugu, jamaa, jamii au hata familia yake kiasi kwamba mama huyo alipata wakati mgumu sana kwa kipindi chote mpaka anajifungua mtoto huyo. Hivyo baada ya kujifungua mtoto huyo mama yake ilibidi ampatie jina hilo ili kusadifu yaliyompata kipindi cha ujauzito kama kumbukumbu.
7. **Matulanya** (mvurugaji) Hili ni jina ambalo hupewa mtoto wa kiume na wazazi wake kukiwa na vurugu kubwa katika familia husika. Vurugu hiyo itakuwa imesababishwa na mtoto huyo aliyezaliwa kwa njia moja au nyingine. Kutokana na vurugu hiyo mtoto aliyesababisha vurugu hupewa jina hilo ili kutunza kumbukumbu ya tukio hilo la vurugu lililotukia hapo. Wakati mwingine jina hili hutolewa kwa mtu akiwa mtu mzima. Mara nyingi mtu huyo aliyepewa jina hilo huwa na tabia ta uchonganishi miongoni mwa wanajamii.
8. **Maseko** (kicheko) Jina hili hupewa mtoto wa kiume aliyezaliwa kipindi cha amani na furaha kiasi kwamba kuzaliwa kwa mtoto huyo kulileta kicheko ndani ya familia na jamii kwa ujumla. Jina hili hubadilika na kuwa 'Buyegi' kama mtoto atazaliwa wa kike katika kipindi hicho likiwa na maana hiyo hiyo.

Kutokana na majina hayo, utafiti umebaini kuwa majina ya watu katika koo za Ginantuzu huonesha mahusiano yaliyopo katika familia na jamii kwa ujumla.

Mahusiano hayo yanaweza kuwa mazuri au mabaya. Mtafiti katika kuchambua data kutoka uwandani akiongozwa na nadharia ya uumbaji amebaini kuwa uhusiano unaojidhihirisha katika jamii husika ni kigezo muhimu kilichozingwatiwa na jamii husika katika kumpatia jina mtoto anayezaliwa katika koo za Ginantuzu. Hivyo basi, kupatikana kwa majina haya kwa kutumia kigezo cha uhusiano uliopo katika jamii husika kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantunzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.4.5 Kigezo cha Urithi

Majina ya urithi ni majina ambayo hupatikana katika familia kwa kurithiwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine. Majina haya hutolewa kwa wingi kutokana na uhusiano uliopo kati ya mtoa jina na yule mwenye jina ambaye jina lake hutumiwa katika utambulisho wa mtoto. Jedwali namba 4.23 hapo juu linaonesha kuwa jumla ya watafitiwa 7 sawa na asilimia 8.75 walisema kuwa jamii katika koo za Ginantuzu zinatoa majina ya asili kutokana na kigezo cha urithi. Kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa kama mwanzilishi wa jina alikuwa na uhusiano mzuri na jamii yake yaani wale walio na jukumu la kutoa majina kwa mtoto au mwanzilishi huyo alikuwa na umaaru chanya jina la mwanzilishi huyo litaenea na kutawala karibu ukoo mzima lakini kama mwanzilishi wa jina hilo alikuwa na uhusiano mbaya au alikuwa na umaarufu fulani hasi katika jamii yake jina hilo la mwanzilishi ni vigumu sana kuenea au kurithiwa kwa kiwango fulani na jina la mwanzilishi huyo wakati mwingine

hupotea kabisa. Watafitiwa pia walieleza kuwa, kwa kuwa jina humsadifu mwenye jina hivyo hivyo jina hilo huweza kumwaathiri hata atakayerithi. Hivyo katika koo za Ginantuzu majina mengi hutolewa kwa kuzingatia kigezo cha urithi ambapo watoto hurithi majina hayo kutoka kwa jamaa zao wa karibu kama baba, mama, babu, bibi, mjomba shangazi na wengine kwa kutegemea uhusiano walio nao. Kwa kuzingatia kigezo hiki mtoto aliweza kupewa jina la kurithi kutoka kwa mtu aliye hai au ambaye hayupo duniani. Kwa mujibu wa watafitiwa majina haya ya kurithi hutolewa kwa ajili ya kuweka kumbukumbu, kuweka utambulisho, kutaka kuyaendeleza majina ya babu, bibi na ndugu wengine katika jamii ya Ginantuzu na kuzidisha mapenzi baina ya wanafamilia. Kwa mujibu wa taarifa za watafitiwa walieleza kuwa majina ya kurithi hayajibainishi kiupekee. Majina haya hupatikana katika vigezo vingine vinavyotumika kutolea majina ya watoto katika koo za Ginantuzu. Baadhi ya majina yanayotolewa kwa kigezo cha kurithi ni pamoja na Mayila, Matogolo, Mang'ombe, Tuma, Magembe, Machimu, Buluba, Mchele, Maige, Manoni, Mabula, Mkanyabilu, Bugotabululu, Bulugu, Mihayo, Mpina na Makoye. Ufafanuzi wa majina haya umetolewa katika vigezo vingine vya kutolea majina katika koo za Ginantuzu hapo juu.

4.4.6 Kigezo cha Tabia na Matendo ya Mtu

Majina yanayotokana na tabia na matendo ya mtu kwa kawaida huakisi mienendo ya wahusika. Mienendo hiyo hujumuisha ubishi, ukarimu, ukaidi, ufuska, majivuno, usafi, hasira, upole, uchoyo, ukali, wema, ulevi ama ukorofi. Watafitiwa 7 ambao ni sawa na asilimia 8.75 walibainisha kuwa tabia na matendo ya mtu ni mojawapo ya kigezo ambacho kinapelekea kupatikana kwa majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

Tabia na matendo hayo yalifanywa na waanzilishi wa koo husika katika jamii. Tabia na matendo katika jamii yalitofautiana kati ya mtu mmoja na mwingine kama anavyodai Adrey (1970) kwamba, kila mtu katika jamii ana tabia na matendo yanayoweza kumtofautisha na wengine. Salapion (2011) naye katika utafiti wake alishadidia haya kwa kusema kuwa, majina yanayotokana na tabia kimsingi huakisi mienendo ya wahusika. Alitolea mifano michache ya majina katika jamii ya wahaya ambayo yanatokana na tabia kama vile ‘Karikwera’ yaani *mtu msafi asiye na doa* na ‘Izooba’ yaani *mtu mzuri na mwenye haiba*. Hata katika koo za Ginantuzu kama ilivyoielezwa hapo mwanzo kuwa baadhi ya majina ya asili yanatokana na tabia na matendo ya watu wa jamii hiyo. Utafiti umebaini kuwa katika koo za Ginantuzu, kuna majina ya asili yenye maana yatokanayo na tabia na matendo ya watu. Tabia na matendo ya wazazi ama ndugu wa karibu wa watoto hao ndizo zilizopelekea watoto hao kuitwa majina hayo. Kwa mujibu wa watafitiwa waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya mahojiano na hojaji walieleza kuwa, tabia na matendo katika jamii yaliyopelekea kupatikana kwa majina hayo mara nyingi yalikuwa yanaakisiwa kutoka kwa wazazi wa watoto hao na si watoto wenyewe. Ingawa kwa kiasi kidogo yalifanywa na watoto wenyewe lakini zaidi yalitoka kwa wazazi. Kwa mfano jina ‘Machilu’ au ‘Buchilu’ ni jina ambalo alipatiwa mtoto kutokana na tabia yake ya kupenda kulialia sana bila sababu wakati wa utoto wake. Baadhi ya majina yanayotokana na tabia na matendo ya mtu ni pamoja na Malaya, Kilekawanzile, Kuyela, Lusumbula, Masemba, Kabudi, Mayombo, Kilila, Nhonge, Mnyumba, Mahela, Walwa, Kasabuku, Ngokolo, Maseko, Nkali, Mkali, Buyegi, Nkwabi, Butogwa, Long’we na Mayuma. Hapa chini ni ufafanuzi wa maadhi ya majina yaliyotokana na tabia na matendo ya watu imefafanuliwa hapa chini.

1. **Ngokolo** (mvivu) Hili ni jina ambalo alipatiwa mtoto wa kiume ambaye mwanzilishi wa jina hilo alikuwa na tabia ya uvivu wa kufanya kazi. Wazazi wa mtoto huyo waliamua kumpa mtoto wao jina hilo ili asiye akarithi tabia na matendo ya mwanzilishi wa jina hilo. Wakati mwingine jina hilo lilitolewa kwa mtoto huyo kama kuweka kumbukumbu ya mwanzilishi wa jina hilo lisije likapotea.
2. **Kuyela** (mtembezi) Jina hili hupewa mtoto wa kiume ambaye wazazi wake aumwanzilishi wa jina hilo alikuwa na tabia ya utembezi kupita kiasi. Tabia hii ya utembezi katika koo za Ginantuzu ilipigwa vita sana kwani mtembezi daima katika jamii alionekana kutokuwa na kitu chochote cha kiuchumi kwani muda wake mwingi aliutumia kutembea badala ya kufanya kazi inayozalisha mali. Hivyo jina hilo lilitolewa kwa mtoto kama kukemea hali hiyo isijirudie tena kwa mtoto aliyepewa jina hilo.
3. **Masemba** (vituko/utani) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume na wazazi wake ambaye alikuwa na vituko sana au mwanzilishi wa jina hilo alikuwa na vituko vingi vyenye kuchekesha katika maisha yake. Watu wenye vituko katika jamii ya Ginantuzu kwa kiasi kikubwa walipendwa sana na walitakiwa sana kuwepo katika shughuli yoyote iliyokuwa inafanywa kwa jumuiia. Hivyo mtoto aliweza kupewa jina hili kama ukumbusho wa mwanzilishi huyo.
4. **Mayombo** (mwenye vurugu) Jina hili hupewa mtoto wa kiume ambaye wazazi wake au waanzilishi wa jina hili walikuwa wanapenda sana vurugu.

Kutokana na majibu wa watafitiwa walisema kuwa katika jamii yao kama zilivyo jamii nyingine kulikuwapo na watu ambao walipenda sana kufanya vurugu nje au ndani ya jamii yake. Watu kama hao walipewa jina hilo kama ishara na utambulisho kwa jamii husika. Hivyo ili kutunza kumbukumbu ya mtu huyo jina lake lisipotee katika ukoo watoto wengine waliweza kupatiwa jina hilo kwa ajili ya ukumbusho.

5. **Kilila** (kulia) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume ambaye alikuwa na tabia ya kulialia bila sababu wakati wa utoto wake. Wakati mwingine jina hili hupewa mtoto kama jina la ukoo ambapo mwanzilishi wake alikuwa na tabia hiyo ya kulialia bila sababu ya msingi. Jina hili wakati mwingine huitwa ‘Machilu’ likiwa na maana hiyo hiyo ya kulialia bila sababu ya msingi.
6. **Mnyumba** (nyumbani) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye mwanzilishi wa jina hili alikuwa na tabia ya kukaa ndani ya chumba au nyumbani kwake tu. Katika koo za Ginantuzu wanaume walikuwa wanatakiwa kukaa nje wakati wote na sio ndani ya chumba au mwanaume alitakiwa wakati mwingine atoke nje ya familia yake kwa ajili ya kukutana na wanaume wenzake kwa kubadilishana mawazo. Hivyo kwa mwanaume ambaye hakuwa na tabia hizo alipewa jina hilo ili kusadifu tabia na matendo aliyo nayo kwa jamii husika.
7. **Walwa** (pombe) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume jina ambalo mwanzilishi wa jina hili alikuwa mnywaji wa pombe kupita kiasi

kiasi kwamba alikuwa hawezi kukosekana mahali palipo na pombe. Wakati wowote mtu huyo anapohitajika na jamii, mahali pa kumtafutia ilikuwa ni vilabuni. Watu wengine wenye tabia na matendo kama haya walipewa jina la ‘Mahela’ likiwa na maana ya machicha ya pombe ya kienyeji. Watu hawa wakati mwingine walikuwa mafundi wa kutenganisha pombe na machicha ya pombe hivyo ikapelekea kupatiwa jina hilo la Mahela.

8. **Nkwabi** (mtafutaji mali) Jina hili alipewa mtoto wa kiume akirithi kutoka kwa wazazi/ waanzilishi. Mwanzilishi wa jina hili alipewa kutoka na tabia ya utafutaji mali kwa njia halali. Katika jamii ya Ginantuzu mtu kama huyu alipendwa na kila mtu mwenye moyo wa utafutaji mali. Utafutaji mali ulikuwa ni msingi wa maisha katika koo za Ginantuzu hivyo jina kama hili lilipendwa na jamii na linapatikana kwa wingi katika koo za Ginantuzu mpaka sasa.
9. **Mkali** (ukali) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume jina ambalo limetokana na mzazi au mwanzilishi wa jina hilo kuwa na tabia ya ukali wakati mwingi. Tabia kama hii haikukubalika katika koo za Ginantuzu. Mtu aliyekonekana kuwa na tabia hiyo ya ukali bila ya kuwa na sababu za msingi aliweza kupewa jina hilo kama kusadifu tabia aliyonayo.
10. **Mayumila** (kutoa kitu bila kipimo maalum) Jina hili lilitolewa kwa mtoto wa kiume akirithi kutoka kwa mwanzilishi aliyekuwa na tabia nzuri iliyokubalika kwa jamii kiasi kwamba alikuwa anatoa kitu chochote kwa watu wengine bila kutumia kipimo maalum. Tabia kama hii

ilikuwa inamilikiwa na wachache sana. Wachache hawa walipewa jina hili kama zawadi ya kusadifu tabia na matendo waliyo nayo. Watu wengi jina hili lilifupishwa na kuitwa ‘Mayuma’.

Kutokana na ufafanuzi wa majina hayo hapa juu, utafiti umebaini kuwa tabia na matendo ya mtu ni kigezo kilichotumiwa na koo za Ginantuzu kutolea majina katika jamii yao na majina hayo huwa na maana tu kwa jamii ya Ginantuzu. Mtoto anayepewa jina la aina hiyo kutambuliwa kuwa yeye ni Mnyantuzu kutokana na jina la Ginantuzu linalomtambulisha kwa jamii yake. Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina haya kwa kutumia kigezo cha tabia na matendo ya mtu aliyonayo katika jamii anamoishi kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantunzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.4.7 Kigezo cha Uchumi wa Familia

Uchumi katika familia ni kigezo kingine kilichotumika kutolea majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Jedwali namba 4.23 hapo juu linaonesha kuwa, jumla ya watu 6 ambao ni sawa na asilimia 7.5 wamebaini uwepo wa majina ya asili yanayotokana na mafanikio katika jamii. Watafitiwa hao waliendelea kusema kuwa, watoto ambao huzaliwa wakati ambapo familia haina hali nzuri ya kiuchumi, hupewa majina ambayo husadifu hali ya uchumi wao na watoto ambao huzaliwa wakati ambapo familia ina hali nzuri ya kiuchumi nao pia hupewa majina ambayo husadifu hali hiyo. Kutokana na taarifa za watafitiwa waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya mahojiano

walieleza kuwa kabla ya ujio wa wakoloni jamii haikuwa na mbadala ya kutunza kumbukumbu, hivyo majina ya watu kwa kupitia kigezo cha uchumi yalikuwa ni zana muhimu ya kuhifadha hali ya maisha ya jamii. Katika jamii ya Ginantuzu utafiti umebaini kuwa kuna majina ya watu yaliyotolewa kwa kigezo cha uchumi wa familia.

Baadhi ya majina hayo ni pamoja Tagili, Nsabi, Ng'habi, Maiku, Nsugwa, Baluhye, Kadaso/Idaso, Mang'ombe, Mapesa na Nduha. Miongoni mwa majina haya, majina yaliyoonekana kutumika zaidi katika koo za Ginantuzu ni pamoja na Tagili, Mapesa, Nsabi, Maiku na Mang'ombe majina yanayoashiria uchumi mzuri na majina yanayoashiria uchumi duni ni Nsugwa, Ng'habi, Baluhye na Kadaso/Idaso. Ufafanuzi wa baaadhi ya majina haya ni kama ifuatavyo:

1. **Tagili** (tajiri) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume na jamii yake kuashiria kuwa ukoo aliotoka uko vizuri kiuchumi. Jina hilo hupewa mtoto na wazazi wake wakiwa na imani kuwa atakapokua atakuwa na utajiri kama uliopo hapo nyumbani. Imani ya jamii katika koo za Ginantuzu ni kuwa jina la mtoto humsadifu mtoto huyo. Jina hili lina maana sawa na 'Nsabi'.
2. **Mapesa** (pesa) Hili ni jina ambalo hupewa mtoto wa kiume na wazazi wake kutokana na wazazi wake kuwa na pesa nyingi sana. Mtoto huyo hupewa jina hilo kama ishara ya kuonesha kuwa wazazi wake hawakuwa vibaya kiuchumi na pia jina hilo huwa na maana kuwa hata huyo mtoto naye atakapokua atakuwa na pesa sana kama walivyokuwa wazazi wake.

3. **Mang'ombe** (ng'ombe weng) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume na wazazi wake kama kiashirio cha kuwa mtoto huyo ametoka katika familia ambayo ni wafugaji wakubwa wa ng'ombe na ng'ombe katika familia hiyo sio tatizo kwao. Jina hilo hupewa mtoto kama ishara ya kumtakia naye hapo baadae kuwa na maisha bora. Kwani ng'ombe katika koo za Ginantuzu ni ishara ya kuwa na maisha bora au uchumi mzuri.
4. **Maiku** (maksai wengi). Maelezo yake yanafanana na maelezo ya Mang'ombe.
5. **Nsugwa** (asiye na makao maalum) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume akiwa naumri mkubwa wa kujitambua. Jina hili hupewa na jamii au wazazi baada ya mtoto huyo kuamua kuondoka nyumbani kwao kutokana na hali mbaya ya uchumi na kwenda kukaa ambako sio kwao kwa ajiri ya kupata mahitaji aliyoyakosa nyumbani kwao. Jina hili pia anaweza kupewa mtoto mdogo na wazazi wake kwa ajili ya kurithi kutoka kwa mkubwa wake.
6. **Ng'habi** (masikini) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume ambaye ametoka katika familia masikini sana kiasi kwamba wanaishi kwa kudra za mwenyezi Mungu katika kuendesha maisha yao. Jina hili huwa kama kumbukumbu ya familia hapo mbeleni kuwa wakati wanapata huyo mtoto hali ya kiuchumi ilikuwa mbaya sana. Jina hili pia katika koo za Ginantuzu huweza kutolewa kwa mtoto wa kiume ambaye amepoteza wazazi wote wawili angali bado mchanga. Ikumbukwe kuwa jina hili wakati mwingine hutolewa kwa mtoto kama jina la urithi hata kama familia hiyo iko vizuri kiuchumi.

7. Baluhye/Nduhye (mateso) Hili ni jina analopewa mtoto wa kike ambaye amezaliwa akakuta kuna mateso ya kila aina miongoni mwa wazazi wake. Mateso hayo yanaweza kuwa ya hali ya kiuchumi au ya kijamii. Jina hili wakati mwingine hutolewa kwa mtoto kama jina la urithi hata kama familia hiyo haina mateso ya aina yoyote.

8. Kadaso/Idaso (nguo iliyochanika) Jina hili hupewa mtoto wa kiume ambaye wazazi wake au miongoni mwa wazazi wake walikuwa na hali mbaya sana ya uchumi kiasi kwamba hata nguo walizokuwa nazo kipindi mtoto anazaliwa zilikuwa zimechanikachanika na wakati mwingine zilikuwa na vilakavilaka. Hivyo waliompa jina hilo walikuwa wanaweka kama kumbukumbu kwa ajili ya kizazi kijacho.

Kutokana na majina hayo hapo juu, hakuna shaka kabisa kuwa, koo za Ginantuzu huweka kumbukumbu ya hali ya uchumi wao kupitia utoaji wa majina kwa watoto wao. Majina hayo huwa na maana tu kwa jamii ya Ginantuzu na mtoto anayepewa jina la aina hiyo kutambuliwa kuwa yeye ni Mnyantuzu kutokana na jina la Ginantuzu linalomtambulisha kwa jamii yake.

Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina haya kwa kutumia kigezo cha uchumi wa familia walionayo kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantunzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.4.8 Kigezo cha Ujio wa Vitu Vipya

Jedwali namba. 4.24 hapo juu linaonesha kuwa watafitiwa 5 ambao ni sawa na asilimia 6.25 wamesema kuwa baadhi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu hutolewa kutokana na ujio wa vitu vipya. Utafiti unaonesha kuwa ujio wa vitu vipya ni mojawapo ya vigezo vya utoaji wa majina katika koo za Ginantuzu. Kwa mujibu wa watafitiwa waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya mahojiano walisema kuwa, ujio wa vitu vipya umekuwa ukitumika sana kutolea majina katika koo za Ginantuzu. Vitu hivyo vipya vinaweza kuwa viumbe hai au viumbe visivyo hai.

Majina ya watu yanayotolewa kwa kigezo hiki yanatolewa kwa watoto wadogo na mengine yanatolewa kwa watu wazima kulingana na athari ya kitu hicho katika jamii husika. Watafitiwa hao walidai kuwa majina haya hutolewa kwa watu kutokana na kuingia kwa vitu vipya au utawala mpya ambao haukuwepo katika jamii husika. Watafitiwa pia walisema kuwa lengo la kupatiwa watoto majina hayo ni kuweka kumbukumbu katika jamii juu ya ujio wa vitu hivyo au utawala huo.

Baadhi ya majina ya asili yaliyoshamiri kutokana na ujio wa vitu vipya ni pamoja na Tegisi, Mashini, Keya, Dafu, Sikania, Pajero, Nyerere, Ng'winyi, Magufuli, Maseyi, Saddam na Osama. Miongoni mwa majina haya, majina yaliyoweza kupatikana karibu kila kata na kila kijiji ni pamoja na Mashini, Tegisi, Nyerere, Saddam, Giligita na Osama. Hata hivyo kwa mujibu wa watafitiwa walieleza kuwa utoaji wa majina kwa watoto kwa kutumia kigezo cha ujio wa vitu vipya umepungua kwa kiasi kikubwa kwani watoto wanaozaliwa kipindi hiki wanapewa majina yasiyo ya asili na kuacha majina ya asili. Ufafanuzi wa baaadhi ya majina haya ni kama ifuatavyo:

1. **Tegisi** (basi) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume baada ya ujio wa basi yaani gari la abiria. Jina hilo kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa mtoto aliweza kupewa jina hilo aidha kwa sababu alizaliwa kipindi cha ujio wa mabasi hayo au alizaliwa kipindi mama yake akiwa katika basi akielekea hospitalini kwa ajili ya kujifungulia na akajifungulia humo humo kwenye basi la abiria kabla ya kufika hospitalini.
2. **Nyerere** (Rais kwa kwanza wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa kipindi cha utawala wa kiongozi huyo. Kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa kutokana na utawala wa kiongozi huyo kuwa mzuri watoto wengi waliozaliwa kipindi anaanza kutawala walipewa jina hilo kama ukumbusho kwa jamii husika. Jina hilo hadi sasa bado linatolewa kwa watoto kutokana na kurithi kutoka kwa waanzilishi wake.
3. **Ng'winyi** (Mwinyi Rais wa Jamhuri wa Muungano wa Tanzania awamu ya pili) Jina hili pia alipewa mtoto wa kiume aliyezaliwa kipindi cha utawala wa Ali Hassan Mwinyi kama ukumbusho kwa jamii husika.
4. **Mashini** (mashine) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume mwanzoni mwa ujio wa mashine za kusaga na kukoboa. Kwa mujibu wa watafitiwa walisema kuwa hapo mwanzo hapakuwepo na mashine za kusaga unga na kukoboa nafaka. Kazi hizo zote zilifanywa na wanajamii husika kwa kutumia nyenzo mbalimbali kama mawe na vinu. Baada ya ujio wa mashine hizo ilikuwa ni jambo geni sana na watu kipindi hicho waliweza kukusanyika kwenye mashine hiyo ili kuangalia utendaji kazi wa chombo hicho. Watoto wa kiume waliozaliwa kipindi hicho

walipatiwa jina la Mashini wakiashiria kuwa watakapokua watoto hao watakuwa wanafanya kazi kama ilivyo mashine. Kwa hiyo mtoto aliyepewa jina la Mashini jamii ilitarajia mtoto huyo awe mchapa kazi sana kama ilivyo mashine.

5. **Maseyi** (aina ya trekta) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa kipindi cha ujio wa trakta aina ya Massey Furgason. Chombo hiki cha kilimo hapo mwanzo kiliwashangaza jamii ya Ginantuzu kwa utendaji kazi wake kwani chombo hiki kiliweza kulima hata kwenye ardhi iliyoshindikana. Kutokana na chombo hiki, watoto waliozaliwa kipindi hiki walipewa jina hilo kama ukumbusho. Jina hili halikutolewa kwa watoto tu bali hata watu wazima walijibatiza kwa jina hili na wengine wakitumia jina la **Giligita** ikiwa na maana ile ile ya Trekta.
6. **Osama** (Kiongozi wa mtandao wa Alkaida) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume aliyezaliwa kipindi cha utawala wa mtu huyo. Wakati mwingine watu wazima walijipatia jina hilo ili kuonesha ubabe alio nao mtu huyo. Mtu ambaye alionesha hali ya ubabe kipindi kile alistahiri kupatiwa jina hilo kulingana na matendo aliyokuwa anayafanya.
7. **Magufuli** (Rais wa awamu ya tano wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania). Hili ni jina ambalo watoto wa kiume waliozaliwa katika kipindi hiki cha utawala wa Rais Magufuli wamepewa. Kulingana na majibu ya watafitiwa walisema kuwa wameamua kutoa jina hilo wakiwa na imani kuwa hata watoto wao baada ya kukua watakuwa na msimamo na ujasiri kama alivyo rais wao. Jina hili ni miongoni ya majina ambayo

yalipatikana kwa watoto karibu kila kata na kijiji kilichofikiwa na mtafiti hasa kwa watoto waliozaliwa kipindi hiki.

Matokeo ya utafiti huu yanadhihirisha kuwa ujio wa vitu vipya wakati mtoto anazaliwa ni kigezo kingine kilichozingatiwa katika kumpatia jina mtoto anayezaliwa katika koo za Ginantuzu. Katika sehemu hii, kupatikana kwa majina haya kwa kutumia kigezo cha ujio wa vitu vipya katika jamii kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantunzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.4.9 Kigezo cha Mfuatano wa Watoto

Kama ilivyoelezwa hapo mwanzo katika kipengele cha 4.3.9 kuwa, majina yanayotokana na mfuatano wa watoto, hutolewa hasa kwa watoto mapacha, watoto wawili wanaofuata mapacha na watoto wa mwisho kuzaliwa iwapo tu mama wa mtoto huyo anakusudia awe mtoto wa mwisho. Jedwali namba. 4.24 linaonesha kuwa watafitiwa 4 ambao ni sawa na asilimia 5 wamedhihirisha kuwepo kwa majina hayo katika koo za Ginantuzu. Matokeo ya utafiti huu yanaonesha kuwa katika koo za Ginantuzu kuna majina yanayotolewa kutokana na watoto kufuatana wakati wa kuzaliwa au nafasi ya kuzaliwa katika familia yao. Majina yanayotolewa kwa watoto mapacha pamoja na wale wanaofuatana nao unadhihirisha kuwepo kwa kigezo hiki. Majina haya hudokeza kama mtoto amezaliwa katika nafasi ya ngapi katika uzao wake. Kwa mujibu wa watafitiwa waliopitiwa na mtafiti, utafiti umebaini kuwa mtoto

wa kwanza kuzaliwa na mtoto wa mwisho kuzaliwa pia ana jina lake kamili kama inavyooneshwa hapo mwanzo katika Jedwali namba 4.20. Watafitiwa wamesema kuwa katika jamii za Ginantuzu majina yanayotambulika sana kama majina ya mfuatano ni ya mtoto wa kwanza kuzaliwa katika uzao wao, watoto mapacha, watoto wawili wanaofuata mapacha na mtoto wa mwisho kuzaliwa katika uzao ulio na watoto zaidi ya mmoja. Wazee 4 waliochangia walisema kuwa mtoto anaweza akapewa jina la mfuatano hata kama yeye hakuwa na mfuatano kamili. Hali hii inatokana na kurithi kutoka kwa babu, bibi, mjomba au shangazi kwa ajili ya kutunza kumbukumbu ya kizazi chao. Baadhi ya majina ya asili yaliyoshamili kutokana na mfuatano wa watoto ni pamoja na Kulwa, Dotto, Kija, Hoja, Tangi na Kwangu/Walaga. Hapa chini ni ufafanuzi wa maadhi ya majina yaliyotokana na mfuatano wa watoto.

1. **Kulwa** (mapacha wa kwanza kuzaliwa) Hili ni jina analopewewa mtoto wa kiume au wa Kike ambaye amekuwa wa kwanza kuzaliwa katika watoto mapacha. Jina hili anaweza pia kupewa mtoto wa kiume au wa kike kwa kurithi kutoka kwa mwanzilishi bila kuwepo na hali ya mapacha kwa mtoto huyo.
2. **Dotto** (mapacha wa pili kuzaliwa) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume au wa kike ambaye amekuwa wa pili kuzaliwa katika watoto mapacha. Kama ilivyokuwa jina la Kulwa kuwa jina hili la Dotto linaweza pia akapewa mtoto yeyote hata kama sio mapacha kwa kurithi kutoka kwa mwanzilishi wake ambaye alikuwa mapacha.
3. **Kija** (anayefuata mapacha kuzaliwa) Jina hili hutolewa kwa mtoto yeyote yaani wa kike au wa kiume ambaye amezaliwa mara tu baada ya mapacha. Ikumbukwe pia kuwa jina hili linaweza likatolewa kwa mtoto mwingine

ambaye hata hakufuata mapacha mradi tu liwe jina la kurithi kutoka kwa mwanzilishi wa jina hilo ambaye asili yake ni kufuata mapacha.

4. **Hoja/Mhoja** (mtoto wa pili kufuata mapacha) jina hili hutolewa kwa mtoto wa kike au wa kiume ambaye mememfutata Kija yaani ni mtoto wa pili kuzaliwa kwa kufuata mapacha. Kwa mujibu wa watafitiwa jina hili pia huweza kutolewa kwa mtoto kama mzazi wa mtoto huyo alikuwa na mataizo ya kuzaa hadi akalazimika kwenda kwa wataalam wa jadi na kupewa jina hilo kama ishara ya kutabiliwa na wataalam hao.
5. **Kwangu/Walaga** (mziwanda) Hili ni jina analopewa mtoto wa jinsi yoyote yaani mtoto wa kike au mtoto wa kiume ambaye amezaliwa wa mwisho katika tumbo la mama yake. Jina hili pia linaweza kutolewa kwa mtoto yeyote na aliyezaliwa kwa nafasi yoyote kama jina la kurithi kutoka kwa mwanzilishi wa jina hilo.

Katika uchunguzi utafiti umebaini kuwa kuna majina ya watu katika koo za Ginantuzu ambayo yalitolewa na bado yanatolewa kwa wahusika kwa kuzingatia kigezo cha mfuatano wa watoto katika uzao wao. Kwa mfano jina kama Kulwa linatolewa kwa watoto mapacha waliozaliwa kwa siku moja lakini jina hilo huenda kwa mtoto aliyeanza kuzaliwa bila kujali jinsi. Hii ni kwa mujibu wa watafitiwa waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya mahojiano na hojaji. Hata hivyo katika koo za Ginantuzu jina hili la Kwangu/Walaga linatolewa na watu wachache sana kwa sababu katika imani za Ginantuzu swala la kuzaa linahusishwa moja kwa moja na Mungu. Na wanaamini kuwa kuzaa watoto wengi au wachache ni mapenzi yake Muumba na si matakwa ya mtu binafsi. Kutokana na utafiti wetu tumebaini kuwa kwa Mwanamke kuzaa watoto

wengi katika koo za Ginantuzu ni fahari kuu kwa familia na kwa jamii nzima. Jamii hii ya Ginantuzu wanaamini kuwa kila mtoto anayezaliwa katika jamii huwa na bahati yake hivyo kwa mtu aliye na watoto wengi pia anazo hahati nyingi za maisha ukilinganisha na wenye watoto wachache. Ni akina mama wachache sana wanaoweza kutamka kuwa huyu ndiye mtoto wa mwisho kwangu na hivyo nimwiite Kwangu Yule mwenye kutamka maneno haya ndiye mwenye uwezo wa kuruhusu mtoto wake aitwe kwa jina la Kwangu/Walaga na mama kama huyo hueleweka vingine katika jamii yake.

4.4.10 Kigezo cha Itikadi ya Dini

Itikadi ya dini ni kigezo kingine kinachopatikana kwenye majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Utafiti umebaini kuwa katika jamii ya Ginantuzu kuna majina yanayotolewa kwa watoto kufuatana na imani ya dini. Kwa mujibu wa watafitiwa watafitiwa 3 ambao ni sawa na asilimia 3.75 wenye umri kati ya miaka 55 hadi 85 waliofikiwa na mtafiti kwa njia ya mahojiano na hojaji walisema kuwa itikadi ya dini ni mojawapo ya kigezo ambacho kinapelekea kupatikana kwa majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

Watafitiwa hao walibainisha kuwa watu katika koo za Ginantuzu wanapotoa baadhi ya majina huzingatia imani ya dini yao ya asili. Kigezo hiki cha utoaji wa majina kwa kuzingatia itikadi ya dini pia kilitumiwa na Ali (2016) alipotafiti majina ya kipemba na kusema kuwa, kwa vile watu wengi wa jamii ya Kipemba itikadi yao ya kidini ni ya Kiislamu hivyo majina mengi ya jamii hiyo yameathiriwa na dini ya Kiislamu. Katika koo za Ginantuzu baadhi ya majina ya asili yaliyoshamiri kutokana na kigezo cha itikadi ya dini katika koo za Ginantuzu ni pamoja na Mhangwa, Sitta, Milembe,

Gamawishi, Nindwa, Magina na Beleng'anyi. Hapa chini ni ufafanuzi wa maadhi ya majina yaliyotokana na kigezo cha imani ya dini:

1. **Mhangwa** (aliyetabiriwa) Hili ni jina analopewa hasa mtoto wa kiume anayetabiriwa nawakurugenzi wa mila kabla hata ya kuzaliwa. Mara nyingi jina hili hutolewa kwa mtoto kwa mama aliyechelewa kujifungua na kuamua kwenda kwa watabiri kujua kulikoni kilichomsibu achelewe kubeba mimba au mimbi yake imekuwa na matatizo ya mara kwa mara mpaka akaenda kwa watabiri kujua kinachosumbua. Wakati mwingine jina hili hutolewa kwa mtoto mdogo ambaye anaonekana kuwa na matendo yasiyo ya kawaida (maajabu) tofauti na watoto wengine.
2. **Sitta** (mtabiri) Jina hili hupewa mtoto kama jina la kurithi kutoka kwa mtabiri mkuu katika jamii ya Ginantuzu. Jina hili limekuwa maarufu sana katika koo za Ginantuzu kwani Sitta alikuwa mtabiri mkuu na ni mtu aliyekuwa anafanya maajabu makubwa sana katika jamii husika. Mojawapo ya maajabu aliyokuwa anayafanya ni pamoja na kukanyaga kwenye miamba na kuacha nyayo zake na kupiga katika ardhi kavu kwa fimbo na maji kutokea na kufanya shughuri zake zinazohusiana na maji na akimaliza anapiga tena fimbo hiyo katika maji na maji yanapotea. Kwa hiyo jina hili lilitolewa kwa mtoto ambaye wazazi wa mtoto huyo kwa njia moja au nyingine walifika kwa mtabili huyo wa kuwachagulia jina la kumpa mtoto atakayezaliwa.
3. **Milembe** (mwanamke) Hili ni jina alilopewa mtoto ambaye alitabiriwa kuwa atazaliwa mwanamke. Jina hili hutokea pale mzazi wa mtoto huyo anapata watoto wa kiume tu na kuamua kwenda kwa watabiri kujua

sababu hiyo ya kupata watoto wa kiume tu. Anapoambiwa sababu na kufuata masharti hutabiriwa kuwa mtoto atakayefuata atakuwa wa kike na jina lake ataitwa Milembe yaani mwanamke

Katika uchambuzi wa utafiti huu, mtafiti akiongozwa na nadharia ya uumbaji amebaini kuwa kuna majina ya watu katika koo za Ginantuzu ambayo yalitolewa na bado yanatolewa ingawa kwa kiasi kidogoo kwa wahusika kwa kuzingatia kigezo cha itikadi ya dini ya asili katika uzao wao kama inavyooneshwa hapo juu. Hivyo basi, kupatikana kwa majina haya kwa kutumia kigezo cha itikadi ya dini ya asili walionayo jamii kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantunzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti huu.

4.5 Mikdadha ya Majina ya Asili katika Koo za Ginantuzu

Katika kujibu swali la tatu lenye lengo mahususi lililouliza majina ya asili katika koo za Ginantuzu yanachukua mikdadha ipi ya kisemantiki, nadharia ya uumbaji ya Sapir (1958) ndiyo iliyotuongoza. Nadharia hii inahusu lugha na utamaduni. Sapir (keshatajwa) aliamini kuwa upo uhusiano wa lugha na jamii. Lugha hutawala fikra za wazungumzaji wake na kuwapa namna ya kuusawiri ulimwengu wao na lugha ndio msingi wa kuuelewa ulimwengu. Unapojifunza lugha ni kama unatawaliwa na lugha hiyo. Ni vigumu kuchukua jina la mtu kutoka katika jamii fulani na kumpa mtu wa jamiilugha nyingine kwa sababu jina la jamii moja hufungamana na imani hiyo ambayo huambatana na utamaduni wa jamii husika.

Hivyo basi, hata majina ya asili katika koo za Ginantuzu yanapotolewa huzingatia miktadha fulani kulingana na utamaduni wao. Baadhi ya miktadha hiyo ni pamoja na Muktadha wa kudokza ukubwa, muktadha wa kudokeza udogo, muktadha wa kudokeza uzuri, muktadha wa kudokeza udunishaji, muktadha wa kudokeza mahusiano katika familia, muktadha wa kudokeza mazoea, na muktadha wa kudokeza tabia na matendo. Watafitiwa kwa kutumia mbinu za mahojiano na hojaji walibainisha vizuri miktadha hiyo kama inavyofafanuliwa hapa chini.

4.5.1 Muktadha wa Kudokeza Ukubwa

Muktadha wa kudokeza ukubwa ni hali ya jina kupewa hadhi ya kuwa juu kuliko kawaida au kuwa na umbo kubwa kuliko kawaida yake. Kwa mujibu wa watafitiwa kupitia njia ya hojaji na mahojiano iliyotumiwa na mtafiti akiongozwa na nadharia ya uumbaji walisema kuwa, jamii katika koo za Ginantuzu hutoa majina kutokana na muktadha wa ukubwa kwa kuzingatia sifa ya umbile na uwingi. Watafitiwa waliendelea kusema kuwa, miongoni mwa baadhi ya majina yanayopatikana kutokana na muktadha wa ukubwa ni pamoja na Ibunda, Idili, Itenga, Ituli, Igembe, Ijondo, Ing'ombe, Itale, Ilanga, Igubu, Idebe, Mataba, Magembe, Madili, Mang'ombe, Mabunda, Makomba, Magoso na Makolo. Ukiangalia kwa makini katika majina hayo utagundua kuwa kuna mofu fulani ambazo zinabeba muktadha ya ukubwa. Mofu hizi ni **{I-}** au **{Ma-}** zilizoambatanishwa katika majina hayo. Mofu **{I-}** imejitokeza katika majina kama Ibunda, Idili, Itenga, Ituli, Igembe, Ijondo, Ing'ombe, Itale, Ilanga, Igubu na Idebe. Mofu hii inadokeza ukubwa wa kitu tajwa. Kwa mfano jina **Itenga** limeundwa na mofu mbili yaani mofu tegemezi **{i-}** yenye maana ya kubwa na mofu huru **{tenga}** yenye maana ya pembe.

Hivyo jina Itenga maana yake ni pembe kubwa ya mnyama. Hivyo jina hilo hupewa mtu ambaye anatoka jamii ya kifugaji akipewa heshima ya ukuu kama lilivyo pembe kubwa la mnyama. Mofu nyingine ni {Ma-} yenye kubeba maana ya wingi na ukubwa pia. Kwa mfano **Mang’ombe** limeundwa na mofu mbili yaan mofu tegemezi {ma-} yenye maana ya ingi tena kubwa na mofu huru {ng’ombe} yenye maana ya mnyama ng’ombe. Jina Mang’ombe maana yake ni ng’ombe wengi tena wakubwa wakubwa. Jedwali namba 4.25 hapa chini linaonesha majina yenye kudokeza ukubwa.

Jedwali Na. 4.25: Majina Yanayodokeza Ukubwa

Na.	Jina	Jinsi	Maana yake
1	Ibunda,	Me	Kinda kubwa la mbwa tena nene
2	Idebe	Me	Debe kubwa
3	Idili	Me	Ngozi kubwa
4	Igembe	Me	Jembe kubwa
5	Igubu	Me	Kiboko mkubwa
6	Ijondo	Me	Kinda kubwa la ndege tena nene
7	Ilanga	Me	Fimbo kubwa
8	Ing’ombe	Me	Ng’ombe mkubwa
9	Itale	Me	Mwamba mkubwa
10	Itenga	Me	Pembe kubwa
11	Ituli	Me	Kinu kikubwa
12	Mabunda	Me	Watoto wa mbwa wakubwa
13	Madili	Me	Ngozi nyingi kubwa
14	Magembe	Me	Majembe mengi makubwa
15	Magoso	Me	Panya wengi wakubwa
16	Makolo	Me	Kondoo wengi wakubwa
17	Makomba	Me	Uji mwingi
18	Mang’ombe	Me	Ng’ombe wengi wakuwa
19	Mataba	Me	Mabwawa mengi makubwa

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Data iliyowasilishwa katika Jedwali namba 4.25. hapa juu inadhirisha uwepo wa majina yaliyotokana na muktadha wa kudokeza ukubwa. Aidha katika jedwali namba 4.25. hapo juu linaonesha kuwa, majina mengi yaliyokusanywa na mtafiti kutoka uwandani yameonesha kutumika kwa wanaume tu kama vile **Itenga, Itale, Makolo** na **Magembe**. Hivyo basi, kupatikana kwa majina ya nayotokana na muktadha wa kudokeza ukubwa kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga Kubainisha miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti wake.

4.5.2 Muktadha wa Kudokeza Udogo

Muktadha wa kudokeza udogo katika jina ni hali ya jina kupewa hadhi ya kuwa chini kuliko kawaida au kuwa na umbo dogo kuliko kawaida yake. Kwa mujibu wa watafitiwa kupitia njia ya hojaji na mahojiano iliyotumiwa na mtafiti walisema kuwa, jamii katika koo za Ginantuzu hutoa majina kutokana na muktadha wa udogo kwa kuzingatia sifa ya umbile au uchache wake. Watafitiwa waliendelea kusema kuwa miongoni mwa baadhi ya majina yanayopatikana kutokana na muktadha wa kudokeza udogo ni pamoja na Gaswa, Gasabuku, Gapi, Gasuka, Gaswalala, Dede, Doyi, Budo, Kanzikalulu, Kasuku, Kabula, Kalegi, Kalimilo, Kamongo, Kanundo, Kasheto, na Kayombo. Kutokana na majina hayo kapo juu, mengi yao yana mofu tegemezi fulani ambazo zinabeba muktadha ya udogo. Mofu hizi ni **{Ga-}** au **{Ka-}** zilizoambatanishwa katika maneno huru. Mofu **{Ga-}** imejitokeza katika majina kama Gaswa, Gasabuku, Gapi, Gasuka na Gaswalala. Mofu hii inaonesha udogo wa kitu kinachotajwa. Kwa mfano jina Gasabuku na Gaswalala ni majina yaliyo na mofu

tegemezi **{Ga-}** yenye maana ya dogo na mofu huru **{-sabuku}** yenye maana ya epesi wa kutumwa. Mofu huru nyingine ni **{-swalala}** yenye maana ya manyunyuyu. Hivyo jina **Ga + sabuku** lina maana ya kamtu kadogo kaliko kepesi kwa kutumwa na jina **Ga + swalala** lina maana ya kamvua kadogo. Mofu nyingine inayodokeza udogo wa kitu ni **{Ka-}** ambayo ni alomafu ya **{Ga-}**. Mofu hii tegemezi inapoambatana na jina huru hulifanya jina hilo kubeba au kudokeza udogo wa jina kama inavyodokeza mofu **{Ga-}**.

Baadhi ya majina yanayobeba mofu tegemezi ya udogoshaji katika lugha ya Ginantuzu ni pamoja na Kanzikalulu, Kasuku, Kabula, Kalegi, Kalimilo, Kamongo, Kanundo, Kasheto, na Kayombo. Mukadha huu wa udogoshaji ulibainishwa na watafitiwa walipotoa mfano katika jina la Kamongo na Kabula. Watafitiwa hao waliendelea kusema kuwa jina Kamongo lina maumbo mawili yaani umbo **{Ka-}** lenye maana ya kadogo na umbo **{-mongo}** lenye maana ya mto. Hivyo jina Kamongo ni jina apewalo mtoto au mwanzilishi wa jina hilo aliyezaliwa sehemu ya kijito.

Hivyo hivyo hata jina Kabula lina maumbo mawili ambayo ni umbo **{Ka-}** likiwa na maana ya kadogo na umbo **{-bula}** lenye maana ya mvua. Hivyo jina **Ka + bula** lina maana ya kimvua au kimanyunyuyu. Watafitiwa pia waliendelea kusema kuwa, yapo majina katika koo za Ginantuzu ambayo hudokeza udogo bila kuwa na maumbo dokezi. Baadhi ya majina hayo ni kama Dede, Doyi na Budo. Majina dede na Doyi ni majina ya ndege ambao ni wadogo kuliko ndege wote. Hivyo mtu anapopewa jina hili huwa ni mtu aliye na umbile dogo sana kuliko kawaida ya wengine. Na jina Budo nalo lina maana ya dogo na walipatiwa watu jina hilo wenye sifa kama za jina Dede

ne Doyi. Hivyo basi, Jedwali namba 4.26 linaonesha bayana majina yenye kudokeza udogo na maana zake.

Jedwali Na. 4.26: Majina Yanayodokeza Udogo

Na.	Jina	Jinsi	Maana yake
1	Budo	Me	Kitu kidogo
2	Dede	Me	Ndege mdogo sana
3	Doyi	Me	Ndegge mdogo sana
4	Gapi	Ke	Keusi kadogo
5	Gasabuku	Me	Kadogo kepesi kutumwa
6	Gasuka	Me	Kajembe kadogo
7	Gaswa	Me	Unyasi mdogo
8	Gaswalala	Me	Kimvua kidogo
9	Kabula	Ke	Kimvua kidogo
10	Kalegi	Me	Kiulezi kidogo
11	Kalimilo	Me	Kajembe kadogo
12	Kamongo	Me	Kijito kidogo
13	Kanundo	Me	Kinyundo kidogo
14	Kanzikalulu	Me	Kimzizi kidogo
15	Kasheto	Me	Kipande cha kibuyu kidogo
16	Kasuku	Me	Kajitu kadogo ambako sio katamu
17	Kayombo	Me	Kavurugu kadogo

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Data iliyowasilishwa katika Jedwali namba 4.26. hapa juu inadhirisha uwepo wa majina yaliyotokana na muktadha wa kudokeza udogo. Aidha katika jedwali namba 4.26. hapo juu linaonesha kuwa, majina mengi yaliyokusanywa na mtafiti kutoka uwandani yameonesha kutumika kwa wanaume tu kama yanavyoonekana katika jedwali hii ni kwa sababu wanawake katika jamii hupewa majina ya ukoo tu. Sababu nyingine ya kutopatiwa majina yanayodokeza udogo ni kulingana na asili ya kazi na majukumu yao ukilinganisha na mwanaume aliye na kazi na majukumu mengi. Hivyo basi, kupatikana kwa majina ya nayotokana na muktadha wa kudokeza udogo kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga Kubainisha miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi

kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti wake.

4.5.3 Mukstadha wa Kudokeza uzuri

TUKI (2004) wanasema kuwa uzuri ni hali ya kupendeza. Hivyo basi mukstadha wa kudokeza uzuri katika majina ni hali ya jina kupewa hali ya kupendeza katika sura, matendo, tabia na hata mwenendo. Watafitiwa kupitia njia ya hojaji na mahojiano walisema kuwa, katika koo za Ginantuzu yapo majina ambayo walipewa baadhi ya watu kwa mukstadha wa kudokeza uzuri. Majina haya yalitolewa kwa wahusika kwa wale tu waliokuwa na uzuri aidha katika sura, matendo, tabia au mwenendo. Watafitiwa waliendelea kusema kuwa mukstadha huo wa uzuri wa majina waliopewa watu uliweza kudokezwa na sehemu za maumbo katika majina yao. Katika kufafanua hilo kwa mjibu mtafatu alieleza kuwa mukstadha wa uzuri ulipatikana pia katika mofu zilizobeba udogo hapo juu. Mofu ya jina iliweza kubeba maana zaidi ya moja.

Miongoni mwa baadhi ya majina yanayopatikana kutokana na mukstadha wa kudokeza uzuri ni pamoja na Gaswa, Gasabuku, Gapi, Gasuka, Gaswalala, Kanzikalulu, Kasuku, Kabula, Kalegi, Kalimilo, Kamongo, Kanundo, Kasheto na Kayombo. Ukiangalia kwa makini majina haya pia yanapatikana katika kipengele cha 4.4.2. Majina yote hayo yamebeba mofu tegemezi za {**Ga-**} au {**Ka-**} iliyoambatanishwa katika mofu huru. Licha ya mofu hizo kubeba mukstadha wa udogoshaji kama ilivyooneshwa katika kipengele cha 4.4.2, mofu hizo pia zinadokeza mukstadha wa uzurishaji wa jina husika. Kwa mfano mofu tegemezi {**Ga-**} katika jina Ga + suka inadokeza uzuri na mofu huru {**-suka**} yenye maana ya jembe lisilo na mpini. Hivyo basi jina Gasuka maana yake ni jembe dogo zuri lisilo na mpini. Mfano mwingine ni

katika mofu tegemezi **{Ka-}** katika jina Ka + nundo inadokeza uzuri na mofu huru **{-nundo}** yenye maana ya nyundo. Hivyo basi jina Kanundo maana yake ni nyundo ndogo nzuri. Kutokana na maelezo ya watafitiwa kuhusu mofu **{Ga- au Ka-}** walieleza kuwa, mofu hizi huwa hazitumiki sana katika lahaja ya Ginantuzu pale zinapoambatanishwa na majina ya kawaida hasa katika lugha ya mazungumzo. Hii ni kwa sababu mofu hizo zinapotumika na majina ya kawaida au ya pekee majina hayo hufanywa kuwa madogo sana.

Kwa mfano mofu **{Ga- na Ka-}** zinapoambatanishwa na jina la kawaida kama baba, dada, shangazi ama jina la pekee kama Masunga, Walwa na Tuma katika lugha ya mazungumzo huyafanya majina hayo kusikika kama Kababa, Kadada, Kashangazi, Kamasunga, Kawalwa na Katuna. Majina hayo hudokeza udogo na uzuri pia kwa wakati mmoja ila maana ya udogo hubeba sehemu kubwa kuliko uzuri. Hivyo kwa mtu unayemheshimu tunashauriwa kutotumia mofu hiyo ya **Ga- au Ka-**. Mukdadha huu wa uzuri kwa kutumia mofu hizi ulileta mjadala kwa kila mtafitiwa. Watafitiwa waliendelea kusema kuwa, katika koo za Ginantuzu mofu hizo huwa haziambatanishwi kwa mtu unayemheshimu kama vile baba, mama, shangazi na wengine kwani kwa kufanya hivyo utakuwa umekiuka maadili ya heshima ya Ginantuzu.

Mzee Makungu mmoja wa watafitiwa walisema kuwa kumwiita mtu unayemheshimu kama baba kwa kuanza na mofu **Kababa** utakuwa umempunguzia heshima kwa sababu umemdogoesha mno sifa ambayo hapaswi kuwa nayo kama baba. Hapa chini katika Jedwali namba 4.27 linaonesha bayana baadhi tu ya majina yenye kudokeza uzurishaji na maana zake.

Jedwali Na. 4.27: Majina Yanayodokeza Uzuri

Na.	Jina	Jinsi	Maana yake
1	Gapi	Ke	Keusi kadodo kazuri
2	Gasabuku	Me	Kadogo kazuri kepesi kutumwa
3	Gasuka	Me	Kajembe kadogo kazuri
4	Gaswa	Me	Unyasi mdogo mzuri
5	Gaswalala	Me	Kimanyunyuni kidogo kizuri
6	Kabula	Ke	Kimvua kidogo kizuri
7	Kalegi	Me	Kiulezi kidogo kizuri
8	Kalimilo	Me	Kajembe kadogo kazuri
9	Kamongo	Me	Kijito kidogo kizuri
10	Kanundo	Me	Kinyundo kidogo kizuri
11	Kanzikalulu	Me	Kimzizi kidogo kizuri
12	Kasheto	Me	Kipande cha kibuyu kidogo kizuri
13	Kayombo	Me	Kavurugu kadogo kazuri

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Data iliyowasilishwa katika Jedwali namba 4.27. hapa juu inadhirisha uwepo wa majina yaliyotokana na muktadha unaodokeza uzuri. Aidha katika jedwali namba 4.27. hapo juu linaonesha kuwa, majina mengi yaliyokusanywa na mtafiti akiongozwa na nadharia ya uumbaji kutoka uwandani yameonesha kutumika kwa wanawake kama vile **Kabula** na **Gapi**, na majina mengine yametumika kwa wanaume tu kama vile **Kalimilo**, **Gaswalala**, **Kasheto** na **Gasuka**. Hivyo basi, kupatikana kwa majina ya nayotokana na muktadha wa kudokeza uzuri kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga Kubainisha miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti wake.

4.5.4 Muktadha wa Kudokeza Udunishaji

Udunishaji ni hali ya kukifanya kitu kuwa na thamani ndogo yaani kukiteremsha kitu thamani yake au kukibeza kitu hicho. Udunishaji wa majina ni muktadha mwingine

unaotumika kuelezea majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Jedwali namba 4.28 linaonesha uwepo wa majina ya asili yanayodokeza muktadha wa udunishaji. Watafitiwa kupitia njia ya hojaji na mahojiano walisema kuwa, katika koo za Ginantuzu yapo majina ambayo walipewa baadhi ya watu kwa kudokeza muktadha wa udunishaji. Baadhi ya majina hayo ni pamoja na Budulungu, Ndalahwa, Shunula, Buga, Butule, Ntengo, Ding'ho, Galedi, Golomanda, Holohondo. Bukela, Ng'holo, Shagembe, ng'olo, Sagala, Ng'oba, Nhungo, Ngokolo na Mnyumba. Watafitiwa waliendelea kusema kuwa jamii katika koo za Ginantuzu ziliweza kuwadunisha wahusika wa majina hayo kwa kuwapa majina ya vitu ambavyo havikuwa na thamani kwao. Lengo la kuwapa majina hayo ilikuwa kuwafanya wahusika wa majina hayo wasiwe na tabia na matendo ya majina ya vitu hivyo ambavyo havikukubalika katika jamii. Miongoni mwa baadhi ya majina yaliyotajwa, majina yaliyoonekana kutumika zaidi katika koo za Ginantuzu ni pamoja na Budulungu, Nhungo, Bukela, Galedi, Shunula, Ntengo, Holohondo, Golomanda/Goma, Ng'holo/Makolo, Shagembe, ng'olo, Ng'oba, Ngokolo na Mnyumba. Ufafanuzi wa baaadhi ya majina haya ni kama ifuatavyo:

1. **Budulungu** (ng'ombe) Maana halisi ya jina hili ni ng'ombe mkubwa ambaye hakuwa na afya nzuri katika kundi la ngombe wengi tangu akiwa ndama. Jina hili lilitolewa kwa mtoto wa kiume akirithi kutoka kwa mwanzilishi kwa kuashiria afya yake kutoridhisha katika ukoo au jamii yake kwa ujumla. Lengo la kupewa jina hili ni kwa ajili ya kuondokana na tatizo hilo linalomkabili. Jina hilo linaweza kuwa la kuitwa, kutaniwa au kujiita mwenyewe. Ingawa imani ya jamii katika koo za Ginantuzu ni kuwa jina la mtoto humsadifu mtoto huyo wakati mwingine jina hilo huweza

kumkinga asipatwe na hali ambayo hawaihitaji kwani mwenye jina akuapo hufanya juu chini asisadifu jina husika. Kwa kufanya hivyo watakuwa wamemwokoa kwa njia moja au nyingine mhusika wa jina hilo.

2. **Nhungo** (mnyama) Maana halisi ya jina ni mnyama pori jamii ya mbwa. Tabia ya mnyama huyu huwa anajisaidia haja kubwa sehemu moja tu kwa mwaka mzima na anausingizi sana wakati wa mchana na ni msahaurifu kweli na kumbukumbu kidogo. Mnyama huyo hata akiwa mbali hukata majani na kuziba sehemu ya haja kubwa lengo lake asije akajisaidia sehemu nyingine. Akifanya hivyo hujitahidi kukimbia ili afike sehemu anakojisaidia. Mnyama huyo kwa jamii ya Ginantuzu humwona kama akili zake sio nyingi kwani angeweza kujisaidia sehemu nyingine tu. Jina hili katika koo za Ginantuzu hupewa mtoto wa kiume ambaye anaonekana ana akili na matendo yanayofanana na mnyama huyo. Lengo pia la kupewa jina hili ni kumfanya mtoto huyu asifanane na mnyama huyo.
3. **Bukela** (-a kukosa kitu) Hili ni jina analopewa mtoto wa kike na wazazi wake kama kiashirio cha mtoto kutokuwa na akili nyingi. Jina hilo hupewa mtoto huyo baada ya kumwona makuzi ya akili ya mtoto huyo hayapo sawa na umri wake.
4. **Holohondo** (panzi jike) Maana halisi ya jina hili ni panzi jike isiyo na mayai. Kwa kuwa panzi katika koo za Ginantuzi kilikuwa ni kitoweo na panzi aliyekuwa na thamani sana kwao alikuwa ni panzi jike mwenye mayai maarufu kama **bundikili** au **buki**, panzi jike aliyekosa mayai hakuwa na thamani sana kwao na wakati mwingine walidiliki kumwaachia ili apate

mayai. Hivyo basi jina hili aliweza kupewa mtoto wa kiume ambaye aliashiria kutokuwa na thamani katika familia au jamii yao. Kwa hiyo muktadha wa jina hili ni mtu yeyote ambaye hakuwa na msaada katika jamii au familia.

5. **Ngokolo** (mzembe) Mzembe katika koo za Ginantuzu alionekana kuchukiwa na watu wote katika ukoo na hata jamii nzina. Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye alionekana kuwa mzembe kwa kila hali. Lengo la kupewa jina hili ni kumtaka ajirekebishe na tabia ya uzembe huo kwani mtu mzembe katika jamii hiyo alionekana kutokuwa na chochote katika familia yake. Hali hiyo ilimfanya awe ombaomba wakati wote hali iliyochukiwa na kila mmoja wakati huo. Mtu mwenye tabia kama hiyo pia aliweza kupewa jina la Mnyumba yaani mtu anayependa kukaa nyumbani tu bila kufanya kazi au **Ng'olo** ikiwa na maaana ya mzembe wa kufanya kazi yoyote.
6. **Makolo** (Kondoo) Jina hili alipewa mtoto wa kiume ambaye aliashiria kuwa mpole kupita kiasi. Mtu ambaye alionekana kuwa hana mchango wa mawazo katika familia yaani yeye kila kitu anachoambiwa anakubali tu alifananishwa na kondoo na wakati mwingine alipewa jina la **Ng'holo** ikiwa na maana ya kondoo ikidokeza muktadha wa mtu mpole kupita kiasi.

1. Ufafanuzi wa majina mengine umeoneshwa katika Jedwali namba 4.28.

Jedwali Na. 4.28: Majina Yanayodokeza Uduni

Na.	Jina	Jinsi	Maana yake
1	Budulungu	Me	Ng'ombe
2	Buga	Me	Ndege
3	Bukela	Me	Asiye na akili
4	Butule	Me	Panzi
5	Ding'ho	Me	Harufu ya samadi
6	Galedi	Me	Takataka
7	Golomanda	Me	Panzi
8	Holohondo.	Me	Panzi
9	Mnyumba	Me	Mtu akaaye ndani daima
10	Ndalahwa	Me	Mdharauliwa
11	Ng'holo	Me	Kondoo
12	Ng'oba	Me	Mwoga
13	Ng'olo	Me	Mzembe
14	Ngokolo	Me	Mzembe
15	Nhungo	Me	Mnyama pori jamii ya mbwa
16	Ntengo	Me	Mtu anayekaa sehemu moja kuhama mpaka aondolewe
17	Sagala	Me	Hovyoo
18	Shagembe	Me	Buu la nzi linalopatikana kwenye vumbi linyonyalo damu
19	Shunula,	Me	Mtu akaaye mdomo wazi muda mwingi

Chanzo: Data ya Uwandani – 2017

Data iliyowasilishwa katika Jedwali namba 4.28. hapa juu inadhirisha uwepo wa majina yaliyotokana na muktadha wa kudokeza udunishaji. Aidha katika jedwali namba 4.28. hapo juu linaonesha kuwa, majina mengi yaliyokusanywa na mtafiti akiongozwa na nadharia ya uumbaji kutoka uwandani yameonesha kutumika kwa wanaume tu. Sababu nyingine ya kutopatiwa majina yanayodokeza uduni ni kulingana na asili ya mwanamke anavyothaminiwa katika jamii. Hivyo basi, kupatikana kwa majina ya nayotokana na muktadha wa kudokeza udunishaji kunatimiza moja ya lengo mahususi la utafiti huu lililolenga Kubainisha miktadha ya majina ya asili katika koo

za Ginantuzu. Aidha, kupatikana kwa data hizi kunadhihirisha kufaa kwa nadharia ya uumbaji ambayo imetumiwa na mtafiti kama mwongozo wakati wa kukusanya na kuchambua data za utafiti wake.

4.5.5 Mukstadha wa Kudokeza Mahusiano katika Familia

Kama ilivyoelezwa hapo mwanzo kuwa, mahusiano ni hali ya kushirikiana au kutoshirikiana katika mambo mbalimbali katika jamii ya watu. Mahusiano hayo yanaweza kuwa mazuri (kushirikiana) au mabaya (kutoshirikiana). Mahusiano katika familia ni mukstadha unaotumika kuelezea majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Katika utafiti huu imebainika kuwa majina yaliyo mengi katika koo za Ginantuzu yamedokeza mukstadha wa mahusiano yaliyopo ndani ya familia na jamii kwa ujumla. Majina ya aina hii yanaeleza mahusiano halisi yaliyo katika jamii husika. Majina hayo mengine yanaonesha mukstadha wa upendo, amani, furaha na mengine yamedokeza chuki, ugomvi, mgogoro na migongano katika jamii husika. Kwa mujibu wa watafitiwa hao waliendelea kusema kuwa mahusiano katika jamii yanaweza kuwa mazuri na kwa upande mwingine yasiwe mazuri. Mahusiano yote hayo hujibainisha katika majina wanayowapa watoto wao. Majina yanayopatikana kutokana na mahusiano mazuri huwa yako wazi na ya kueleweka katika jamii lakini majina yanayopatikana kutokana na mahusiano mabaya mara nyingi huwa na mafumbo ndani yake. Baadhi tu ya majina yanayodokeza mukstadha wa mahusiano katika familia ni pamoja Mayombo, Mlekwa, Masanja, Buyegi, Lusangija, Mpejiwa, Oleng'wa, Mihayo, Buki, Mpelwa, Matulanya, Mababza na Maseko.

Katika majina hayo, watafitiwa walifafanua kwa kueleza kuwa majina kama Lusangija, Masanja, Buyegi, Buki na Maseko ni baadhi ya majina ambayo

yanadokeza muktadha wa mahusiano mazuri katika familia husika. Kwa mfano jina Maseko ni jina analopewa mtoto wa kiume na wazazi wake wakiashiria kuwa mtoto huyo amezaliwa kipindi cha amani katika familia hiyo. Hata wazazi wa mtoto huyo wanaamini kuwa mtoto, huyo naye atakuwa ni mtu mwenye amani tele katika maisha yake. Jina Oleng'wa lenye maana ya kukataliwa ni jina alilopewa mtoto wa kiume na wazazi wake baada ya muda mfupi kuzaliwa na mmojawapo ya wanandoa hao hasa baba au familia anakoishi mama wa mtoto huyo kumkataa mtoto huyo. Jina hilo hudokeza muktadha wa mahusiano mabaya. Majina mengine ambayo yanatawala sana katika koo za Ginantuzu yenye kuonesha uhusiano mbaya ni **Mlekwa** lenye maana ya aliyeachwa, **Mpelwa** lenye maana ya aliyekimbiwa na **Masolwa** lenye maana ya aliyeokotwa. Majina haya ni baadhi tu ya majina ambayo yanadokeza muktadha wa mahususiano mabaya katika familia mpaka ikafikia mmojawapo wa wazazi kuamua kumwacha, kumkimbia au kumtupa kabisa mtoto. Matendo hayo yanapotokea katika jamii watu wenye jukumu la kutoa majina kwa mtoto kumpatia mtoto jina hilo la Masolwa kama alitupwa, Mlekwa au Mpelwa kama aliachwa au alikimbiwa na mzazi wake. Hapa tunapenda kukufahamisha kuwa si kila mwenye majina hayo alitokea katika muktadha huo hasha, majina haya wengine hupewa kutokana na kurithi kama kumbukumbu kutoka kwa wanzilishi wake ambao asili yake alitokana na muktadha huo. Hapa chini ni ufafanuzi wa baadhi ya majina hayo majina hayo.

1. **Mayombo** (vurugu) Jina hili alipewa mtoto wa kiume na wazazi wake ambaye alizaliwa kipindi cha vurugu ya kijamii au kifamilia au muda mfupi baada ya kipindi hicho cha vurugu. Watafitiwa pia walisema kuwa jina hili linaweza kuwa Kayombo kama vurugu iliyotokea katika familia husika ilikuwa sio kubwa sana.

2. **Lusangija/Masanja** (unganisha) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume na wazazi wake baada ya kuzaliwa au kabla ya kuzaliwa kulikuwa na vurugu kati ya mme na mke kiasi kwamba walikuwa wametengana. Mara nyingi utenano huo ulisababishwa na kutopata mtoto. Katika koo za Ginantuzu mtoto ni kiungo kikubwa cha kudumisha ndoa. Hali ya kutopata mtoto kwa wanandoa husababisha vurugu isiyo na kikomo. Baada ya kupata mtoto, mtoto huyo huwafanya waliotengana wawe pamoja na jina la mtoto huyo aliyewaunganisha mtoto wazazi hao hupewa jina la hujulikana kwa kwa jina la Lusangija/Sangija/Masanja lenye kudokeza muktadha wa kurejea kwa mahusiano mazuri yaliyopotea.
3. **Mpejiwa** (aliyefukuzwa) Jina hili alipewa mtoto ambaye mama yake alifukuzwa na mme au familia mara tu baada ya kuzaliwa mtoto huyo. Jina hili lilitolewa na wazazi wa mtoto huyo kutokana na vurugu iliyotokea katika familia hiyo kama kumbukumbu ya baadaye kwa ajili ya tukio hilo alilofanyiwa. Kwa hiyo basi jina hili linadokeza muktadha wa kuwepo na mfarakano baina ya wanafamilia husika. Jina hili pia liliweza kurithiwa kutoa kwa mwanzilishi ambaye ilimtokea hali hiyo. Hivyo si kila mwenye jina hili kuna muktadha wa mfarakano bali wengine hupewa jina hilo kwa ajili ya kumbukumbu tu.
4. **Buyegi** (furaha) Hili ni jina analopewa mtoto wa kike na wazazi wake au jamii yake hasa baada ya mtoto huyo kuzaliwa na kuikuta familia ya mtoto huyo ikiwa katika kipindi cha furaha. Kama mtoto wa kiume atazaliwa katika muktadha huu atapewa jina la **Butogwa** lenye maana ya

furaha pia. Hivyo jina hilo linadokeza muktadha wa amani katika familia ya huyo mtoto kwani jina Buyegi linaweza kudokeza furaha kwa mtoto ama furaha kwa familia. Wakati mwingine jina hilo hupatiwa mtoto na wazazi wake wakimtabiria mtoto huyo kuwa na furaha katika maisha yake.

5. **Mihayo** (maneno) Jina hili hupewa mtoto wa kiume au wa kike na watoa jina wakiashiria kuwa aidha kipindi mama yake akiwa na ujauzito wa mtoto huyo alikumbana na msukosuko wa vita vya maneno toka ama kwa mme, ndugu, jamaa, jamii au hata familia yake kiasi kwamba mama huyo alipata wakati mgumu sana kwa kipindi chote cha ujauzito. Hivyo basi, baada ya kujifungua mtoto huyo watoa jina ikabidi wampatie jina hilo ili kusadifu yaliyompata kipindi cha ujauzito kama kumbukumbu. Wakati mwingine jina hilo lilitolewa kwa mtoto ikiwa mama wa mtoto huyo alikuwa mwongaji kupita kiasi yaani alikuwa haishiwi na maneno kipindi cha ujauzito wake mpaka ikawalazimu watoa jina kumpatia jina hilo kama kumbukumbu. Kwa maana hiyo jina hilo linadokeza pia muktadha wa kutokuwa na amani katika familia husika.

6. **Matulanya** (mchonganishi) Hili ni jina ambalo hupewa mtoto wa kiume na wazazi wake kukiwa na vurugu ya uchonganishi katika familia husika. Vurugu hiyo itakuwa imesababishwa na mtoto huyo aliyezaliwa kwa njia moja au nyingine. Wakati mwingine vurugu ya uchonganishi huo huwa kwa mmojawapo wa wazazi wake. Kutokana na vurugu hiyo mtoto hupewa jina hilo ili kutunza kumbukumbu ya tukio hilo la vurugu lililotukia hapo. Wakati mwingine jina hili hutolewa kwa mtu akiwa mtu

mzima. Mara nyingi mtu huyo aliyepewa jina hilo huwa na tabia ta uchonganishi miongoni mwa wanajamii.

7. **Maseko** (kicheko) Jina hili hupewa mtoto wa kiume aliyezaliwa kipindi cha amani na furaha kiasi kwamba kuzaliwa kwa mtoto huyo kulileta kicheko ndani ya familia na jamii kwa ujumla. Jina hili hubadilika na kuwa **Nsekela** kama mtoto atazaliwa wa kike katika kipindi hicho likiwa na maana hiyo hiyo. Hivyo basi jina hili nalo hudokeza muktadha wa amani na furaha katika familia husika.
8. **Mapambano** (mapambano) Hili ni jina analopewa mtoto wa kiume ambaye amezaliwa kipindi cha mapambano fulani. Mapambano hayo yanaweza yakawa ya kifamilia, kiukoo au kijamii Jina jingine katika koo za Ginantuzu linalofanana na hilo ni **Bulugu**. Hivyo basi jina hili la Mapambano hudokeza mukiadha wa kutokuwa na amani wakati mtoto huyo anazaliwa aidha katika familia hiyo au katika jamii hiyo.
9. **Mabanza** (mashitaka) Hili ni jina ambalo anapewa mtoto wa kiume ambaye alizaliwa kipindi cha mashitaka baina ya wanadoa au wanajamii husika. Wakati mwingine jina hili hupewa mtoto ambapo mmoja wapo wa wazazi wake kama baba au mama alikuwa na tabia ya kupenda sana kesi. Hivyo basi jina hili hudokeza pia muktadha wa kutokuwa na amani katika jamii ya mtoto huyo.

Kutokana na majina hayo, utafiti umebaini kuwa majina ya watu katika koo za Ginantuzu hudokeza muktadha wa mahusiano yaliyopo katika familia na jamii kwa ujumla. Mahusiano hayo yanaweza kuwa mazuri au mabaya.

4.5.6 Muktradha wa Kudokeza Mazoea

Mazoea ni muktradha mwingine unaotumika kudokeza majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Watafitiwa kupitia njia ya hojaji na mahojiano walisema kuwa, katika koo za Ginantuzu yapo majina ambayo walipewa baadhi ya watu kwa kudokeza muktradha wa mazoea. Baadhi ya majina hayo ni pamoja na Kibalada, Kibuga, Kilunguja, Kilyabiye, Kilila, Kilunduma, Kiluhya, Busumadilu, Kilecha/Kileka, Masingija, Machilu na mlyahilu. Watafitiwa waliendelea kusema kuwa jamii katika koo za Ginantuzu ziliweza kuwapa majina watu kufuatana na mazea ya matendo yao wanayoyafanya mara kwa mara. Ingawa majina hayo yanaonesha maana lakini muktradha wa majina hayo ni tofauti na maana halisi ya majina hayo. Ufafanuzi wa baaadhi ya majina haya ni kama ifuatavyo:

1. **Kibalada** (mtunzaji) Jina hili hupewa mtoto wa kiume na watoa jina mtoto ambaye alionekana kuwa mbahili wa vitu vyake. Vitu vyake anavitunza kuliko kawaida bila kujali ubora au uduni wa kitu hicho. Jina hili katika koo za Ginantuzu lilidokeza muktradha wa uchoyo kwani mtu huyo hakupenda vitu vyake vitoke.
2. **Mlyahilu** (mla mapema) Maana ya jina hili halisi ni mtu ambaye anapenda kula mapema kwa muda anaoutaka au alioupanga katika familia yake. Jina hili alipewa mtoto wa kiume akirithi kutoka kwa mwanzilishi. Jina hili katika koo za Ginantuzu lilidokeza muktradha wa amri yaani mamlaka makali kiasi kwamba mwenye kutoa mamlaka ni mmoja tu katika familia hiyo.
3. **Kibuga** (mgawaji pombe) Jina hili hupewa mtoto wa kiume ambaye alionekana alionekana kupenda sana kugawa pombe kwa wenzake wakati

wanakunywa. Jina hili linadokeza muktadha wa ulevi wa kupindukia kwani yeye kila kuliko na pombe yupo na kazi yake ni mgawaji wa pombe hiyo. Hivyo jina Kibuga ni mlevi. Majina mengine yenye kudokeza Muktadha wa ulevi katika koo za Ginantuzu ni **Walwa, Mahela, Pombe, Bukongo, Mkalanga, Mapuya na Moshi**

4. **Kilunguja** (mfariji) Hili ni jina analopewa jinsia ya kiume lenye kuashia muktadha wauchangamfu. Mtu mwenye jina hili mara zote huwa hana ubaya na mtu yeyote katika familia au jamii yake. Mara nyingi jina hili hupewa wasanii wenye jukumu la kuchangamsha au kuburudisha jamii.
5. **Kilila** (mliaji) Maana halisi ya jina hili ni mtu anayependa kulia lia. Hivyo jina hili hupewa mtu wa jinsia ya kiume mwenye tabia ya kupenda kulia lia. Jamii katika koo za Ginantuzu mtu mwenye tabia ya kupenda kulia lia ni mwanamke. Hivyo jina hili katika koo za Ginantuzu hudokeza muktadha wa uwoga tabia ambayo haikukubarika kabisa kwa mwanaume.
6. **Kilunduma** (muungulumaji) Hili ni jina analopewa mwanaume mwenye tabia ya kuwa anarudia rudia kusema maneno ambaye hayapendi kuyaona katika familia yake. Jina hili katika koo za Ginantuzu hudokeza kama mtu mgomvi mwenye kupenda kutukanatukana watu bila sababu ya msingi. Majina mengine katika koo za Ginantuzu yenye kudokeza tabia hii ni pamoja na **Mkali, Makali, Mang'ung'ula, Nkali, Mayombo** au/**Kayombo**.
7. **Kiluhya** (mtesaji) Hili ni jina analopewa mwanaume mwenye tabia/mazoea ya kutesa familia yake kwa njia yoyote ile. Familia ya mtu huyu huwa haina imani kipindi akiwepo nyumbani.

8. **Busumadilu** (mtoka asubuhi sana) Jina hili hupelewa mwanaume ambaye anaonekana kuchapa kazi kupita kiasi. Yaani yeye hujilawa asubuhi sana kwenda kazini na kurudi jioni. Mtu kama huyu katika koo za Ginantuzu huamua kumpatia jina la Busumadilu lenye maana ya kuwa hutoka asubusa kwenda kazini. Jina hili hudokeza muktadha wa mazoea ya uchapakazi katika jamii za Ginantuzu.
9. **Masingija/Singija** (mzungukaji) Hili ni jina la kiume analopewa mtu mzina mwenye tabia ya kutokuwa na makao rasmi. Mtu huyo huzunguka zunguka kwa ndugu na marafiki ili kujipatia ridhiki. Kitendo hiki cha kutokuwa na makao kwa mwanaume mtu mzima huwakela ndugu na jamaa na kupewa jina hilo. Muktadha wa jina hili hudokeza kuwa ni mtu asiye na kitu chochote cha maana katika maisha yake hasa katika upande wa kijamii na kiuchumi. Majina mengine yenye kuonesha muktadha huu ni **Nsugwa, Kuchauyela** na **Mkunyungu**.

4.5.7 Muktadha wa Kudokeza Tabia na Matendo

Majina yanayotokana na muktadha wa tabia na matendo ya mtu kwa kawaida huakisi mienendo ya wahusika. Mienendo hiyo hujumuisha ubishi, ukaidi, uasherati, majivuno, usafi, hasira, upole, uchoyo, ukali, ubishi, ulevi na ukorofi. Watafitiwa walibainisha kuwa muktadha wa tabia na matendo ya mtu hudokezwa katika majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Tabia na matendo hayo yalifanywa na waanzilishi wa koo husika katika jamii. Matendo hayo katika jamii yalitofautiana kati ya mtu mmoja na mwingine kama anavyodai Adrey (1970) kwamba, kila mtu katika jamii ana tabia na matendo yanayoweza kumtofautisha na wengine. Madai haya yaliungwa mkono na watafitiwa waliposema kuwa, kila mtu katika jamii yetu ana tabia na

matendo yanayoweza kumtofautiasha na wengine. Utafiti umebaini kuwa katika koo za Ginantuzu, kuna majina ya asili yenye maana yatokanayo na tabia na matendo ya watu. Baadhi ya majina yanayotokana na tabia na matendo ya mtu ni pamoja na Mabiti/Mbiti, Ng'homu, Salisali, Magulyati, Shayayi, Mbogo, Pilipili, Mashimba/Shimba, Kitalumba, Ngokolo, Kuyela, Masemba, Nkwabi, Lombiha, Kuyela, Ng'walali na Long'we. Katika majina haya yaliyoorodheshwa hapa juu, majina kama Mabiti/ Mbiti, Ng'homu, Salisali, Magulyati, Shayayi, Mbogo, Pilipili, Mashimba/Shimba, Kuyela, Walwa, Mahela, Ngokolo, Nkwabi na Masemba yalionekana kutumiwa sana katika koo za Ginantuzu kwa sababu kila kata iliyofikiwa na mtafiti kulikuwepo na uwepo wa majin haya. Majina haya yana maana fulani katika jamii. Lengo kuu la kupewa majina hayo katika jamii ni kuwafanya wanajamii waendeleo na tabia na matendo yao yanayokubalika katika jamii au wajirekebishe na tabia na matendo yasiyokubalika katika jamii husika.

Kwa mujibu wa watafiti walisema kuwa majina hayo yalitolewa kwa watoto wao kwa ajili ya kuhimiza au kupinga tabia na matendo mabovu pindi watakapokuwa wakubwa. Hapa chini ni ufafanuzi wa maadhi ya majina yaliyotokana na muktadha wa tabia na matendo ya watu.

1. **Mabiti** (fisi) Hili ni jina analopewa mwanaume ambaye alikuwa na tabia na matendo kama ya mnyama fisi. Jina hili linadokeza muktadha ya mtu aliye na tamaa kupita kiasi. Jina hili wakati mwingine hujulikana kama **Mbiti**. Vilevile kupatikana kwa wingi kwa mnyama huyu au mnyama huyu kuwa na athari fulani katika maeneo husika katika jamii ni muktadha mwingine wa jina hili.

2. **Ng'homi** (nge) Jina hili hupelewa mwanaume ambaye ana tabia na matendo ya ukali wa kupindukia kama alivyo mdudu nge. Hivyo jina hili hudokeza mtu mkali na kaidi kuliko kawaida ya watu wengine. Tena watu wengine mtu mwenye jina hili humwoona hatari sana katika jamii husika.
3. **Salisali** (panzi) Salisali ni panzi ambaye hachoki kuruka na panzi huyu pia ni mjanja kuliko panzi wengine. Hivyo jamii katika koo za Ginantuzu huamua kumpatia jina hili mwanaume ambaye ni mjanjamjanja katika jamii. Wakati mwingine mtu mwenye tabia na matendo ya namna hiyo humwiita mapepe ambaye hashikiki wala kukamatika.
4. **Shayayi** (sungura) Jina hili hupelewa mwanaume ambaye anatabia na matendo ya ujanjaujanja kama sungura alivyo. Mtu mwenye matendo haya katika jamii ya Ginantuzu huwa hapendwi na jamii nzima. Hivyo mtu hupelewa jina hilo ili ajirekebishe na tabia ya ujanja ujanja.
5. **Mbogo** (nyati) Jina hili hupelewa mtu wa kiume ambaye ni mpole katika jamii lakini ni hatari sana ukimkorofisha. Tabia na matendo ya mnyama huyu hupendwa sana na jamii katika koo za Ginantuzu. Jina hili katika jamii ya Ginantuzu linatawala sana na kila mmoja anajivunia kuwa nalo katika jamii.
6. **Pilipili** (pilipili) Kama lilivyo jina lenyewe pilipili kuwa ni kali. Hivyo jina hili hupelewa mtoto wa kiume ambaye anaonekana kuwa hapendi matani katika jamii. Hivyo basi, jina hili hudokeza muktadha wa ukali na mtu anayepewa jina hili husadifu jina lenyewe. Majina mengine yanayofananishwa na jina hili ni pamoja na **Shimba** au **Mashimba**

7. **Kuyela** (kuzurula) Hili ni jina analopewa mwanaume ambaye alionekana kuwa na tabia na matendo ya uzururaji. Tabia ya uzururaji katika koo za Ginantuzu ilipigwa vita sana hapo zamani kwani mtu wa namna hiyo hakuwa na maendeleo yoyote kwake na hata katika jamii yake.
8. **Masemba** (vituko/utani) Hili ni jina alilopewa mtoto wa kiume na wazazi wake. Mtu ambaye alikuwa na vituko sana au mwanzilishi wa jina hilo alikuwa na vituko vingi vyenye kushangaza na kuchekesha katika maisha yake, alistahiri jina hilo. Watu wenye vituko katika jamii ya Ginantuzu kwa kiasi kikubwa walipendwa sana na walitakiwa sana kuwepo katika shughuli yoyote iliyokuwa inafanywa kwa jumuia. Hivyo mtoto aliweza kupewa jina hili kama ukumbusho wa mwanzilishi huyo.
9. **Nkwabi** (mtafutaji mali) Jina hili alipewa mtoto wa kiume akirithi kutoka kwa wazazi/waanzilishi. Mwanzilishi wa jina hili alipewa kutokana na tabia ya utafutaji mali kwa njia halali. Katika jamii ya Ginantuzu mtu kama huyu alipendwa na kila mtu mwenye moyo wa utafutaji mali. Utafutaji mali ulikuwa ni msingi wa maisha katika koo za Ginantuzu hivyo jina kama hili lilipendwa na jamii na linapatikana kwa wingi katika koo za Ginantuzu mpaka sasa.
10. **Mayumila** (kutoa kitu bila kipimo maalum) Jina hili lilitolewa kwa mtoto wa kiume akirithi kutoka kwa mwanzilishi aliyekuwa na matendo na tabia nzuri iliyokubalika kwa jamii kiasi kwamba alikuwa anatoa kitu chochote kwa watu wengine bila kutumia kipimo maalum. Tabia kama hii ilikuwa inamilikiwa na wachache sana. Wachache hawa walipewa jina hili kama zawadi ya kusadifu tabia na matendo waliyo nayo. Watu wengine jina hili

hulifupisha na kuliita **Mayuma**. Hivyo jina hili hudokeza muktadha wa ukarimu kwa watu wengine.

Kutokana na ufafanuzi wa majina hayo hapa juu, utafiti umebaini kuwa tabia na matendo ya mtu unadokeza muktadha wa majina katika koo za Ginantuzu na muktadha huo wa majina huwa na maana tu kwa jamii husika. Mtoto anayepewa jina la aina hiyo kutambuliwa kuwa yeye ni Mnyantuzu kutokana na jina la Ginantuzu linalomtambulisha kwa jamii yake.

Ningependa ifahamike kuwa miktadha iliyoelezwa na watafitiwa ni baadhi tu kwani ipo miktadha mingi kulingana na sehemu ambako mtoto alipewa hilo jina. Wakati mwingine athari fulani ya jina halisi katika mazingira ya mtoto yaliweza kuchangia kumaanisha maana ya jina husika. Hivyo basi jamii katika koo za Ginantuzu ziliweza kutoa jina kulingana na miktadha mbalimbali.

4.7 Kitu kipya Katika Utafiti Huu

Kwa kuwa utafiti huu ni tawi la ethnonimia tawi ambalo linachunguza majina ya watu wa jamii moja au kabila moja kuhusu historia zao, mienendo yao, tamaduni zao na hata mila zao, kitu kipya tulichokibaini katika utafiti huu ni kuwa, maadili, mwenendo na maendeleo ya mtanzania kisiasa, kiuchumi, kijamii na hata kiutamaduni sasa na siku zijazo yataendelea kuporomoka kila kukicha kwa sababu misingi ya vitu vyote hivi umejengwa kupitia msingi wa utamaduni anamoishi mtu huyo kitu ambacho vinaonekana kuachwa na kupuuzwa kwa kasi na watu wengi. Kwa mfano utamaduni wa mtanzania ni kufanya kazi. Kama mtu hataki kufanya kazi na muda huo huo anataka maendeleo tena ya harakaharaka, unategemea atapata maendeleo katika ngazi ipi ya maisha?

Jambo jipya jingine tulilolibaini katika utafiti huu ni kuwa, uitaji wa majina ya watu hivi sasa hauzingatii vigezo, taratibu na kanuni zilizobeba maana kulingana na utamaduni, mila, desturi na imani ya jamii husika. Majina ya watu ambayo hubebwa na lugha ya watu husika katika jamii yoyote ile ndiyo yanayobeba na kutambulisha jamii hiyo kisiasa, kiuchumi kijamii na kiutamaduni kuliko vitu vingine kwani jina la mtu linabeba na kuakisi utamaduni, mila, desturi, falsafa na imani ya mtu huyo..Mbiti (1990) alisema kuwa katika imani za kiafrika majina yana athari katika tabia ya mtoto, afya ya mtoto, mwenendo, mafanikio na hata maendeleo ya mtoto baadaye.

Hii inadhirisha kuwa Watanzania wakiwakilishwa na jamii kupitia koo za Ginantuzu hawauthamini kabisa utamaduni wao. Hivyo maadili katika jamii ya mtanzania wa leo tunayaona kuwa mabaya na tutaendelea kuyaona mabaya zaidi kila kukicha kwa sababu jamii imetanga mbali na utamaduni wake na kuchukua utamadunin wa mtu mwingine ambao hauendani na utamaduni wetu. Kwani, Taifa lisilo na utamaduni wake limo hatarini kupotea na kuangamia kabisa.

4.8 Hitimisho la Sura

Sura hii ya nne imewasilisha na kuzifafanua data zilizokusanywa uwandani kwa kuzingatia malengo mahususi matatu ya utafiti. Sura imebainisha vipengele vikuu vinne ambavyo ni Uwasilishaji wa data, Kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu, kuonesha vigezo vilivyotumika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu na kubainishaa miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

Katika kuendelea kujibu swali la kwanza linalouliza kuna makundi mangapi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu? Utafiti kwa kutumia mbinu ta hojaji na mahojiano umebaini kuwa yapo makundi kumi na saba ya majina ya watu katika koo za

Ginantuzu. Makundi hayo ni pamoja na majina yanayotokana na wanyama, majina yanayotokana na vitendea kazi, majina yanayotokana na mazao, majina yanayotokana na vyakula, majina yanayotokana na matukio, majina yanayotokana na mahali pa kuzaliwa na majina yanayotokana na matendo ya watu.

Makundi mengine ya majina ni majina yanayotokana na jinsi mtoto alivyojaliwa, majina yanayotokana na matunda, majina yanayotokana na utani, majina yanayotokana na vitu, majina yanayotokana na ukoo na majina yanayotokana na mimea. Katika koo za Ginantuzu pia yapo majina ambayo maana yake yametokana na mfuatano wa watoto, majina yanayotokana na dini na utawala, majina yanayotokana na ujio wa vitu vipya na majina yanayotokana na unasibu.

Swali la pili la utafiti huu liliuliza ni vigezo gani vinatumika kuteua majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu. Utafiti kwa kupitia mbinu ya hojaji na mahojiano Ukiongozwa na nadharia ya uumbaji umebaini kuwepo kwa vigezo 10. Vigezo hivyo ni kigezo cha mazingira, kigezo cha utani, kigezo cha matukio yanayotokea, kigezo cha mahusiano katika familia, kigezo cha urithi, kigezo cha tabia na matendo, kigezo cha uchumi wa familia, kigezo cha ujio wa vitu vipya, kigezo cha mfuatano wa watoto na kigezo cha itikadi ya dini.

Swali la tatu lisemalo maana ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu huchukua miktadha ipi? Utafiti ukiongozwa na nadharia ya uumbaji kama msingi, umebaini kuwepo kwa miktadha 7. Miktadha hiyo ni pamoja na muktadha wa kudokeza ukubwa, muktadha wa kudokeza udogo, muktadha wa kudokeza uzuri, muktadha wa kudokeza udunishaji, muktadha wa kudokeza uhusiano katika familia, muktadha wa

kudokeza mazoea, na muktadha wa kudokeza tabia na matendo. Na mwisho wa sura, utafiti umeeleza jambo jipya lililojitokeza katika utafiti huu ambalo ni kuporomoka kwa maadili ya Mtanzania kunasababishwa na kupuuzwa kwa utamaduni wa mtanzania.

SURA YA TANO

MUHTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

5.1 Utangulizai

Sura hii inahitimisha utafiti usemao uchunguzi wa kisemantiki wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Vipengele vilivyoshughulikiwa katika sura hii ni muhtasari wa utafiti, muhtasari wa matokeo ya utafiti, hitimisho na mapendekezo kwa tafiti fuatishi.

5.2 Muhtasari

5.2.1 Muhtasari wa Ujumla

Utafiti huu ulifanya juu ya uchunguzi wa kisemantiki wa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Kazi tangulizi zilichambuliwa kuhusiana na mawazo ya wataalamu mbalimbali yaliyolingana na mada ya utafiti. Utafiti ulikuwa na malengo mahususi matatu ambayo ni (i) Kuainisha majina ya asili katika koo za Ginantuzu, (ii) Kuonesha vigezo vinavyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu, (iii) Kubainisha miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Utafiti ulishughulika na tawi la ethnonimia, tawi ambalo linachunguza majina ya watu wa jamii moja/kabila moja/ukoo mmoja kuhusu historia zao, mienendo yao, tamaduni zao na hata mila zao. Hata hivyo, majina ya watu ni mengi mno, hivyo, utafiti ulijikita na majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Data za utafiti huu zilikusanywa katika mkoa wa Simiyu, wilaya ya Bariadi na Itilima. Jumla ya kata 6 zilifanyiwa utafiti. Kata hizo ni kata ya Sapiwi, Nkololo, Bariadi, Bumera, Lagangabilili, na Lugulu kutoka wilaya ya Bariadi na Itilima. Jumla ya vijiji 10

vilipitiwa na mtafiti. Vijiji hivyo ni Igegu, Bariadi, Sapiwi, Nkololo, Lugulu, Bamera, Kidinda, Byuna, Lagangabilili na Bulolambeshi. Jumla ya watafitiwa 80 walihusika katika kutoa taarifa zilizohusiana na mada ya utafiti. Jinsia pia ilizingatiwa katika utafiti huu kwani katika kila kata na kijiji kulikuwa na idadi sawa ya washiriki kati ya wanaume na wanawake. Watafitiwa hao walichaguliwa kwa kutumia usampulishaji nasibu na usampulishaji usio nasibu. Data za utafiti huu zilikusanywa kwa kutumia mbinu ya hojaji na mahojiano. Nadharia ya uumbaji ya Sapir (1958) ndiyo iliyotumika kama mhimili wa utafiti mzima.

Kwa hiyo nadharia hii imekuwa chachu kubwa ya mafanikio katika kufanikisha utafiti huu, kwa kuweza kuainisha maana za majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu, kuonesha vigezo vilivyotumika katika kuteua majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu na kubainisha miktadha ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Katika kuchambua na kuwasilisha data, utafiti kwa kiasi kikubwa ulitumia mkabala wa maelezo.

5.2.2 Muhtasari wa Matokeo ya Utafiti

Baada ya utafiti kukamilika, matokeo ya utafiti yalipatikana kupitia malengo mahsusi matatu yaliyoongoza utafiti huu. Uchunguzi wetu ubebainisha kuwa katika kuchunguza majina ya asili katika koo za Ginantuzu yaliyotolewa na watafitiwa kama lengo mahsusi la kwanza lilivyotaka. Utafiti kwa kutumia mbinu ta hojaji na mahojiano umebaini kuwa yapo makundi kumi na saba ya majina ya watu katika koo za Ginantuzu. Makundi hayo ni pamoja na majina yanayotokana na wanyama, majina yanayotokana na vitendea kazi, majina yanayotokana na mazao, majina yanayotokana na vyakula, majina yanayotokana na matukio, majina yanayotokana na mahali pa

kuzaliwa na majina yanayotokana na matendo ya watu. Makundi mengine ya majina ni majina yanayotokana na jinsi mtoto alivyojaliwa, majina yanayotokana na matunda, majina yanayotokana na utani, majina yanayotokana na vitu, majina yanayotokana na ukoo na majina yanayotokana na mimea. Katika koo za Ginantuzu pia yapo majina ambayo maana yake yametokana na mfuatano wa watoto, majina yanayotokana na dini na utawala na majina yanayotokana na ujio wa vitu vipya. Utafiti pia umebaini kuwepo na majina ambayo yalikuwa yakirithiwa kizazi hadi kizazi ila maana yake haikuweza kujulikana kwa watafitiwa kwani watafitiwa. Kundi hili la majina tulilipa jina la majina yanayotokana na unasibu.

Katika kuelezea vigezo vilivyotumika katika kuteua majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu, kwa mujibu wa lengo mahsusi la pili, utafiti pia ulibaini kuwepo kwa vigezo 10 vilivyotumika katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Vigezo hivyo ni kigezo cha mazingira, kigezo cha utani, kigezo cha matukio yanayotokea, kigezo cha mahusiano katika familia, kigezo cha urithi, kigezo cha tabia na matendo, kigezo cha uchumi wa familia, kigezo cha ujio wa vitu vipya, kigezo cha mfuatano wa watoto na kigezo cha itikadi ya dini.

Lengo mahsusi la tatu la utafiti huu lilikuwa ni kudokeza miktadha ya majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu. Matokeo ya utafiti kulingana na data zilizokusanywa na kuchambuliwa na mtafiti akiongozwa na nadharia ya uumbaji umebaini kuwepo kwa miktadha 7. Miktadha hiyo ni pamoja na muktadha unaodokeza ukubwa, muktadha unaodokeza udogo, muktadha unaodokeza uzuri, muktadha unaodokeza udunishaji, muktadha unaodokeza uhusiano katika familia, muktadha unaodokeza mazoea, na muktadha unaodokeza tabia na matendo.

5.3 Hitimisho

Utafiti huu umeweza kuainisha maana ya majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu kama lengo mahsusi la kwanza lilivyohitaji. Utafiti pia umeweza kuonesha vigezo vilivyotumika katika kuteua majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu kama lengo mahsusi la pili lilivyomaanisha, lengo mahsusi la tatu la utafiti limebainisha miktadha ya majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu na mwisho, lengo mahsusi la nne limebainisha sababu za kupungua kwa majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

5.4 Mapendekezo kwa Tafiti Fuatishi

Pamoja na kufanya utafiti huu wa uchunguzi wa kisemantiki kuhusu majina asili katika koo za Ginantuzu, bado kuna maeneo mengi yanayohitajika kufanyiwa utafiti katika koo za Ginantuzu ili kupunguza tatizo la uhaba wa machapisho, lugha ya Ginantuzu na lugha nyingine za Kibantu. Miongoni mwa maeneo yanayohitajika kufanyiwa utafiti katika majina ya asili katika koo za Ginantuzu ni pamoja na:

- (i) Njia za kulinda kupungua kwa majina ya asili katika koo za Ginantuzu na jamii nyingine
- (ii) Njia thabiti za kuulinda utamaduni wa Mtanzania
- (iii) Msambao wa majina ya kigeni na athari zake katika koo za Ginantuzu
- (iv) Maumbo ya majina ya watu ya asili katika koo za Ginantuzu
- (v) Maana, sababu na athari za majina yasiyo ya Kibantu wanayotumia koo za Ginantuzu
- (vi) Michakato ya uitaji wa majina ya asili katika koo za Kibantu

(vii) Kwa kuwa utafiti umebaini kuwa majina ya asili katika koo za Ginantuzu yana maana na maana hiyo imefumbata utamaduni, mila, desturi na imani ya Ginantuzu na Afrika kwa ujumla. Ni jukumu la kila mmoja wetu katika koo za Ginantuzu na koo zingine za Kibantu kuweza kulinda, kuenzi, kuhifadhi na kudumisha utamaduni wa jamii kupitia majina ya ukoo kwa ajili ya vizazi vijavyo.

Aidha kwa kuwa Ginantuzu ni miongoni mwa lahaja katika lugha ya Kisukuma kuna haja ya kufanya utafiti katika lahaja zingine za kisukuma ili kusaidia kuongeza machapisho katika lugha ya Kisukuma.

MAREJELEO

- Abdul, A. (2013). Maana na Sababu za Kiisimujamii Kwenye Majina ya Koo za Kiluguru. Tasnifu ya M.A Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (Haijachapishwa).
- Ardrey, R. (1970) *The social Contract, A Personal Inquiry into the Evolutionary Souces of Order and Disorder*, New York, Atheneum.
- Azael, R. (2013). Maana ya Majina ya Asili Katika Jamii ya Kiuru. Tasnifu ya M.A Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dae es Salaam. (Haijachapishwa).
- Babbie, E. (1999) *The Basics of Social Research*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Baitan, B. (2010). A Mopho- Semantic Analysis of Ruhaya Person Names. (Unpublished) M.A Dessertation. University of Dar es Salaam
- Baraza la Kiswahili la Zanzibar, (2010). *Kamusi la Kiswahili Fasaha*, Oxford University Press.
- Batibo, H. M. (1976). Le kessukuma: Language Bantu de Tanzanie, Phonologie et Morphologiet. These de Doctorate 3rd Cycle.
- Benard W., na Edmord O. (2012) Topographical Norms, Salvatorianum, morogoro.
- Best, J. W. and Kahn, J. V. (1993). *Research in Education*. New York: Allyn and Bacon.
- Boas, F. (1964). *On Geographical Names of the Kwakiutl Indians. Language in Culture and Society. A Reader in Linguistics and Anthropology*. New York. Evaston and London Berkeley Harpe and Row

- Buberwa, E. (2010) Investigating sociolinguistics Aspect of Place Names in Ruhaya in North –Westerro Tanzania, M.A Linguistics Dessertaion, University of Dar-es-Salaam.
- Cameroon, K. (1961) *English Place Names*. London: Oxford University Press.
- Chulk, O. (1992). *Names from African: Their Origin, Meaning and Pronounciation*. Chicaco: John Benjamin Publishing.
- Cooper, R. (1989). *Language Planning and Social Change.s* Cambridge: Cambridge University Press.
- Dawling, T. (2004). “Uquidiszwe” The Finisher of the Nation, Naming and taking about HIV/ AIDS and African Languages, (Unpublished paper) [http://www.Africanvoices.Co. Za/research.htm](http://www.Africanvoices.Co.Za/research.htm).
- Elihaki, Y. (2012). Majina ya Mahali katika Jamiilugha ya Chasu. Tasnifu ya M.A Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. (Hajachapishwa)
- Gray, T. M. (1999). *What’s in a name? Some reflection on the Socialogy Annonymity*. <http://web.edu/gtm Marx/anon.html>.
- Guma, M. (2001). The Cultural Meaning of Names Among Basotho of Southern Africa. *Nordic Journal of Africa Studies* 10(3): 265 – 279.
- Herbert, R. K. (1996). Person Naming and Social Organization. The Comperative Anthropology of Southern Africa in Proceeding of the XIX th Congress of Onomastic Science. Aberdeen.Scotland. Augustn4-11 pp. 187-194.
- Hymes, D.H (1964). *Language in Culture and Society*. California: Califonia University Press.
- John, A. and Sleigh, L. (1973) *The Harrap Book of Boy and Girls Names*, Britain: Harrap and Co Ltd.

- Jonas, L. (2013). Maana na Misingi ya Uteuzi wa Majina ya Watu katika Lugha ya Kiha. Tasnifu ya M.A Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (Hajachapishwa).
- Kalkanova T. (1999). Sociology of Proper Names in Sophia since 1970. *International Journal of Sociology of Language*. 135, 83-98
- Kategela, R. (2013). Matumizi ya Majina ya Asili ya Familia na Utambulisho wa jamii ya Wanyakyusa. Tasnifu ya M.A Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. (Hajachapishwa)
- Katz, J. J. (1985). *Philosophy of Language of Geographical Names*. London: Oxford University Press.
- Kempson, R. (1977). *Semantic Theory*. Oxford: Cambridge University Press.
- Khamis, A. M., na Madumula, J. S. (1989). “*Majina Yanayohusu Watu*” Mulika o.21, Dar es Salaam TUKI.
- Kombo, D. & Tromph, D, L, A. (2006). *Proposal and Thesis Writing: An introduction*. Nairobi; Paulines Publications Africa.
- Kombo, D. & Tromph, D, L, A. (2009). *Proposal and Thesis Writing: An introduction*. Nairobi; Paulines Publications Africa.
- Koopman, A. (1986). The Social and Literary Aspect of Zulu Perso Names. Unpublished M.A Dissertation, University of Natal.
- Kothari, C. R. (1990). *Research Methodology, Methods and Techniques*, New Delhi: New Age International Publishers. Ltd
- Kothari, C. R. (2004). *Research Methodology: Methods and Techniques*, New Delhi: New Age International (P) Ltd.

- Kothari, C. R. (2009). *Research Methodology, Methods and Techniques*. New Age International Publishers Ltd.
- Manyasa, J. (2009). Investigating the Basis of Naming People in Kisukuma. (Tasnifu ya M.A. Isimu haijchapishwa) Chuo Kikuu Cha Dar –es- Salaam.
- Mapunda, G. (2014). What Do my Students Call Me? Nicknaming of Lecturers by Students at University of Dar es Salaam. *Journal of Linguistics and Language in Education* 8(1)90- 107.
- Masele, J. (2010). African Personal Names Derived from African Pro: IIE line Arhicle.Com/2expert =Jonathan Masele.
- Matsimela, A. M. (1997). *Sefulediso*: Republic of South Africa: Creda Press.
- Massamba, D. P. T. (2011). *Maendeleo katika Nadharia ya Fonolojia*. Dar es Salaam: Tasisi ya Taaluma za Kiswahili.
- Mekacha, D. (2011). *Isimujamii: Nadharia na Mukstadha wa Kiswahili*.
- Mbiti, S. (1990). *African Religion and Philosophy*: USA: Heinemann Educational Books Inc.
- Moyo, T. (1996). Personal Names and Naming Practices in Northern Malawi. *Nomina Africana* 10 (1&2), 10-19.
- Mphande, L. (2006). *Naming and Linguistics Africanism in African- American Culture*. New York: Ohio University.
- Msanjila, Y. P., Kihore, Y. M., na Massamba D. P. B. (2009) *Isimujamii: Sekondari na Vyuo*, Dar es Salaam: TUKI.
- Muzale, H. R. T. (1998). The Linguistic and Social – Cultural Aspects in Interacustrine Bantu Names. *Kiswahili* (61):28-49.

- Musere, J. (2000). *African Personal Names. The Great Lakes Areas*. Lantham MD: Scare Scrow Press.
- Nyanganywa, M. (2013). Uchunguzi wa Kisemantiki na Taratibu za Utoaji wa Majina ya Kijita. Tasnifu ya M.A Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. (Hajachapishwa)
- Ogie, O. (2002). "Edo Personal Names and World Overview. New Perspective in Edoid Studies. Essays in Honour of Ronald Peter Schaefer". In Ohiomal, Pogeson and Francis O. Egbokhre (eds). *The Center for Advanced Studies of African Society*. Book Series no. 20
- Olenyo, M. M. J. (2011) "What is in a Name? An Analysis of the Semantics of *Lulogooli Personal Names*" katika International Journal of Humanities and Social science, Vol. I, no.20.
- Omary, C. K. (1970). Person Names in Social- Culture Context. *Journal of the Institutes of Swahili Research*. Vol 2:40 Sept, 1970, University of Dar es Salaam.
- Omari, S. (2011). Call Me Top in Dar.The Role of Pseudonyms in Bongo Flewa Music. *Swahili Forum* (18) : 69-86.
- Ota, O (2002). *Edo Person Names and World view*, New Perspective in Edoid Studies; Nigeria
- Patton, M. Q na M. Cochran (2002). *A Guide to Using Qualitative Research Methodology*. London, Medecins Sans Frontieres.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation methods, 3rd edition*. London: Sage Publications Ltd.

- Radford, A. na wenzake (2002). *Linguistics: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Romaines, S. (2000). *Language in Society. An Introduction to Sociolinguistics*. Lodon: Oxford University Press.
- Rubanza, Y. I. (2000). The Linguistic Creativity of Haya Personal Names. *Journal of Institute of Kiswahili Research*, Vol. 63, TUKI, Dar es Salaam
- Rugemalira, J.M. (2005). *A Grammar of Runyambo*, Dar es Salaam: Language of Tanzania Project.
- Salapion, D. (2011). Haja ya Kuunda Kamusi ya Majina ya watu ya asili: Majina ya Asili katika Jamii ya Wahaya, Tasnifu ya M.A Kiswahili, Chuo Kikuu Cha Dar –es- Salaam. (Hajachapishwa)
- Sapir, E. (1921). *Language*. New York: Harcoourt Brace.
- Sapir, E. (1958). *Language*; New York: Harcourt, Brace and Co.
- Senkoro, F. E. M. K., and Kahigi, K. (2006). Lugha kama Kitambulisho. *Jarida la Kiswahili la Isimu na Fasihi*. Juz na. 4:23, TUKI, Dar es Salaam.
- Schotsman, P. (2003). *Place Names and History in Dar es Salaam*, Nadherland: Leiden University.
- Stayt, H. (1931). *The BaVanda*. London: Oford University Press.
- TUKI, (2004). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*; TUKI: Dar –es- Salaam.
- Wardhaugh, R. (1986). *An Introduction to Sociolinguistics'*, U.S.A, Basil Blackwell Inc.
- Werner-Lewis, M. (2003) Central Africa in the Carribean: Transcending, Time, Transforming Culture, University of the WestIndies Press; Jamaica.
- William, M. (2003) *Making Sense of Social Research*, London, SAGE Publishers

Zawawi, H. (1993). *What's in a Name: Unaitwaje? A Swahili Book of Names*. Trento:
Africa World Press. Int.

VIAMBATISHO

Kiambatisho Na. I: Hojaji

Hojaji kwa watafitiwa kuhusu sababu ya kupotea kwa majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Ndugu mtafitiwa hojaji hii ina lengo la kukusanya taarifa kuhusu maana ya majina ya asili, misingi na vigezo vinavyotumika kuteua majina ya asili, miktadha ya majina ya asili na kuona chanzo na sababu za kupungua kwa matumizi ya majina ya asili katika koo za Ginantuzu. Ndugu mtoa taarifa unaombwa kujaza na kutoa taarifa zinazohusu majina ya asili katika koo za Ginantuzu bila kujali wengine wanasemaje kuhusu majina hayo. Unaweza kujaza hojaji hii kwa kusaidiana na mtu yeyote unayeona anafahamu taarifa hizo. Majibu yatakayotolewa yatakuwa ni siri kati ya mtafiti na mtafitiwa. Taarifa hizo zitatumizwa vema na kutumiwa kwa malengo ya utafiti huu tu.

A: Taarifa binafsi za mtafitiwa

1. (i) Umri.....	(ii) Jinsi me/ke.....
(iii) Kabila.....	(iv) Kiwango cha elimu.....
(v) Shughuli unayofanya.....	

2. Mahali ulikozaliwa

(i) Mkoa.....	(ii) Wilaya
(iii) Tarafa.....	(iv) Kata
(v) Kijiji.....	

3. Mahali unakoishi

- (i) Mkoa..... (ii) Wilaya
- (iii) Tarafa..... (iv) Kata
- (v) Kijiji.....

B. Majina ya asili katika koo za Ginantuzu

1. Taja majina ya asili kumi na tano (15) ya kiume na kumi na tano (15) ya kike unayoyafahamu katika koo za Ginantuzu kisha eleza maana zake.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Eleza vigezo unavyovifahamu vilivyotumiwa katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

(3) (a) Jee kuna mazingira yoyote yanazopelekea watu katika koo za Ginantuzu kupewa majina ya asili?

Ndio () Hapana ()

(b) Kama ndio bainisha mazingira hayo kwa majina yasiyopungua matano uliyoyaorodhesha nambari (1) hapo juu.

4. Katika koo za Ginantuzu maana ya majina hupatikana kulingana na mazingira (muktadha). Taja majina ya ukoo yanayotokana na (i) wanyama, (ii) ndege, (iii) Mazao/mimea, (iv) ujuzi, (iv) Tabia/ Matendo ya mtu, (v) Umaarufu wa watu, (vi) mazingira, (vi) Kazi/shughiri, (vii) miti, (viii) matukio ya asili, (ix) hali ya hewa, (x) ukoo wa watu, (xi) rangi ya mtu, (xii) tabia/sura za watu, (xiii) mazao yanayolimwa eneo husika, (xiv) majanga yaliyowahi kutokea, (xv) wadudu, (xvi) matukio, (xvii) kuhama kwa watu toka eneo hadi jingine, (xviii) utani, (xix) hali zilizojitokeza kabla, wakati na baada ya kuzaliwa, (xx) misingi ya imani (xxi) kipindi cha kuzaliwa, (xxii) majina ya mfuatano, (xxiii) mila na desturi, (xxiv) nyakati, (xxvi) tabia za watu (toa mfano au mifano ya jina/majina na maana yake kwa kila kigezo)

5. Eleza maana ya majina haya yaliyoko katika jedwali hapa chini unayoyafahamu

Na.	Jina	Maana Yake	Na.	Jina	Maana Yake
1	Shiyi		1	Ng'walu	
2	Galedi		2	Minza	
3	Shiwa		3	Nkwimba	
4	Nhandi		4	Hollo	
5	Kaloli		5	Nkwaya	
6	Saguda		6	Sundi	
7	Luja		7	Nsega	
8	Danhi		8	Chanzu	
9	Matondo		9	Mhinga	
10	Mboje		10	Long'hwe	
11	Nhunda		11	Kundi	

12	Zezezege		12	Koga	
13	Manyangu		13	Nkamba	
14	Ng'wanisi		14	Kwezi	
15	Ng'wisabi		15	Badi	
16	Makula		16	Lega	
17	Nyangi		17	Lali	
18	Sandu		18	Ng'wamba	
19	Mahangi		19	Basadi	
20	Igagi		20	Yunge	
21	Mkingwa		21	Kwandu	
22	Nilla		22	Masungwa	
23	Matambo		23	Nsiya	
24	Ilanga		24	Nkela	
25	Shilanga		25	Nselema	
26	Kuyi		26	Mungi	
27	Lulenda		27	Sibogo	
28	Mchenya		28	Hoja	
29	Kitwili		29	Ndelya	
30	Kinyapi		30	Nsungulwa	
31	Kipilyango		31	Pagi/ Pagile	
32	Ngokolo		32	Nkinda	
33	Hima		33	Nsinde	
34	Mayuma		34	Munge	
35	Bule		35	Koga	
36	Kuzenza		36	Silya	

Kiambatisho Na. II: Mahojiano

A: Taarifa binafsi za mtafitiwa

1. (i) Umri..... (ii) Jinsi me/ke.....
 (iii) Kabila..... (iv) Kiwango cha elimu.....
 (v) Shughuli unayofanya.....

2. Mahali ulikozaliwa

- (i) Mkoa..... (ii) Wilaya
 (iii) Tarafa..... (iv) Kata
 (v) Kijiji.....

3. Mahali unakoishi

- (i) Mkoa..... (ii) Wilaya
 (iii) Tarafa..... (iv) Kata
 (v) Kijiji.....

B. Majina ya asili katika koo za Ginantuzu

1. Taja majina ya asili kumi na tano (15) ya kiume na kumi na tano (15) ya kike unayoyafahamu katika koo za Ginantuzu kisha eleza maana zake.....

.....

2. Eleza vigezo unavyovifahamu vilivyotumiwa katika kuteua majina ya asili katika koo za Ginantuzu.

(3) (a) Jee kuna mazingira yoyote yanazopelekea watu katika koo za Ginantuzu

kupewa majina ya asili?

Ndio () Hapana ()

(b) Kama ndio bainisha mazingira hayo kwa majina yasiyopungua matano uliyoyaorodhesha nambari (1) hapo juu.

4. Katika koo za Ginantuzu majina hupatikana kulingana na mazingira (muktadha).

Taja majina ya ukoo yanayotokana na (i) wanyama, (ii) ndege, (iii) Mazao/mimea, (iv) ujuzi, (iv) Tabia/ Matendo ya mtu, (v) Umaarufu wa watu, (vi) mazingira, (vi) Kazi/shughiri, (vii) miti, (viii) matukio ya asili, (ix) hali ya hewa, (x) ukoo wa watu, (xi) rangi ya mtu, (xii) tabia/sura za watu, (xiii) mazao yanayolimwa eneo husika, (xiv) majanga yaliyowahi kutokea, (xv) wadudu, (xvi) matukio, (xvii) kuhama kwa watu toka eneo hadi jingine, (xviii) utani, (xix) hali zilizojitokeza kabla, wakati na baada ya kuzaliwa, (xx) misingi ya imani (xxi) kipindi cha kuzaliwa, (xxii) majina ya mfuatano, (xxiii) mila na desturi, (xxiv) nyakati, (xxvi) tabia za watu (toa mfano au mifano ya jina/majina na maana yake kwa kila kigezo)

5. Eleza maana ya majina haya yaliyoko katika jedwali hapa chini unayoyafahamu

Na.	Jina	Maana Yake	Na.	Jina	Maana Yake
1	Shiyi		1	Ng'walu	
2	Galedi		2	Minza	
3	Shiwa		3	Nkwimba	
4	Nhandi		4	Hollo	
5	Kaloli		5	Nkwaya	
6	Saguda		6	Sundi	
7	Luja		7	Nsega	
8	Danhi		8	Chanzu	

9	Matondo		9	Mhinga	
10	Mboje		10	Long'hwe	
11	Nhunda		11	Kundi	
12	Zegezege		12	Koga	
13	Manyangu		13	Nkamba	
14	Ng'wanisi		14	Kwezi	
15	Ng'wisabi		15	Badi	
16	Makula		16	Lega	
17	Nyangi		17	Lali	
18	Sandu		18	Ng'wamba	
19	Mahangi		19	Basadi	
20	Igagi		20	Yunge	
21	Mkingwa		21	Kwandu	
22	Nilla		22	Masungwa	
23	Matambo		23	Nsiya	
24	Ilanga		24	Nkela	
25	Shilanga		25	Nselema	
26	Kuyi		26	Mungi	
27	Lulenda		27	Sibogo	
28	Mchenya		28	Hoja	
29	Kitwili		29	Ndelya	
30	Kinyapi		30	Nsungulwa	
31	Kipilyango		31	Pagi/ Pagile	
32	Ngokolo		32	Nkinda	
33	Hima		33	Nsinde	
34	Mayuma		34	Munge	
35	Bule		35	Koga	
36	Kuzenza		36	Silya	

Kiambatisho Na. III: Orodha ya Majina ya Ginantuzu na Maana Zake

Jina	Jinsi	Maana yake
Baba	Me	Samaki
Balababu	Me	Kipepeo
Balanga	Me	Panzi
Balongo	Me	Mfua vyuma/mwongo
Baluhye	Ke	Mateso (alizaliwa kipindi cha mateso)
Balwe	Me	Ndege mwarabu
Beleng'anyi	Me	Mtemi wa mashariki
Bibi	Me	Ndege mdogo jamii ya kwale
Bilili	Ke	Ng'ombe jike mwekundu
Bora	Me	Ndege mdogo jamii ya kwale anayeogopa sana umande
Botu	Me	-enye harufu mbaya hasa pombe
Boya	Me	Manyoya ya mnyana au ndege
Boyabongoko	Me	Manyoya ya kuku
Bubele	Me	Uwele
Bubulu	Me	Mbung'o
Buda	Me	Utitili
Budaga	Me	Mihogo mikavu iliyomenywa na kukaushwa tayari kwa kutumiwa
Budagala	Me	Dagaa
Budaka	Me	Mihogo mikavu iliyomenywa na kukaushwa
Budo	Me	Mdogo (aliyezaliwa akiwa na umbo dogo kuliko kawaida)
Budodi	Me	Bangili za shaba au za chuma zinazovaliwa mguuni kama urembo
Budulungu	Me	Ng'ombe mwenye afya mbaya
Buga	Me	Ndege (mnyama)
Bugali	Me	Ugali
Bugeni	Me	Ugeni
Bugota	Me	Dawa yoyote inayotumika kutibu viumbe
Bugotabululu	Me	Dawa yoyote chungu inayotumika kutibu viumbe
Bugubugu	Me	Popo
Bugumba	Ke	Tasa (Asiye na kizazi)
Bugwe	Me	Manyigu

Buhili	Me	Rungu
Buhongo	Me	Mapengo
Buhulu	Me	Alizaliwa mwaka1961 kipindi cha Tanganyika kupata uhuru
Buja	Me	Dawa inayomwezesha mtu asionwe na mtu yeyote
Bukalasha	Me	Manyigu wadogo wadogo wenye rangi nyekundu
Buki	Me	Asali
Bukoma	Me	Matunda pori madogo madogo yanayopatikana kwenye miti ya fito
Bukombe	Me	Sherehe ya ndoa ya kimila
Bukongo	Me	Pombe ya kienyeji mfano wa uji
Bulayi	Me	Mchungaji wa mifugo
Bule	Me/ke	Hakuna kitu (kuishi kwake ni bahati tu
Bulegi	Me	Ulezi
Bulembo	Me	Urimbo
Bulogo	Me	Dawa ya asili inayotumiwa na wachawi kuloga watu
Bulolo	Me	Viroboto
Buluba	Me	Pamba
Bulugu	Me	Vita
Bulunja	Ke	Posa
Bunani	Me	Mboga za majani (mlenda)
Bung'ando	Me	Sungura
Bungu	Me	Panzi
Bunyenya	Me	Ufuta
Bunzali	Me	Kiungo cha mboga
Bupele	Me	Upele
Bupolo	Me	Upole/Aina ya mtanma
Busalali	Me	Dagaa wabichi
Buseng'hwa	Me	Nyasi ziotazo majini zitumikazo kutengeneza mikeka
Busheni	Me	Aina fulani ya ng'ombe
Bushi	Me	Paka
Bushu	Me	Uso
Busiga	Me	Mtama
Busigili	Me	Makande ya mtama
Busisi	Me	Sisimizi

Busisi	Me	Ukwaju
Busu	Me	Unga
Busumadilu	Me	Tangu asubuhi/ anayejilawa asubuhi na mapema
Busungu	Me	Sumu ya kuulia wanyama pori itumiwayo na wawindaji
Buta	Me	Upinde
Butinga	Me	Manyoya marefu ya mnyama yanayopatikana mkiani mwa mnyama
Butogwa	Me	Furaha
Butule	Me	Panzi
Butwino	Me	Mahindi machanga yanayovunwa na kupikwa kabla ya kukomaa
Buyaga	Me	Mbaya
Buyegi	Ke	Furaha
Buyoyo	Me	Chenga za vyakula hasa ugali
Buyuguyu	Me	Matunda pori
Buza	Me	Uzuri/ wekundu
Buziku	Me	Usiku
Buzinza	Me	Alizaliwa eneo la Uvinza
Chapati	Me	Chapatti
Chenge	Me	Kimulimuli/Kijinga cha moto kinachotoa mwanga usiku
Chengu	Ke	Samaki (sangara)
Cheyo	Me	Mfagio wa jiwe la kusagia
Chonza	Me	Kicheche (mnyama)
Chubu	Me	Mboga mfano wa uji itengenezwayo kwa ukwaju, maziwa na unga
Chuga	Me	Ukwato wa mnyama
Chulichuli	Me	Ndege (mnyama)
Dafu	Me	Gari (chombo cha usafiri)
Dandanigu	Me	Aina ya panzi asiye na mabawa na haliwi
Danga	Me	Chura
Danguda	Me	Ndege aina ya kwereakwere mwenye rangi nyekundu na nyeusi
Dede	Me	Ndege (mnyama)
Dedede	Me	Panzi
Dema	Me	Ndege (ndege)

Ding'ho	Me	Harufu mbaya ya samadi iliyo na unyevunyevu
Dittu	Me	Ng'ombe mweusi
Dizeli	Me	Mafuta ya taa
Doi	Me	Ndege (mnyama)
Dole	Me	Mjusi
Dotto	Me/ke	Mtoto wa pili kuzaliwa katika mapacha
Dudu	Me	Mdudu
Duhu	Me	Uchi
Duka	Me	Duka
Fatuma	Ke	Jembe jipya
Filifili	Me	Kombeo
Gabakuli	Me	Bakuli
Gabudi	Me	Koti lefu lifunikalo mpaka miguuni livaliwalo wakati wa baridi
Gaga	Me	Panzi
Gagi	Me	Muwa wa bua la mtama
Gakuyu	Me	Mahindi ya njano
Galedi	Me	Takataka
Galiyanda	Me	Utando wa mafuta utandao juu ya maziwa
Gamawishi	Me	Aliyetabiriwa kuwa mwanamke
Gapi	Ke	Enye rangi nyeusi
Gasuka	Me	Jembe lililotumika lisilo na mpini
Gatumbili	Me	Mahindi yenye rangi nyeusi kama asili yake
Gembe	Me	Mpingo
Genda	Me	Panzi
Gibiliti	Me	Kiberiti
Gikombe	Me	Kikombe
Gikuba	Me	Kifua
Ging'hi	Me	Bundi
Gipili	Me	Nyoka
Gisabo	Me	Kibuyu
Giseme	Me	Kihenga
Gisu	Me	Karanga iliyosagwa tayari kwa kiungo
Gisuti	Me	Mkia wa ndege

Gogo	Me	Aina ya matango mvilingo yenye upele
Gogogo	Me	Samaki mwenye mwiba mkubwa juu ya mgongo
Golomanda	Me	Panzi
Goma	Me	Panzi
Gotolo	Me	Ndege
Gulunya	Me	Panzi
Gumba	Ke	Tasa
Gundu	Me	Mdudu anayetoa harufu mbasa sana aguswapo
Habi	Ke	Yatima/Masikini
Haga	Me	Kaa (mnyama)
Halage	Me	Maharage
Hamo	Me	Labda
Hangi/Hangila	Me	Kwama
Hela	Me	Pesa
Hima	Me	Uadui
Himbizi	Me	Nyoka
Hogo	Me	Ndege mwenye shingo ndefu aishiye sehemu tambalale
Hoja	Me/ke	Mtoto wa tatu kuzaliwa baada ya mapacha
Huha	Me	Muwa wa bua lisilo na maji mengi usiofaa kuliwa kama muwa
Ibambahili	Me	Nyoka
Ibambala	Me	Kipindi cha jua kalisana (hasa mwezi wa Agosti na Septemba)
Ibesi	Me	Tai
Iboja	Me	Mharibifu/mwenye kuoza
Ibunda	Me	Mbwa mdogo
Ibusi	Me	Ardhi tifuifu yenye mchanganyiko wa rangi nyeusi na nyeupe
Ibute	Me	Jipu
Idala	Me	Bua la mahindi
Idebe	Me	Debe
Idili	Me	Ngozi
Idonho	Me	Mzizi wa mti fulani wenye maji matamu unaoliwa
Idukila	Me	Kila kitu anacho/ Hana wa kumtisha na chohote
Idulyanda	Me	Mfano wa pipa lililotengenezwa kwa kutumia kinyesi cha ng'ombe
Igagi	Me	Muwa wa bua la mtama au mahindi

Igaka	Me	Shubiri
Igembe	Me	Jembe
Igino	Me	Funza
Igobo	Me	Kopo
Igongoli	Me	Jongoo
Igubu	Me	Kiboko
ikalangilo	Me	Kikaango
Ikandago	Me	Shimo lililotobolewa ukutani chumbani kwa kuhifadhia vitu vidogo
Ikandilo	Me	Chombo cha kuhifadhia uji mzito kwa ajili ya pombe za kienyeji
Ikililijo	Me	Mfano wa ungo mkubwa ulitengenezwa kwa kutumia ukili
Ikoli	Me	Mwewe
Ikona	Me	Tai
Ikululyamunu	Me	Kibuyu cha chumvi
Ikune	Me	Kinda la ndege
Ikungu	Me	Ardhi tifutifu nyekundu
Ilambo	Me	Bwawa
Ilanga	Me	Fimbo
Ilogelo	Me	Dawa ya kusambaratisha watu waliotulia sehemu moja
Ilole	Me	Kioo cha kujitazama
Inaga	Me	Nguruwe pori
Inala	Me	Mnyaa
Inanda	Me	Tai mweupe tumboni
Ing'ombe	Ke	Ng'ombe
Inondo	Me	Manyigu yenye rangi nyeusi
Inosi	Me	Ndege mdogo mwenye kelele sana
Inungu	Me	Nungunungu
Ipela	Me	Pera
Isaka	Me	Kichaka
Isanga	Me	Ardhi ya kichanga
Isanga	Me	Utungo wa shanga/mfano wake unaovaliwa shingoni au kiunoni
Isanzo	Me	Mtego wa samaki/ndege uliotenezwa kwa kwekwe
Isanzu	Me	Tawi yenye miiba

Isengese	Me	Momba dogo la mti
Ishelo	Me	Jiwe la kusagia
Isheto	Me	Kipande cha kibuyu kinachotumika kunywa maji au uji
Isonga	Me	Mshale
Isucha	Me	Dawa ya kutengua mitego
Isumbi	Me	Kiti
Itaba	Me	Maji mengi yaliyotwama
Itale	Me	Mwamba
Itandula	Me	Mpasua vitu
Itema	Me	Ini
Itendele	Me	Bangili ya shaba inayovaliwa mkononi kwa ajili ya imani Fulani
Itenga	Me	Pembe la mnyama
Izengo	Me	Mti wa kujengea
Jejeje	Me	Jamii ya kwelekwelea
Jombo	Me	Mwizi
Jumve	Me	Ndege mdogo mwenye manyoya marefu katika mkia wake
Kaboja	Me	Mharibifu/mwenye kuoza
Kabula	Ke	Mvua (alizaliwa wakati wa mvua za rasharasha)
Kabunda	Me	Mtoto wa mbwa
Kabundi	Me	Komba
Kabuzizi	Me	Ngege
Kadelya	Me	Kinyesi kikavu cha ng'ombe
Kadogosa	Me	Ng'ombe jike mdogo ambaye hajazaa (mtamba)
Kagondi	Me	Dume dogo la kondoo
Kagugu	Me	Kisiki kikavu cha mti mgumu kama mpingo
Kagunda	Me	Shamba
Kalambo	Me	Bwawa dogo
Kalegi	Me	Punje ya ulezi
Kalimilo	Me	Jembe au kifaa kidogo cha kulimia
Kaliwa	Me	Mhogo
Kaloli	Me	Tazameni
Kalongozi	Me	Kiongozi anayeongoza msafara
Kalwinzi	Me	Kisima

Kamanda	Me	Nyama kavu ya mnyama
Kamongo	Me	Kijito
Kandolo	Me	Viazi
Kano	Me	Dali
Kanundo	Me	Nyundo
Kanzikalulu	Me	Mzizi mchungu
Kapindi	Me	Jioni
Kasabuku	Me	Mwepesi (hasa wa kutumwa kitu chochote)
Kasheto	Me	Kipande cha kibuyu kidogo kinachotumika kunywea maji au uji
Kashinje	Me/ke	Aliyezaliwa kwa kutangulza miguu)
Kasuka	Me	Jembe bila mpini
Kasuku	Me	Asiyependwa
Kaswalala	Me	Mvua za rasharasha
Kataba	Me	Bwawa dogo
Katani	Me	Katani
Kayombo	Me	Vurugu hasa ya maneno
Keya	Me	Jeshi la waingereza Afrika mashariki (KAR)
Kibalada	Me	Ndege (Chichidodo)
Kibombogo	Me	Mkate wa asili uliotengenezwa kwa mahindi machanga yaliyosagwa na kupikwa kwa mvuke
Kibuga	Me	Mgawaji wa kinywaji kama pombe
Kibulanga	Me	Kitoweo kilichotengenezwa kwa damu ya mnyama
Kidabila	Me	Minyoo iishiyo majini inionyayo damu ya wanyama damu
Kidabuka	Me	Asiyeweza kuamuka/kusimama
Kidiku	Me	Masika
Kidunhu	Me	Kihenga/ghala
Kifalu	Me	Kifalu
Kiganga	Me	Jiwe kubwa lililotokeza toka ardhini/ mwamba
Kigona	Me	Mjusi
Kija	Me/ke	Mtoto anayeliyefuata mapacha kuzaliwa
Kilatu	Me	Kiatu
Kilecha	Me	Kuzuia
Kileka	Me	Kuacha
Kiliwa	Me	Chakula

Kilunguja	Me	Mzoeshaji/ mchangamshaji/mfariji
Kilyabiye	Me	Chuma kitumiacho kukatia chuma kingine
Kimalang'waka	Me	Mdudu aonekanaye mwishoni mwa mwaka
Kimbulu	Me	Paka aliyeasi nyumbani na kukaa porini /Kimburu
Kinamhala	Me	Mzee wa kiume
Kinuno	Me	Pembe la mnyama litumikalo kufyonza damu chafu mwiilini
Kipilyango	Me	Juu ya mlango wa nyumba hasa sebule
Kipolo	Me	Chakula kikichobaki/chakula kilichoandaliwa kwa baadaye
Kisabo	Me	Kibuyu
Kisanagu	Me	Siafu
Kisiza	Me	Chuma
Kisulila	Me	Sufuria
Kitinga	Me	Ghala la kuhifadhia vitu lililotengenezwa ambalo halihamishwi
Kitumukila	Me	Funza mkubwa anayeshambulia majani ya viazi
Kitwili	Me	Kiungo cha mboga
Kiyinza	Me	Makao ya siafu au sungusungu
Kiyumbi	Me	Mtembezi
Koga	Ke	Kuoga
Kondela	Me	Mwembamba
Kubita	Me	Mboga za majani
Kuboja	Me	Mharibifu/mwenye kuoza
Kulaba	Me	Kulima zao litakalokuletea fedha zako binafsi familia
Kulabya	Me	Toweka
Kuli	Me	Mjusi anayekaa kwenye miamba
Kulubone	Me	Kua uyaone
Kulwa	Me/ke	Mtoto wa kwanza kuzaliwa katika watoto mapacha
Kumalija	Me	Malizia
Kundami	Me	Njaa kubwa iliyowahi kutokea zamani mwaka 1918 eneo husika
Kusekwa	Me/ke	Kuchekwa
Kusesa	Me	Weka wazi
Kuyela	Me	Mtembezi
Kuzenza	Me	Kukoswa
Kwangu	Me/ke	Kitinda mimba

Kweja	Me	Ng'aa
Kwiwa	Me	Sahaulika
lala	Me	Swala
Lambo	Me	Bwawa
Ligu	Me	Njaa kubwa ya mwaka 1945 eneo husika
Limbe	Me	Matango ya asili
Limi	Ke	Jua
Lingeleka	Me	Kaa
Linti	Me	Mti
Liswa	Me	Miiba
Litunga	Me	Mzuka
Long'hwe	Ke	Nyani
Long'we	Me	Mwongo
Lota	Me	Bakuli
Lubambe	Me	Mimea ambayo majani yake yanawasha sana ukiyagusa
Lubango	Me	Mibaraka
Lubeho	Me	Baridi
Lubiga	Me	Chungu kidogo kitumikacho kupikia mboga au kutunzia chakula
Lubigi	Me	Rungu
Lubigili	Me	Zizi la mifigo
Ludala	Me	Bua laini la mahindi litumiwalo kutunzia tumbaku katika sigara
Ludeleka	Me	Kijiko cha asili kinachotokana na makaka ya viumbe wa majini
Ludili	Me	Ngozi
Lugaka	Me	Vunjavungu
Lugamba	Me	Mtambaapanya wa nyumba
Lugembe	Me	Wembe
Lugendo	Me	Safari
Lugino	Me	Janga liletwalo na funza katika mazao shambani
Lugito	Me	Fito
Lugogoto	Me	Mabaki ya uji/ugali yaliyogandamana na kubaki katika chombo cha kupikia
Lugukulu	Me	Kipande cha ukoko mkavu wa ugali
Lugutu	Me	Zizi la mifugo

Luhinda	Me	Mtemi maarufu wa magharibi mwa usukumani
Luhungo	Me	Ungo
Luja	Me	Uchungu/ kuuliza taarifa huku unaijua
Lukago	Me	Dawa ya zindiko
Lukonge	Me	Katani
Lukuba	Me	Radi
Lulenda	Me	Buibui
Lumala	Me	Mihogo usiofaa kwa kutafuna
Lumoso	Me	Kuashoto
Lung'wecha	Me	Kuonekana kwa nadra
Lunyatu	Me	Fimbo
Lunyili	Me	Baridi
Lupande	Me	Kipande cha mti kilichopasuliwa katikati kama kuni
Lusangija	Me	Kuunganisha
Lushu	Me	Kisu
Lusungo	Me	Kifaa mfano wa bembea kinachotumika kuning'inizia vyombo
Luswezi	Me	Kipanga
Lutandula	Me	Mpasua vitu
Luvela	Me	Ngozi ndogo ya mnyama inayotumika kama mkeka
Luzigilwa	Me	Ukoko wa chakula ulioundwa kidogo
Lwinzi	Me	Kisima
Lyamhela	Me	Kifalu
Lyandimu	Me	Mnyama
Lyani	Me	Rima (shimo la kunasia wanyama)
Lyato	Me	Mtumbwi
Lyochi	Me	Moshi
Lyuli	Me	Boga
Lyulu	Me	Pua
Mabele	Me	Maziwa
Mabele	Me	Maziwa
Mabina	Me	Ngoma
Maboboto	Me	Maziwa yaliyoganda bila kutenganishwa na mafuta
Mabondo	Me	Nyayo za mnyama jamii ya paka au mbwa

Mabu	Me	Panzi
Mabuga	Me	Ardhi tifutifu nyeusi (mbuga)
Mabula	Me	Mvua
Mabuli	Me	Kundi la mbuzi
Mabusi	Me	Kundi la nyumbu
Mabute	Me	Majipu
Machai	Me	Chai
Machilu	Me	Kulia bila sababu
Machimu	Me	Mikuki
Machungwa	Me	Machungwa
Madama	Me	Kundi la ndama
Madebe	Me	Madebe
Madegele	Me	Samaki (watoto wa sangala)
Madeleke	Me	Vijiko vya asili vinzvyokana na mabaki ya wanyama wa majini
Madelya	Me	Vinyesi vikavu vya ng'ombe
Madete	Ke	Mbegu za matikiti au matango zilizokaangwa
Madili	Me	Ngozi za wanyama
Madilo	Me	Samaki
Madobo	Me	Ndoo
Madoke	Me	Ndizi
Maduhu	Me/ke	Hakuna kitu
Maduka	Me	Maduka
Mafulu	Me	Samaki
Magaka	Me	Shubiri
Magembe	Me	Majembe
Mageme	Me/ke	Kujaribu
Mageni	Ke	Mgeni/ugeni
Magesa	Me	Mavuno
Magese	Me	Palizi
Magili	Me	Kundi la nguruwe pori (ngiri)
Magobeko	Me	Mimea inayolanda mtoni au katika vichaka/miti mikubwa
Magoko	Me	Kuku
Magoso	Me	Panya

Magufuli	Me	Kufuri
Magugulu	Me	Makande yaliyotengenezwa kwa mahindi ambayo hajakobolewa
Maguha	Me	Mifupa ya wanyama
Magulu	Me	Miguu
Magulyati	Me	Mabeberu
Maguta	Me	Mafuta
Maguta	Me	Machicha ya samli
Maguzu	Me	Nguvu
Magwe	Me	Manyigu
Mahalage	Me	Maharage
Mahalla	Me	Ng'ombe mwenye pembe ndefu sana
Mahangi	Me	Kukwama
Mahela	Me	Machicha ya pombe
Mahumbi	Me	Pombe
Maige	Me	Nzige
Maiku	Me	Ng'ombe dume aliyehasiwa (Maksai)
Majacha	Me	Machacha
Majondo	Me	Makinda ya ndege
Makala	Me	Mkaa
Makalanga	Me	Karanga
Makalangilo	Me	Vikaango
Makali	Me	Mkali
Makanda	Me	Ndege
Makigo	Me	Lundo kubwa la kuni zilizotengenezwa na kuhifadhiwa kwa akiba
Makililijo	Me	Mfano wa nyungo kubwa zilizotengenezwa kwa kutumia ukili
Makinda	Me	Njuga
Makolo	Me	Kondoo
Makomba	Me	Uji
Makonda	Me	Majani ya mlenda
Makoye	Me	Matatizo/shida
Makubi	Me	Mboga
Makula	Me	Majanga

Makumbi	Me	Panzi
Makumbi	Me	Tumbo
Makundya	Me	Kupe
Makune	Me	Makinda ya ndege
Makungu	Me	Ardhi tifutifu nyekundu
Malale	Me	Mashambayaliyolimwa
Malambo	Me	Mabwawa
Malando	Me	Matembele
Malangwa	Ke	Funzo
Malegi	Me	Ulezi
Malele	Me/ke	Mfuasi/mchezaji wa ngoma
Malezu	Me	Ndevu
Maliga/Kaliga	Me/ke	Kutofika
Malimi	Me	Jua
Maliwa	Me	Mihogo
Maliwa	Me	Mihogo
Malogelo	Me	Dawa za kusambaratisha watu waliotulia sehemu moja
Malole	Me	Vioo/miwani
Malongo	Me/ke	Udongo
Malongo	Me/ke	(udongo) Aliyemtangulia/waliomtangulia kuzaliwa walifariki
malugu	me	(Vita) alizaliwa katika matukio ya vita
Malunja	Ke	Posa
Makulu	Me	Vibuyu
Manala	Me	Minyaa
Manda	Ke	Nyama kavu iliyotengezwa mfano wa chapatti na kukaushwa
Mandeke	Me	Mahindi
Manengelo	Me	Chungu kikubwa cha kuhifadhia maji
Mang'ombe	Me	Ng'ombe
Manga	Me/ke	Mtabiri wa mambo
Maningu	Me	Samaki
Manoni	Me	Ndege
Manti	Me	Miti
Manumbu	Me	Viazi

Manungu	Me	Kundi la nungunungu
Manyama	Me	Nyama
Manyanya	Me	Mazao yenye mavuno haba/ nyanya (mmea)
Manyatula	Me	Alama ya unyayo hasa katika tope
Manyembe	Me	Maembe
Manyilizi	Me	Baridi
Mapambano	Me	Vita
Mapanga	Me	Panga
Mapela	Me	Mapera
Mapembe	Me	Pembe za wanyama
Mapigano	Me	Vita
Mapolu	Ke	Alizaliwa porini
Masaka	Me/ke	Kubaki
Masala	Me	Akili
Masalu	Ma/ke	Udongo
Masanga	Me	Ardhi ya kichanga/utungo wa ushanga uvaliwao shingoni
Masangu	Me	Makande
Masangwa	Me	Kukutwa
Masanja	Me	Unganisha/patanisha
Maseko	Me	Kicheko
Masemba	Me	Vioja
Mashaka	Me	Kutokuwa na uhakika wa jambo
Mashamba	Me	Shamba
Mashelo	Me	Mawe ya kusagia
Masheto	Me	Vipande vya vibuyu vinavyotumika kunywea maji au uji
Mashimba	Me	Simba
Mashini	Me	Mashine
Mashishanga	Me	Kitoweo kilichopikwa kwa unga na samli/Machicha ya mafuta
Masija	Me/ke	Bakizwa
Masindi	Me	Jamii ya miti yenye miiba mieupe
Masindi	Me	Matikiti
Masingija	Me	Kutokuwa na makao
Masonga	Me	Mishale

Masubi	Me	Kundi la chui
Masucha	Me	Dawa ya kutengua mitego
Masuka	Me	Majembe bila mpini
Masuke	Me	Maziwa yaliyochekechwa na kutenganishwa na mafuta
Masuku	Me	Matatizo
Masunga	Me	Maziwa mabichi
Mataba	Me	Madimbwi ya maji
Matagi	Me	Mahindi ambayo punje zake ziko mbalimbali katika gunzi
Matalaja	Ke	Bangili zivaliwavyo mkononi
Matale	Me	Miamba
Matambo	Me	Hatua katika mbio
Matanga	Me	Mmea jamii wa boga
Matema	Me	Maini
Matendegwa	Me	Mbaazi
Matendele	Me	Bangili za chuma vinavyovaliwa mkononi kwa ajili ya imani fulani
Matenga	Me	Pembe za mnyama
Matina	Me	Mashina ya mimea (mazao)
Matogolo	Me	Eneo kubwa la wazi
Matole	Me	Nyanya
Matondo	Me	Matumatu (mtoto wa panzi)
Matu	Me	Masikio
Matuba	Me	Masuke ya mtama yanayovunwa kabla ya kukomaa na kupikwa
Mawe	Me	Mawe
Mayala	Me	Njaa
Mayanga	Me	Msiba
Mayila	Me/ke	Njia
Mayoba	Me	Maboga
Mayobe	Me	Punda
Mayogoma	Me	Kweleakwelea
Mayombi	Me	Mwongeaji
Mayombo	Me	Vurugu ya maneno/kelele
Mayuli	Me	Ndege
Mayuma	Me	Kutoa kitu bia kipimo/idadi

Mayumila	Me	Kuweka kitu bila idadi/kipimo
Mayunga	Me	Kuzunguka/ kutembea
Mazengo	Me	Miti ya kujengea
Mazezele	Me	Mafuta yaliyoganda katika nyama za mnyama
Mazona	Me	Kubaka
Mbahu	Me	Mnyama pori aliyevamia makao ya watu
Mbasa	Me	Shoka
Mbata	Me	Bata
Mbeba	Me	Panya
Mbeho	Me	Kivuli
Mbese	Me	Mende
Mbesi	Me	Tai
Mbililwa	Me	Ndege (mnyama)
Mbiling'wilu	Me/ke	Zeruzeru (aliyezaliwa akiwa na ulemavu wa ngozi)
Mbilizi	Me	Viwavijeshi
Mbiluka	Me	Mweusi kupita kiasi
Mbiluli	Me	Ndege(mnyama)
Mbisu	Me	Mduu mdogo jamii ya sungusungu ang'ataye na kuacha sumu
Mbiti	Me	Fisi
Mbizo	Me	Tezo
Mbogo	Me	Nyati
Mbogoma	Me	Ng'ombe jike aliyezaa (mbuguma)
Mboje	Me/ke	Hadaa
Mboku	Me	Kifalu
Mbolela	Me	Mbolea
Mbuga	Me	Ardhi tifutifu nyeusi sana
Mbuke	Ke	Kuamka
Mbula	Ke	Mvua
Mbulang'hali	Me	Mvua kali
Mbuli	Me	Mbuzi
Mbulika	Me	Mdududu jamii ya siafu
Mbulu	Me	Kenge
Mbusi	Me	Nyumbu

Mbuta	Me	Samaki (sangara)
Mchanga	Me	Udongo
Mchele	Me	Mpunga/ wali
Mchenya	Me	Faini ya kimila atozwayo mtu
Mganda	Me	Mihogo ufaao kwa kutafuna
Mganga	Me	Daktari/ yaya/ mhudumu wa hospitalini
Mgaya	Me/ke	Kifo
Mhande	Me	Njugumawe
Mhangwa	Me	Aliyetabiriwa
Mhela	Me	Kifalu
Mhimbi	Me	Pimbi
Mhindi	Ke	Jioni
Mhinga	Ke	Pinga/Pingamizi
Mhoja	Me/ke	Mtoto wa tatu kuzaliwa baada ya mapacha
Mholo	Me	Panga lenye mpini mrefu linalotumika kufyekea vichaka
Mhugi	Me	Mbwa mwitu
Mhuli	Me	Tembo
Mhunda	Me	Njiwa
Michembe	Me	Viazi vikavu vilivyokatwa mfano wa chapatti
Midongo	Me	Udongo
Mihayo	Me/ke	Maneno/ vurugu
Mija	Ke	Jioni ya mapema kabla ya chakula cha jioni
Milembe	Me	Alitabiriwa kuwa mwanamke
Milimo	Me	Mchapa kazi
Minza	Ke	Jina la ukoo wa babinza/ bang'wa-Minza
Minzi	Me	Maji
Misambo	Me	Mwizi
Misana	Ke	Jua
Misungwi	Me	Matunda pori yanayoliwa
Miswa	Me	Kumbikumbi/miiba
Mitanda	Me	Nyama kavu mfano wa kamba ndefu iliyokaushwa kwa jua au moto
Mitundwa	Me	Aina ya matunda pori yenye rangi nyekundu
Mkali	Me	Mkali

Mkanyabilu	Me	Mtongoza weupe
Mkingwa	Me	Zingirwa
Mlekwa	Me	Kuachwa
Mlolasa	Me	Mtazama wakati
Mlya hodi	Me	Kula na hodi
Mlyabope	Me	Kula mweupe
Mlyahelu	Me	Kula mapema
Mlyahodi	Me	Kula na hodi
Mlyakado	Me	Kula kidogo
Mlyambisi	Me	Kula kisichopikwa
Mlyang'honge	Me	Kula mkonge
Mngeya	Me	Mihogo
Mnyumba	Me	Ndani
Moga	Me	Mchicha pori
Mojo	Me	Maziwa yaliyochacha na hutumika kuweka kwenye uji
Moli	Ke	Boga
Mondo	Me	Ndege(mnyama)
Mongo	Me	Mto
Moshi	Me	Gongo
Mpaligo	Me	Kisamvu
Mpejiwa	Me	Fukuzwa
Mpelwa	Me	Kimbiwa
Mpina	Me	Yatima
Mpingi	Ke	Kizuizi/ pingamizi
Mpini	Me	Mpini
Msola	Me	Kuokota
Msumba	Me/ke	Kijana
Mtenenhe	Me	Tembea kwa kujikokota kwa ajili ya unene
Mtwe	Me	Kichwa
Mudili	Me	Mbuzi mkubwa asiye na mapembe
Muli	Ke	Maboga yenye majani ya kijani na weupe
Mululu	Me	Aina ya fisi
Mulyungu	Me	Sungura

Mungu	Ke	Jina la ukoo wa babungu/ bang'wa-Mungu
Mungulu	Ke	Mlimani
Munu	Me	Chumvi
Mzimba	Me	Mnyimifu
Namhala	Me	Mzee wa kiume
Nanga	Me	Fimbo kubwa
Nanga	Me	Mkuyu
Nchama	Ke	Jina la ukoo wa bachama/ bang'wa- Nchama
Nchanana	Me	Mahindi ya njano yanayokomaa kwa muda mfupi
Ncheye	Me	Mchangamfu/mfuasi wa ngoma
Ndaki	Me	Wadachi
Ndalahile	Ke	Kudharau
Ndalahwa	Ke	Kudharauliwa
Ndebile	Ke	Mtoto aliyezaliwa kabla ya muda
Ndekeja	Me	Kuendelea na tabia fulani kitambo
Ndekwa	Ke	Kuachwa /yatima
Ndelema	Me	Nyoka
Ndengu	Me	Ndengu
Ndete	Ke	Mbegu za matikiti au matango zilizokaangwa
Ndiba	Me	Mtego wa samaki/ mfereji upelekao maji sehemu Fulani
Ndimu	Me	Mnyama
Ndongo	Me/ke	Udongo
Nduhye	Ke	Mateso
Ndulu	Me	Nyongu
Ndulu	Me	Chungu
Ndulu	Me	Pundamilia
Ndulu	Me	Choroko
Nega	Ke	Jina la ukoo wa banega/ bang'wa- Nega
Negele	Me	Mnyama pori mkali mdogo jamii ya mbwa alaye asali porini
Nemilwa	Me	Kulimiwa
Nendwa	Me	Nabii
Nengelo	Me	Chungu cha udongo chenye ujazo wa lita 30 cha kutunzia maji
Ng'habi	Me	Masikini/ asiye na kitu

Ng'halanga	Me	Karanga
Ng'handa	Me	Ndege (mnyama)
Ng'hanga	Me	Kanga
Ng'hele	Me	Njiwa pori
Ng'hinda	Me	Njuga
Ng'holo	Me	Kondoo
Ng'holongo	Me	Mtama
Ng'homba	Me	Uji
Ng'homi	Me	Nge
Ng'hong'honi	Me	Kunguni
Ng'hubalu	Me	Matunda pori
Ng'hulima	Me/ke	Kulima
Ng'hulo	Me	Mnyama jamii ya nyumbu
Ng'hulu	Me	Kobe
Ng'hulu	Me	Njiwa pori
Ng'hulugaga	Me	Kakakuona
Ng'humbi	Ke	Panzi
Ng'hunda	Ke	Jina la ukoo wa bahunda/ bang'wa- Ng'hunda
Ng'hundya	Me	Kupe
Ng'hungulu	Me	Kungulu
Ng'hwale	Me	Kwale
Ng'oba	Me	Mwoga
Ng'olo	Me	Mzembe
Ng'ondi	Me	Kondoo dume
Ng'ong'oi	Me	Korongo
Ng'walali	Me	Pilipili
Ng'waluki	Me/ke	Kijana
Ng'wandu	Me	Mibuyu
Ng'wasi	Ke	Jina la ukoo wa baasi/ bang'wa- Ng'wasi
Ng'wenda	Me	Nguo
Ng'wilu	Me	Rangi ya maji ya kunde
Ng'wina	Me	Mamba
Ng'wipagi	Ke	Kukwama

Ng'wisabi	Ke	Jina la ukoo wa bisaabi/ bang'wa- Ng'usabi
Ngaka	Me	Shubiri
Ngalu	Me	Mfuasi wa upande fulani wa ngoma za asili za Ginantuzu
Ngamba	Me	Mtambaapanya wa nyumba
Ngeme	Me/ke	Kujaribu
Ngemelo	Me/ke	Jaribio
Ngeni	Me	Mgeni
Ngese	Me	Palizi
Ngika	Me	Mfuasi wa upande fulani wa ngoma za asili za Ginantuzu
Ngikulu	Ke	Mzee wa kike
Ngili	Me	Nguruwe pori
Ngoko	Me	Kuku
Ngokolo	Me	Mzembe wa kazi
Ngoku	Me	Konokono
Ngolo	Ke	Jina la ukoo wa bagolo/ bang'wa- Ngolo
Ngoloma	Me	Jeme la asili lenye mpini mrefu
Ngoso	Me	Panya
Ngubu	Me	Kiboko
Ngudungu	Me	Aina ya mtama
Nguhwa	Me	Msunali mdogo uliotengezwa mfano wa mkuki
Nguku	Me	Nyani
Ngukulu	Me	Ukoko mkavu wa ugali
Ngulu	Me	Miamba mikubwa
Ngulukizi	Me	Matunda madogo yanayotoa urimbo
Nhawa	Me	Fisi
Nhelegani	Me	Kasuku
Nhenga	Me	Ndege
Nhiga	Me	Twiga
Nhiga	Me	Njugumawe au karanga zinazovunwa na kupikwa na maganda
Nhilili	Me	Mnyama jamii ya chui
Nhogolo	Me	Porini / eneo kubwa la uwazi/ nje
Nhumba	Me	Nguruwe pori
Nhunda	Me	Kikombe kilichotengezwa kwa mti kwa ajili ya kunywea maziwa

Nhundwa	Me	Mtunda pori yenye rangi nyekundu yanayoliwa
Nhungamasaka	Me	Nyoka
Ningi	Me	Manju
Njile	Me/ke	Kwenda
Njogoma	Me	Ndege jamii ya kwereakwerea
Njololi	Me	Kicheche
NKali	Me	Mkali
Nkamba	Ke	Jina la ukoo wa bakamba/ bang'wa- Nkamba
Nkanami	Me	Mfuasi asiye na upande maalumu wa ngoma za Ginantuzu
Nkando	Me	Kushikamana
Nkela	Ke	Jina la ukoo wa bakela/ bang'wa- Nkela
Nkila	Me	Mkia wa mnyama
Nkilomva	Me	Mkia wa mbwa
Nkolozi	Me	Mvuta bangi
Nkonombuli	Me	Mkono wa mbuzi
Nkwabi	Ke	Mtafutaji mali
Nkwimba	Me/ke	Mbwa mweusi aliye na doa kwenye nyusi za macho yake
Nong'we	Ke	Jina la ukoo wa balong'we bang'wa- Long'we
Nongu	Me	Mbuni
Noni	Me	Ndege
Nsabi	Me	Tajiri
Nsamandito	Me	Kuhama ni kazi ngumu
Nsami	Me	Kuhama
Nsebu	Me/ke	Chemka (mtoto aliyeanza kuota meno ya juu)
Nsega	Ke	Jina la ukoo wa basega/ bang'wa- Nsega
Nselema	Ke	Kimbia/Mbio
Nselema	Ke	Jina la ukoo wa baselema/ bang'wa- Nselema
Nsese	Me	Mtumwa/mtawaliwa
Nshike	Ke	Mama wa makamo
Nshola	Ke	Jina la ukoo wa bashola bang'wa- Nshola
Nshoma	Ke	Jina la ukoo wa bashoma/ bang'wa- Nshoma
Nsindi	Ke	Matikiti
Nsiya	Ke	Jina la ukoo wa basiya/ bang'wa- Nsiya

Nsoke	Me	Kimbunga
Nsongoma	Me	Mchongoma
Nsumu	Me/ke	Mtabiri wa mambo
Nsungulwa	Ke	Fungua
Ntambi	Me	Mtu jasiri aliyeua kitu cha hatari kama samba
Ntemi	Me	Mtemi
Nteminyanda	Me	Mtemi kijana
Ntinachu	Me	Kiangazi (alizaliwa mwishoni mwa kiangazi)
Numbu	Me	Viazi
Nundo	Me	Nyundo
Nungu	Me	Chungu kikubwa cha udongo cha kupigia au kutunzia chakula
Nungu	Me	Nungunungu
Nunu	Me	Ndege
Nyabu	Me	Paka
Nyabusu	Me	Unga
Nyaga	Me	Upepo
Nyahinga	Me	Tetemeko la ardhi
Nyalaja	Me	Magadi
Nyalali	Me/ke	Mfuasi/mchezaji wa ngoma
Nyama	Me	Nyama
Nyamhawa	Me	Fisi
Nyamiti	Me/ke	Mganga wa jadi
Nyanda	Me	Kijana wa kiume
Nyangi	Me	Sherehe ya jando
Nyangi	Me	Sherehe ya jando katika jamii ya Musoma
Nyangunu	Me	Fupi
Nyanza	Me	Ziwa
Nyanzala	Ke	Njaa
Nyanzamawe	Me	Ziwa la mawe
Nyanzige	Ke	Nzige
Nyaoga	Ke	Kuoga
Nyegu	Me	Furaha
Nyemba	Ke/m	Jina la ukoo wa bayemba/ bang'wa- Nyemba

Nyembe	Me	Embe
Nyeye	Me	Laini
Nzagamba	Me	Ng'ombe dume
Nzala	Me	Njaa
Nzige	Ke	Nzige
Nzila	Me	Njia
Nzobe	Me	Punda
Nzoka	Me	Nyoka
Nzuki	Me	Nyuki
Nzumbi	Me	Mvua (inayonyesha kuanzia asubuhi)
Oleng'wa	Me	Kukataliwa
Pagi	Ke	Kwama
Pajelo	Me	Gari
Paliga	Me	Kuvilingisha
Pambe	Me	Nyoka
Panga	Me	Panga
Pelege	Me	Samaki
Pilipili	Me	Pilipili
Pulugwe	Me	Mnyama fulani wa porini jamii ya mbwa anapenda kula kuku
Robo	Me	Shilingi moja
Sadam	Me	Rais wa Iraq
Sadam	Me	Rais wa Iraq
Sagenge	Me	Chuma kinachowekwa katika ncha ya mshale
Saka	Me/ke	Bakia
Salali	Me	Dagaa wabichi
Saligungu	Me	Jogoo
Salisali	Me	Panzi
Salu	Me/ke	Udongo
Salyungu	Me	Matunda mfano wa mpasheni yasiyoliwa
Sama	Ke	Kuhama
Samanduki	Me	Mboga za majani
Samba	Me	Dawa inayotumiwa kwa ajili ya mvuto
Sanagu	Me	Siafu

Sangija	Me	Uganisha
Sasa	Me	Ndege jamii ya kwereakwerea
Sato	Me	Chatu
Sawadi	Me	Nyoka
Sayi	Me	Tai
Sedi/ msedi	Me	Ndege anayetengeneza kiota kikubwa kwa muda mrefu juu ya mti
Selena	Me	Aina ya mtama
Sembe	Me	Mahindi
Shagembe	Me	Buu anayekaa kwenye vumbi anayenyonya damu ya watu
Shaka	Me	Kutokuwa na uhakika wa jambo
Shana	Me	Nyoka
Shayayi	Me	Sungura mjanja
Shelo	Me	Chombo kilichohuishwa na kutumiwa na waganga kutabili kitu
Shemeli	Me	Ndege mdogo anayekula kupe waishio katika wanyama
Shenye	Me	Senene
Shigela	Me	Masai
Shigi	Me	Podo (kifaa cha kutunzia mishale)
Shilanga	Me	Siraha
Shilikale	Me/ke	Askari
Shimba	Me	Simba
Shitungulu	Me	Vitunguu
Shokolo	Me	Mbigili
Shole	Me	Fimbo
Shugu	Me	Mizizi kama viazi mvilingo vya porini vinavyoliwa bila kupikwa
Shuli	Me	Ng'ombe jike mweupe
Sibabo	Me	Samaki waliokaushwa kwa moshi wa moto
Sibogo	Me	Nyati
Sifungo	Me	Kishikizo
Sija	Me/ke	Bakizwa
Silanga	Me	Siraha
Sili	Me	Kunde
Sinane	Me	Mtawala wa nchi nane

Singija	Me	Kuzunguka
Sinhu	Me	Mnyama wa porini asiyeliwa
Sitta	Me	Nabii
Sogosogo	Me	Matunda pori ya jamii ya mnafu
Sohela	Me	Mbung'o
Songo	Me	Chongo
Subi	Me	Chui
Sululu	Me	Sululu
Sulundoto	Me	Samaki mbichi
Sumuni	Me	Senti hamsini
Sundije	Me	Fundisha (alizaliwa kwa kusumbuka)
Sungwa	Me	Sungusungu
Sute	Me	Panzi
Tabu	Me/ke	Shida
Tabulo	Me	Taulo
Tangi	Me/ke	Kifungua mimba
Tano	Me	TANU
Tegisi	Me	Basi la abiria
Tilu	Ke	Asubuhi
Tondo	Ke	Kinda la panzi
Tuju	Me	Ndege (mnyama)
Tuma	Ke	Tembo
Tunge	Me	Mbayuwayu
Walaga	Me/ke	Kitinda mimba
Walli	Ke	Masai
Walwa	Me	Pombe
Wambo	Me	Minyoo wanaopatikana kwenye maji wanaokula tope
Wambu	Me	Kinyonga
Wanga	Me	Kipara
Willi	Me	Mtoto wa nyumbu
Yaya	Ke	Mganga au nesi
Yela	Ke	Mtembezi
Yunge	Ke	Mtembezi/ asiye na makao

Zege	Me	Kibuyu chenye mchanga kinachotumiwa na waganga
Zela	Me	Ndege (mnyama)
Zilili	Me	Ndege (mnyama)
Ziyo	Me	Kifaranga
Zizi	Me	Ndege (mnyama)
Zozo	Me	Njuga
Zunzu	Me	Ndege (ndege)